

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ

TURKISH LIBRARIANSHIP

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ / *TURKISH LIBRARIANSHIP*

Yayımlayan / *Publisher*: Türk Kütüphaneciler Derneği / *Turkish Librarians' Association*

Cilt / *Volume* 37 • Sayı / *Issue* 2 • Haziran / *June* 2023

İçindekiler / *Contents*

	Sayfa / <i>Page</i>
Editörden / <i>Editorial</i>	i
Hakemli Makaleler / <i>Refereed Articles</i>	
Derya Elmalı Şen ve Beyza Sıla Selçuk. Kütüphane Tasarımlarının Öğrencilerin Görsel Algıları Üzerindeki Etkileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği / <i>The Effects of Library Designs on Students' Visual Perceptions: The Case of Ondokuz Mayıs University Faculty of Medicine</i>	83
Mehmet Keskin ve Esra Keloğlu İşler. Dijital Şeffaflık Kavramı: Uluslararası Literatürün PRISMA Yöntemiyle Sistematik İncelenmesi / <i>The Concept of Digital Transparency: A Systematic Analysis of International Literature by Using the PRISMA Method</i>	109
Okuyucu Mektupları / <i>Reader Letters</i>	
Hakan Anameriç. Türk Kütüphanecilik Tarihi ve Önemli Kütüphanelerimiz / <i>Turkish Librarianship History and Our Important Libraries</i>	137
Kitap Tanıtımı / <i>Book Review</i>	
İpek Şencan. Information Architecture: For the Web and Beyond / <i>Bilgi Mimarisi: Web ve Ötesi için</i>	143
Nermin Çakmak. Akademik Yazma: Uluslararası Öğrenciler için El kitabı / <i>Academic Writing A Handbook for International Students</i>	149

Başeditör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Tolga Çakmak • Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü • tcakmak@hacettepe.edu.tr

Editörler / Editors

Doç. Dr. Şahika Eroğlu • Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü • sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Kasım Binici • Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü • kbinici@karatekin.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Güler Demir • Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü • gulerdemir2009@gmail.com

Dr. Emre Yağlı • Hacettepe Üniversitesi Üniversitesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü • yagli@hacettepe.edu.tr

İstatistik Editörü / Editor-in-Statistics

Dr. Öğr. Üyesi Onur Toka • Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü • onur.toka@hacettepe.edu.tr

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Selda Ekici • Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı • sekici@metu.edu.tr

Ülkü Özgüven • Bartın Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı • uozguven@bartin.edu.tr

Hanife Gül Bozkurt • Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı • gulbozkurt@adu.edu.tr

Feride Aydın Çolak • Uşak Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı • feride.colak@usak.edu.tr

Sercan Tırnavalı • Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı • sercan.tirnavali@tbmm.gov.tr

Rahmi Akkılık • Altınbaş Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı • rahmiakkilik@gmail.com

Sekretarya / Secretariat

Sebahat Keçici • TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi • sebahat.kecici@tedu.edu.tr

Son Okuma / Proofreading

Esma Bağcı • Konya İl Halk Kütüphanesi • esmabagci@hacettepe.edu.tr

Türk Kütüphaneciliği, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin resmi yayın organıdır. Dergide bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) makaleler, görüşler, okuyucu mektupları, kitap değerlendirmeleri ve çeviri yazılarına yer verilmektedir. Dergide yer alan makaleler *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)* ve *TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin*'de dizinlenmektedir. *Türk Kütüphaneciliği* açık erişimli bir dergidir. *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*'da yer almaktadır. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar/ları sorumludur. Gönderilen yazılar Editörler Kurulu ve Yazı Değerlendirme Kurulu'nun incelemesinden geçer.

Turkish Librarianship is the quarterly journal of Turkish Librarians' Association. It is a peer-reviewed journal publishing original scientific (refereed) articles, opinion papers, letter to editors, book reviews, translations on information management in Turkish and in English. Articles that appear in *Turkish Librarianship* are indexed in the *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)*, *Bibliography of Articles in Turkish Periodicals* and *TUBITAK ULAKBİM TR Index*. *Turkish Librarianship* is an open access journal on and listed in *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*. The opinions expressed are those of the authors only. They do not necessarily represent the views of *Turkish Librarianship*. All Submissions to the *Turkish Librarianship* are subjected to assessment by the Editorial Board and evaluation by the peer review board.

Yönetim Yeri / Managing Office: Necatibey Cad., Elgün Sok. 8/8, Kızılay 06440 Ankara / Türkiye
Tel/Phone: +90 (312) 2301325 • Faks / Fax: +90 (312) 2320453

İçindekiler / Contents

	Sayfa / Page
Editörden / Editorial	i
Hakemli Makaleler / Refereed Articles	
Derya Elmalı Şen ve Beyza Sıla Selçuk. Kütüphane Tasarımlarının Öğrencilerin Görsel Algıları Üzerindeki Etkileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği / <i>The Effects of Library Designs on Students' Visual Perceptions: The Case of Ondokuz Mayıs University Faculty of Medicine</i>	83
Mehmet Keskin ve Esra Keloğlu İşler. Dijital Şeffaflık Kavramı: Uluslararası Literatürün PRISMA Yöntemiyle Sistemik İncelenmesi / <i>The Concept of Digital Transparency: A Systematic Analysis of International Literature by Using the PRISMA Method</i>	109
Okuyucu Mektupları / Reader Letters	
Hakan Anameriç. Türk Kütüphanecilik Tarihi ve Önemli Kütüphanelerimiz / <i>Turkish Librarianship History and Our Important Libraries</i>	137
Kitap Tanıtımı / Book Review	
İpek Şencan. Information Architecture: For the Web and Beyond / <i>Bilgi Mimarisi: Web ve Ötesi için</i>	143
Nermin Çakmak. Akademik Yazma: Uluslararası Öğrenciler için El kitabı / <i>Academic Writing A Handbook for International Students</i>	149

Editörden

Editorial

Tolga ÇAKMAK*

Değerli Okuyucularımız,

Türk Kütüphaneciliği dergisi editör kurulu adına Dergimizin 2023 yılındaki ikinci sayısını sizlerle paylaşmaktan gurur duyuyorum. Bu sayımızda iki araştırma makalesi, bir okuyucu mektubu ve iki kitap tanıtımı yer almaktadır.

Dergimizin bu sayısında araştırma makalesi türünde bulunan ilk makale, “Kütüphane Tasarımlarının Öğrencilerin Görsel Algıları Üzerindeki Etkileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği” başlığını taşımaktadır. Derya Elmalı Şen ve Beyza Sıla Selçuk tarafından kaleme alınan makalede kütüphane binalarının Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri tarafından nasıl algılandığı betimlenmektedir. Bu makalenin editöryal süreçleri Doç. Dr. Kasım Binici tarafından yönetilmiştir.

Dergimizde yayımlanan ikinci makalede ise dijital şeffaflık kavramına yönelik sistematik bir literatür değerlendirmesi sunulmaktadır. “Dijital Şeffaflık Kavramı: 2000’lerden Gü nümüze Uluslararası Literatürün PRISMA Yöntemiyle Sistematik İncelenmesi” başlıklı makale Mehmet Keskin ve Esra Keloğlu İşler tarafından hazırlanmıştır. Editöryal süreçleri Doç. Dr. Şahika Eroğlu tarafından yönetilen makalede dijitalleşme ve şeffaflık bağlamında kavramsal ve kuramsal literatüre ilişkin bir çerçeve ortaya koyulmaktadır.

Okuyucu mektupları bölümünde yer alan bir çalışmada ise Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hakan Anameriç’in 59. Kütüphane Haftası’nda katıldığı TRT Radyo 1’de yayımlanan “Gecenin İçinden” adlı programda gerçekleştirilen söyleşinin çözümlenmiş kayıtları sunulmaktadır.

Kitap tanıtımı bölümünde bulunan çalışmalardan ilki O’Reilly Media tarafından 2015 yılında yayımlanan “Information Architecture: For the Web and Beyond” başlıklı kitabı konu edinmektedir. Dr. İpek Şencan tarafından incelenen kitapta, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün ders programına yönelik olarak geliştirilen kavramsal modelden hareketle bilgi mimarisi ile bilgi ve belge yönetimi alanı arasındaki bağlantıya da değinilmektedir. Dergimizde yayımlanan bir diğer kitap tanıtımı ise Dr. Öğr. Üyesi Nermin Çakmak tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada 2020 yılında yayımlanan “Academic Writing A Handbook for International Students” başlıklı kitabın dördüncü basımından yapılan Türkçe çevirisi üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu sayımızın ortaya çıkmasına katkı sağlayan tüm yazarlarımıza, çalışmaların bilimsel değerlendirme sürecinde yer alarak yayın kalitemize katkı sağlayan tüm hakemlerimize ve çalışmaların gönderiminden son ürün aşamasına kadar tüm süreçleri büyük bir özveriyle yürüten editörlerimize, editör yardımcılarımıza, dil ve istatistik editörlerimize, sekreteryaya ile son okuma süreçlerinde görev alan arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

Verimli bir okuma deneyimi dileğiyle...

* Türk Kütüphaneciliği dergisi Başeditörü. Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü E-posta: tcakmak@hacettepe.edu.tr
Editor-in-Chief of Turkish Librarianship. Hacettepe University, Department of Information Management. Email: tcakmak@hacettepe.edu.tr

Kütüphane Tasarımlarının Öğrencilerin Görsel Algıları Üzerindeki Etkileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği

The Effects of Library Designs on Students' Visual Perceptions: The Case of Ondokuz Mayıs University Faculty of Medicine

Derya ELMALI ŞEN* , Beyza Sıla SELÇUK**

ÖZ

Amaç: Günümüzde kütüphaneler ders çalışma, kitap okuma, ortak çalışma yürütme gibi gereksinimlere karşılık vermesinin yanı sıra gelişen teknolojik ilerlemeler ile birlikte kullanıcıyı araştırmaya ve çalışmaya teşvik eden, kullanıcıda estetik tatmin sağlayan ve kütüphane farkındalığı yaratan mekânlara dönüşmüştür. Bu bağlamda çalışmanın amacı 2000 yılı sonrası yapılmış kütüphanelerin kullanıcı tarafından görsel olarak nasıl algılandığını belirlemek ve bundan sonra tasarlanacak kütüphaneler için bir tasarım bilgisi oluşturmaktır.

Yöntem: Çalışmada literatür taraması yapılarak örnekler belirlenmiştir. Ardından 50 tıp öğrencisi ile kütüphanelerin görsel algısı üzerine tercihler ve anlamsal farklılaşım ölçeği içeren bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler frekanslar ve anlamsal farklılaşım grafikleri şeklinde analiz edilmiştir.

Bulgular: Anketin somut görsel algı bileşenlerinde en çok tercih edilen kütüphaneler; biçin/form bakımından oval hatlara sahip Dine Koleji Kütüphanesi, ölçül/oran bakımından insan ölçeğinde geniş ve yüksek olan Bangkok Kütüphanesi, malzeme bakımından ahşap malzemenin kullanıldığı Nanjing Renovasyon Üniversitesi Kütüphanesi, renk bakımından Birmingham Kütüphanesi ve aydınlatma bakımından yapay ışıkla aydınlanan Doksan Kütüphanesidir. Anketin soyut görsel algı bileşenlerine göre doğal ışıkla aydınlanan, ahşap malzeme kullanılan, açık tonlara sahip kütüphanelerin ferah, aydınlık ve düzenli algılandığı; organik formlu kütüphanelerin davet edici ve ilgi çekici algılandığı; çelik ve beton malzeme kullanılan, koyu tonlara sahip, insan ölçeğinde dar ve yüksek görünen kütüphanelerin ise karanlık ve sıkışık algılandığı saptanmıştır.

Sonuç: Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin kütüphanelerde sıra dışı formları tercih etmekle birlikte biçim/formu çok önemli bulmadıkları; kütüphane tercihinde önem sıralaması olarak birbirine yakın değerlendirdikleri malzeme, renk ve aydınlatma bileşenleri açısından ahşap ya da beton gibi nispeten sıcak malzeme kullanılmış, renk uyumu sağlanmış ve doğal ya da yapay iyi aydınlatılmış kütüphaneleri tercih ettikleri; geniş ve ferah kütüphane tercihleri ile ölçü-oran bileşenini en önemli bileşen olarak gördükleri belirlenmiştir.

Özgünlük: Çalışmada en önde gelen algı biçimi olan görsel algı ile kütüphanede yaratılması istenen mekânsal etkilerin neler olabileceği ve ne tür niteliklerin insanları olumlu yönde etkileyebileceği analiz edilerek kütüphane tasarımına yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Ayrıca kütüphanelerin yalnızca kitap okuma ve ders çalışma mekânı olmaması konusunda farkındalık sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane; görsel algı; somut algı bileşenleri; soyut algı bileşenleri; tıp öğrencileri.

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: d_elmali@ktu.edu.tr
Assoc. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Trabzon, Türkiye. E-mail: d_elmali@ktu.edu.tr

** Yüksek Lisans öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: beyzasilaparas@gmail.com
Graduate student, Karadeniz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Trabzon, Türkiye. E-mail: beyzasilaparas@gmail.com

ABSTRACT

Purpose: Today, libraries have turned into places that encourage the user to research and work, provide aesthetic satisfaction and create library awareness, along with the developing technological advances, as well as responding to the needs such as studying, reading books, and conducting collaborative work. In this context, the aim of the study is to determine how the libraries built after 2000 are perceived visually by the user and to create a design information for the libraries to be designed from now on.

Method: In the study, examples were determined by making a literature review. Then, a survey, including preferences and semantic differentiation scale, was conducted with 50 medical students on how they perceive the libraries visually. The obtained data were analyzed in the form of frequencies and semantic differentiation graphs.

Findings: The most preferred libraries in the concrete visual perception components of the questionnaire; Dine College Library, which has oval lines in terms of shapelform, Bangkok Library, which is large and high in human scale in terms of size/proportion, Nanjing Renovation University Library where wood is used in terms of materials. Birmingham Library in terms of color and artificially illuminated. In addition, Doksan Library in terms of lighting were preferred. As a result of the evaluation of the adjective pairs in the abstract visual perception components of the questionnaire, it was found that the libraries that are illuminated by natural light, built with wooden materials, and have light tones are perceived as spacious, bright and orderly. Libraries in which organic forms are used are perceived as inviting and interesting. It has been determined that libraries with dark tones, in which steel and concrete materials are used, appear narrow and high in human scale, are perceived as dark and cramped. In the evaluation of the abstract and concrete visual perception components of the questionnaire, the most important factor in the preference of the library was seen as high ceilings and wide interiors, while forms and facades were seen as the most unimportant factor.

Implications: When the study is evaluated in general, although students prefer unusual forms in libraries, they do not find form/form very important; they prefer libraries that use relatively warm materials such as wood or concrete in terms of materials, colors and lighting components, which they evaluate as close to each other in order of importance in library preference, color harmony and natural or artificial well-lit libraries. It has been determined that they see the measure-ratio component as the most important component with wide and spacious library preferences. In addition, although libraries with dark tones in both color and lighting components are not perceived positively, they have become the first preferred libraries. It is obvious that students find dark tones aesthetic.

Originality: In the study, a new perspective was brought to the library design by analyzing the spatial effects desired to be created in the library with visual perception, which is the most prominent form of perception and what kind of qualities can affect people positively. An awareness was also raised that libraries are not only places for reading books and studying.

Keywords: Library; visual perception; concrete perception components; abstract perception components; medical students.

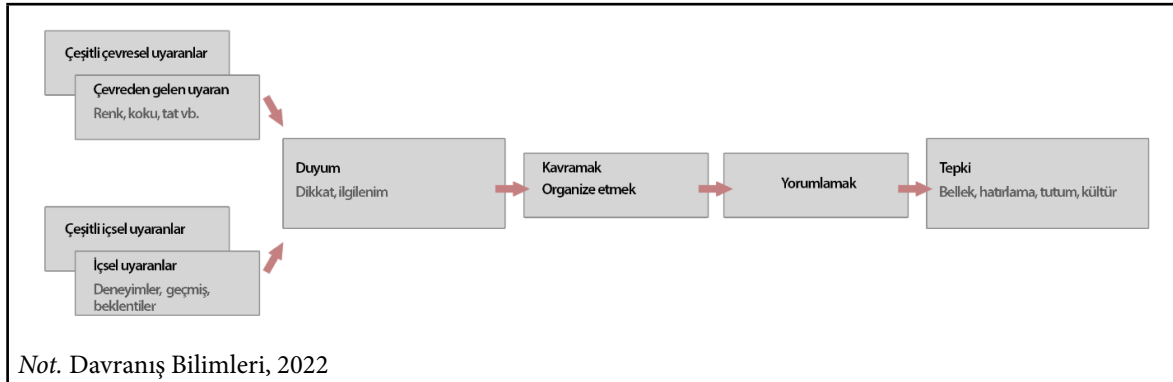
Giriş

Antik kentlerde, kent merkezinde demokrasinin geliştiği mekânlar olarak planlanan kütüphaneler; önceleri kilise, saray, medrese gibi idari birimlerin arşivlerini tutan sınırlı erişilen mekânlar iken, sonradan toplumdaki her bireyin bilgiye erişmesini sağlayan ve topluma hizmet sunan kamuya ait mekânlar hâline gelmiştir (Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2018). Kütüphanelerde kayda değer zaman geçirilmesi göz önüne alındığında, kütüphane kullanımında verimliliğin görsel konfor koşullarının sağlanmasıyla yakın ilişkili olduğu görülür. Görsel konfor sağlamada aydınlatmanın gerekli nicelik ve niteliğe uygun tasarlanması (Kuru ve Canbay Türkyılmaz, 2019), renklerin birbiriyle uyumlu olması, genişlik ve yüksekliğin basık bir ortam oluşturmayacak yeterlilikte olması, malzemelerin sıcak bir ortam yaratması gibi özelliklerinin yanı sıra binalarının da estetik bir forma sahip olması kütüphanelerden beklenen niteliklerdir (Altuğ, 2019). Bu yönüyle kütüphane yapılarının çekici ve davet edici algılanması kütüphane imajı için çok önemlidir.

Birçok kullanıcıya hitap eden kütüphane yapıları her birey üzerinde farklı etkiler yaratıp, her birey tarafından farklı algılanabilir. Çünkü algının temel süreci tüm insanlar için aynı olmakla birlikte algının kapsamı farklıdır. Çevreden gelen uyaran etkilerini hissedip kavrayabilme ve algılayabilme, algılayan bireyin ilgi, ihtiyaç ve tutumlarına bağlı olarak farklılaşır ve öznedir. Bu farkın sebebi farklı algısal çıkarım alışkanlıklarıdır (Segall ve diğerleri, 1968, s. 4). Algı, gelen bilgileri işleyerek belirli bir yapı ve organizasyona sokma işlemidir (Beyoğlu, 2015). Algılama, bir bilişsel düşüncenin ilk adımudur. Bir düşüncenin oluşabilmesi için öncelikle bilişsel bir süreç yaşanması gerekmektedir (Ökten, 2007). Algılama sürecini Şekil 1'de verildiği gibi açıklamak mümkündür.

Şekil 1

Algılama Süreci

Birey bulunduğu ortamda kendi konumunu ve nesnelerin konumunu yüzde sekseni göz olmak üzere (Berger, 1989, aktaran Güleç Solak, 2017) tüm duyu organları aracılığı ile algılamaktadır (Yıldırım ve Demirarslan, 2019). Bireyin, çevresindeki çok fazla görsel uyaran arasından kendisinin ihtiyaçları ve dürtüleri doğrultusunda seçim yaparak görme işlemini gerçekleştirmeye başlamasıyla görsel algılama süreci başlamaktadır (İnceoğlu, 2010, s. 79). Görsel algılama, temelde biyolojik bir süreç olsa da işleyişte psikolojik etkenler de bu sürece dâhil olmaktadır (Sarıççek, 2012, s. 81). Mekân algılama ise yine bireyin psikososyal özellikleriyle, mekânla kurulan ilişkilerle, mekânda yer alan nesnelerin birbirleri ile olan ilişkileriyle ve mekânın çevreyle olan ilişkisiyle kavramsallaşır (Ayber, 2012).

Literatürde mekânın görsel algılanması (Aydınlı, 1986; Bozkurt, 2001; Yılmaz, 2004; Onur, 2007; Çınar ve Çetindağ, 2009; Gonzales, 2011; Asl ve Mizban, 2016, Ergüneş, 2019; Uslu ve Yalçın, 2020; Azıtepe ve Sözen, 2022) ve kütüphane tasarımları (Öz, 1992; Erickson, 2000; Küçükcan, 2010; Muscogiuri ve Aydın, 2012; Aabø ve Audunson, 2012; Worpole, 2013; Hashempour ve Taghizadeh Sapchi, 2015; Delice Güller ve Bilbay,

2016; Erten Bilgiç ve Keskin, 2021; Topatan ve Aydın, 2022) ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Başlangıçta bilgiyi saklama görevini gerçekleştiren mekânlar olan kütüphanelerin zamanla gelişim göstererek sürekli kullanılan, özel bir fonksiyona sahip, birçok insanın yararlandığı sosyal mekânlara dönüşmesi, kütüphanenin görsel algılanmasının çalışılmaya değer bir konu olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle 2000 yılı ve sonrasında yurt dışındaki emsallere bakıldığında kütüphanelerin mimari tasarımlarının güçlü ve albenili olduğu görülmektedir (Emsen ve Örmecioğlu, 2020). Bu durumda söz konusu kütüphanelerin nasıl algılandığı, algıyı etkileyen temel bileşenlerin neler olduğu ve bu bileşenlerin hangi düzeyde etkili olduğu gibi konularda bilgi eksikliğini giderilmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda modern kütüphanelerin kullanıcı tarafından nasıl algılandığının tespit edilmesi çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Kütüphane Tasarımlarında Görsel Algıyı Etkileyen Bileşenler

Pallasmaa (2011, ss. 88-89), “*anımsanması mimarlık deneyimlerinde mekân, madde ve zaman tek bir boyutta, varlığın bilincimize nüfuz eden temel tözünde kaynaşır. Kendimizi bu mekânla, bu yerle, bu anla özdeşleştiririz ve bu boyutlar bizzat varoluşumuzun bileşenlerine dönüşür. Mimarlık kendimiz ile dünya arasında uzlaşma sanatıdır ve bu aracılık duyular yoluyla gerçekleşir*” demektedir. Duyular vasıtasıyla gelen uyaranların getirdiği çeşitli bilgi ve veriler işlenip depolanır, ancak bu işlemler olurken özetleme, sınıflama ve indirgeme gibi zihinsel süreçler söz konusudur. Bu süreçler sonucunda her birey dış dünyasındaki olayları, nesnelere, içinde bulunduğu bireysel gereksinimlerine, değer yargılarına, kültürüne ve beklentilerine göre farklı biçimlerde algılamaktadır.

Bireylerin algılama biçimleri ve tercih etme nedenleri tahmin edilebilirse çevrenin şekillendirilmesi ve tasarlanmasında pozitif yönde, bireyler tarafından kabul edilebilir müdahalelerde bulunulabilir. Dolayısıyla, bireylerin doğayı ve çevreyi algılama, doğal veya yapısal farklı çevreler arasındaki tercihlerinin tahmin edilebilmesi amacıyla bireylerin estetik yargılarını etkileyen parametrelerin belirlenmesi gerekmektedir (Sarıca, 2011). Erkman’a göre fiziksel öğeler, görsel uyaranları etkiler. Mimarideki görsel uyaranlar ise çevreyi ya da tek bir yapıyı oluşturan elemanlardaki farklılıklar sonucu oluşur. Bu farklılıklar ise biçim, ölçü, sayı, renk, malzeme, doku ve ışık özellikleri üzerinden oluşmaktadır (Erkman, 1973, aktaran Asar, 2013). Bunlar arasından biçim (form), ölçü (oran), renk, malzeme (doku) ve ışık (aydınlatma) görsel algılamayı etkileyen bileşenler olarak belirlenmiş ve kütüphane özelinde detaylandırılmıştır.

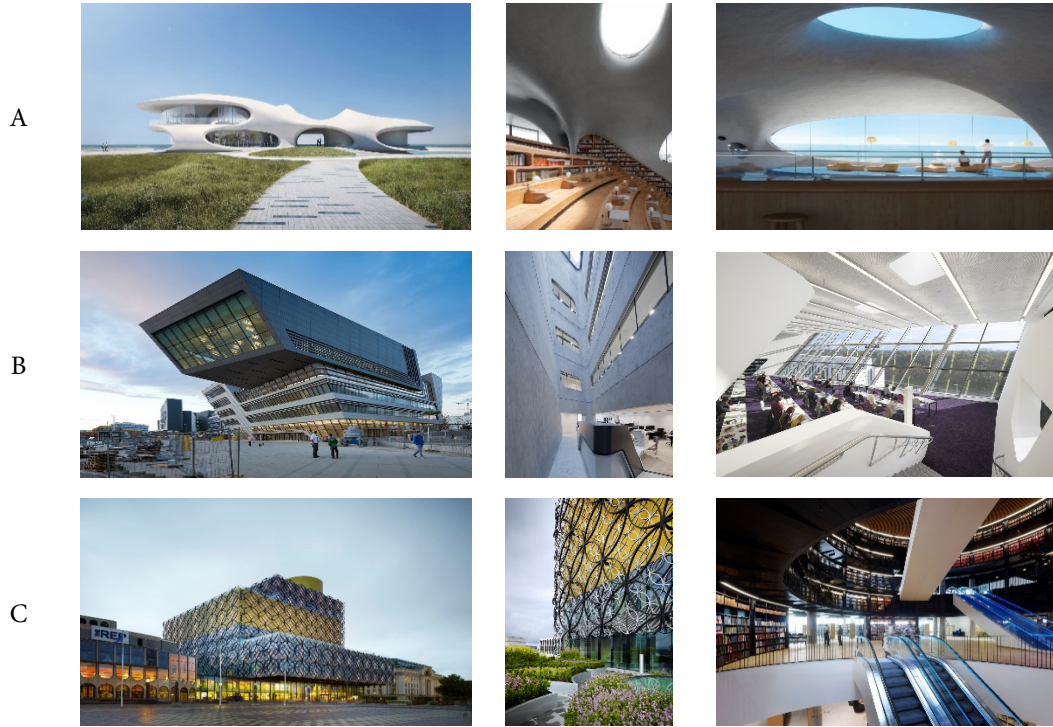
Biçim/Form

Mekânı deneyimlerken ilk dikkat çeken özellik mekânın formudur. İnsanlar üzerinde formların psikolojik etkileri bulunmaktadır. Örneğin sert hatlara sahip olan kare ve dikdörtgen ile üçgen gibi dar açılı formlar tehditkâr algılanırken, oval ve yumuşak hatlı dairesel formlar sakinleştirici ve dinlendirici bir etkiye sahiptir. Alici ve Göker Paktaş (2020), geometrik form ve çizgilerin karakterlerine göre insan üzerindeki etkilerinden söz ederler. Yatay çizgiler, durağanlık, devamlılık ve rasyonelliği ifade ederken; dikey çizgiler sonsuzluk etkisine sahiptir. Düz hatlar katılık ve kuvveti çağrıştırırken, eğri hatlar esneklik, tereddüt ve yumuşaklığı ifade eder. Spiral dünyasal sorunlardan uzaklaşma, küp bütünlük ve eşitlik etkisi yaratırken; daire sonsuz denge ve üstünlük, elips ise hareket etkisine sahiptir.

Kütüphane binasının kullanıcıların hafızasında kalıcı olabilmesi için öncelikli olarak binanın formu önem arz eder. Kütüphaneler dışarıdan bakıldığında ilgi çekici ve davet edici biçimlerin yanı sıra kullanıcıların zamanlarını verimli geçirebilmesine imkân tanıyacak formlarda da tasarlanmalıdır. Özgün tasarımlar, merak uyandıran cepheler ve yarı açık alanlar kütüphanelerin cazibesini artırmaktadır (McDonald, 2006). Bu açıdan 21. yüzyıl kütüphaneleri tasarım konusunda âdeta birbiriyle yarışır niteliktedir (Şekil 2).

Şekil 2

Farklı Form/Biçimde Kütüphane Örnekleri¹

Not. (A) Wormhole Kütüphanesi, Çin; (B) Viyana Ekonomi Üniversitesi Kütüphanesi, Avusturya; (C) Birmingham Halk Kütüphanesi, İngiltere

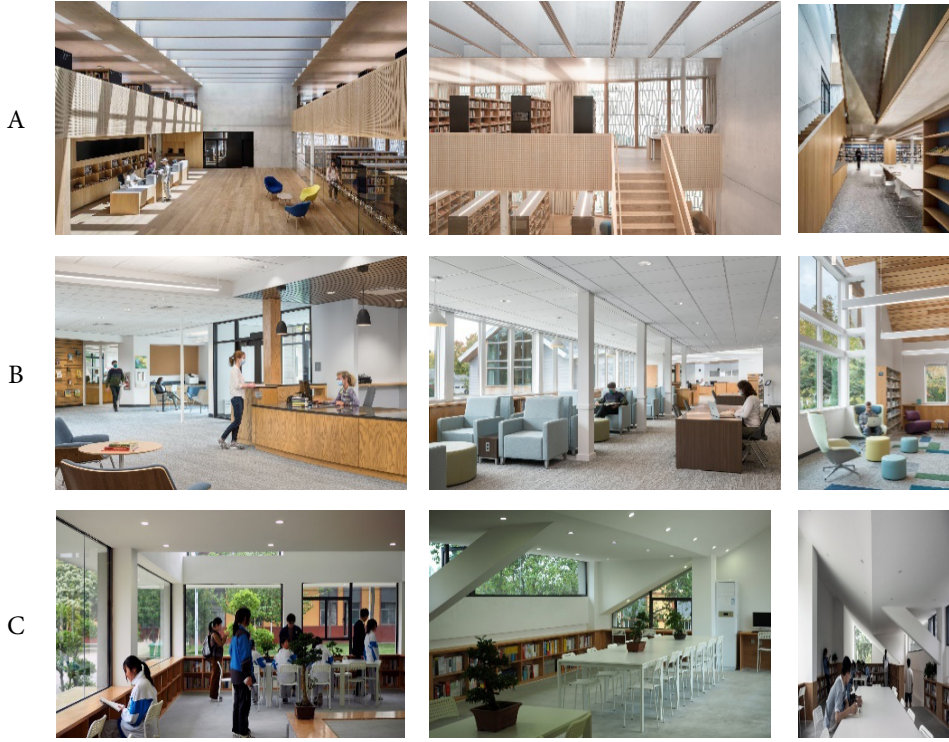
Ölçü/Oran

Mekânsal algılamada mekânı tanımlayıcı elemanların ölçüleri, gözlemcinin kendi ölçüleri ile bu ölçüler arasındaki ilişkiler belirleyicidir. Birbirleriyle ilişkili mekânların ölçüleri de algılamayı değiştirir. Örneğin, büyük mekânların küçük mekânlara dâhil edilmesini birey genişlik olarak algılarken küçük mekânların büyük mekânlara dâhil edilmesini ise kuşatılmışlık olarak algılar (Göler, 2009). Kütüphaneler gibi çok farklı niteliklerde kullanıcılara hitap eden mekânların itici, bunaltıcı ve iç karartıcı mekânlar olmamaları gerekmektedir. Bu olumsuzluk renklerle ve aydınlatma ile giderilebileceği gibi mekânın boyutları ile de değiştirilebilmektedir. Eni dar ve tavanı yüksek olan mekânlar bunaltıcı ve kasvetli, eni geniş ve tavanı alçak mekânlar ise basık ve ezici olarak algılanır. Buna karşılık atriyum gibi galeri boşlukları kütüphanelere hem ferahlık hissi verir hem de doğal havalandırma ihtiyacını gidermede yardımcı olurlar (McDonald, 2006) (Şekil 3).

¹ Çalışmada yer verilen kütüphanelerden biri (Cotbuss Kütüphanesi) hariç tüm kütüphane görsellerine ArchDaily platformundan ulaşılmıştır. Görseller ve kaynakları ile ilgili detaylı bilgi için Yöntem ve Kaynaklar'a bakınız.

Şekil 3

Farklı En-Boy-Yüksekliklerde Tasarlanan Kütüphanelerde Ölçü-Oranın Mekâna Etkisi

Not. (A) Dornbirn Halk Kütüphanesi, Avusturya; (B) Falmouth Memorial Kütüphanesi, ABD; (C) Xi'an Gaoxin Lisesi Kütüphanesi, Çin

Malzeme/Doku

Malzemeler kimyasal, fiziksel ve mekanik özelliklerine ek olarak boyutları, renkleri, dokuları gibi her malzeme için farklılık gösteren özellikleriyle de görsel izlenim bırakırlar. Malzemenin bu özellikleri mekânda genişlik, derinlik, aydınlık, karanlık, sıcaklık, soğukluk, yumuşaklık ve sertlik gibi görsel ve sezgiye dayalı algısal etkilerde bulunur. Örneğin; metal bir malzeme gri rengi ile ilk olarak soğuk bir ortam yaratmış gibi görünse de üzerine uygulanacak kırmızı renk ve sarı sıcak ışıkla yapılacak aydınlatma sayesinde metalin sıcak bir görünüm elde etmesi mümkündür (Göler, 2009). İç mekânda kullanılan malzemeler cephelerde kullanılmayabilir. Çünkü malzemenin iç mekândaki etkisi, cephedeki etkisinden farklı olabilir.

Doğal olan taş malzeme görsel, dokusal hatta kokusal ve işitsel duyuları aktif hâle getirir. Özellikle tarihi binalar kütüphane olarak kullanıldığında taş malzemenin sıklıkla kullanıldığı görülür. Ahşap malzeme de gerek donatıda gerek taşıyıcıda ve dekoratif öğelerde sıklıkla kullanılan bir malzemedir. Ahşabın en önemli tercih edilme nedenlerinden biri malzemenin ortama sağladığı sıcaklık etkisidir. Ahşap farklı renk, doku ve yüzeylere sahip olmasıyla çeşitlendiği için kullanıcıya farklı algı deneyimleri sunar. Bununla birlikte ahşabın mekânda kullanım oranı da önemlidir. Ahşabın yoğun kullanımının ya da koyu renk ve belirgin dokulu ahşap kullanımının -uygulanan yüzeye bağlı olarak- mekânda olumsuz algılandığı bilinmektedir (Kır, 2015). Tuğla malzeme de ahşap gibi rengi sayesinde mekânda sıcak bir atmosfer yaratır. Ancak tuğla, çekme dayanımının düşük olması nedeniyle büyük yapılarda hasar oluşturabilmektedir. Bu nedenle tuğla malzeme günümüzde daha çok dekoratif amaçlı kullanılmakta olup, modern kütüphane ve eğitim yapıları gibi karmaşık yapılarda kullanımına pek rastlanmaz. Metal malzemenin yapılarda kullanılmasının en önemli sebeplerinden biri daya-

nıklılığı ve geniş açıklıkları tek bir taşıyıcı ile geçebilmesidir (Yıldız ve Seçkin, 2019). Metal, iç mekânlarda genelde soğuk bir malzeme olarak algılanmaktadır. Mekânlarda soğuk algılanan bir diğer malzeme ise betondur. Beton iç mekânlarda kullanıldığında dış mekândaymiş hissi verir ve soğuk etkisinin yanında mekânda yalın ve şık bir atmosfer yaratır (Göler, 2009). Aynı zamanda dayanıklı ve imalatı hızlı olan beton malzeme eğitim yapıları ve kütüphanelerde sıklıkla kullanılmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4

Farklı Malzemeler ile Tasarlanan Kütüphanelerin İç ve Dış Mekân Görşelleri

Not. (A) Oğre Merkez Kütüphanesi, Letonya; (B) Maya Somaiya Kütüphanesi, Hindistan; (C) Huxi Sichuan Sanat Enstitüsü Kütüphanesi, Çin

Renk

Renk, tasarım öğeleri içinde önemli bir yer tutan ve çevrede her zaman algılanan bir olgudur. Renkleri oluşturan temel kavramlar; tür, değer, doymuşluktur. Birbirine yakın renklerle, uzak renklerle, sıcak ve soğuk renklerle mekânda uyum sağlanabildiği gibi, bir veya birden fazla rengin diğer renklerin içine katılmasıyla ya da tonlarının kullanılmasıyla da uyumlu bir mekân oluşturulabilir (Özdemir Canbolat, 2017). Sıcak renkler enerjik, heyecan verici ve özendirici; soğuk renkler dingin, sakinleştirici ve içe döndürücü etki bırakmaktadır. Renklerin etkisi aydınlık düzeyine ve etkilediği mekânın boyutlarına bağlıdır (Neufert, 1979, s. 34). Örneğin kırmızı, maviden ve parlak renkler koyu renklerden baskındır. Siyah bir alan, onu dengelemek için beyaz olandan daha büyük yapılmalıdır (Arnheim, 1974, s. 24). Renk bireyde oluşacak mekân algısında oldukça önemlidir. Bir mekân güçlü bir tasarıma sahip olsa bile mat renklerle itici ve kasvetli bir mekâna dönüşebilir (Pile, 1997, aktaran Özsağ, 2016).

Belirli bir mekânda kullanılacak renk o mekânın kullanıcılarının gereksinimini karşılayacak şekilde olmalıdır. Hashempour ve Taghizadeh Sapchi (2016), kütüphane bölümleri için çeşitli renk önerilerinde bulunmuşlardır. Örneğin, okuma salonlarında zihinsel aktivitelerin artışına yardımcı olduğu için mavi ve tonları,

yeşil ve beyaz renkleri önerilirken, referans bölümü için zamanın akışını hızlandırıp ortamın yorucu duygusunu azaltan yeşil, sarı ve beyaz renkleri önerilmektedir. Ödünç verme bölümünde kişilerin daha sabırlı ve sakin hissetmesi için mavi tonlarının; toplantı salonları veya çok amaçlı salonlarda sıcak, mutlu ve davet edici bir ortamın yaratılabilmesi için açıktan koyuya doğru değişen renklerin kullanılması uygundur. Çocuk bölümlerinde kan dolaşımını hızlandırması, hareketli, canlı ve enerji verici olması için yeşil ve sarı tonları, turuncu ve kırmızı renkleri tavsiye edilirken, koridorlarda etkili ve belirgin bir ortam yaratmak için Şekil 5'te de gösterilen canlı renklerin kullanılması önerilmiştir (Hashempour ve Taghizadeh Sapchi, 2016, s. 83)

Şekil 5

Farklı Renk ve Tonlarda Kütüphane İç Mekânları

Not. (A) Riverside Ana Kütüphanesi, ABD; (B) Hunt Kütüphanesi, ABD; (C) Cottbus Kütüphanesi, Almanya

Işık ve Aydınlatma

Bir mekânda nesnelerin renk, biçim, form, ölçü gibi özelliklerinin görünmesi için öncelikle aydınlatma şarttır. Yapay ve doğal ışık kaynakları aynı amaca hizmet ediyor gibi görünmekle birlikte kullanım amaçları birbirinden farklıdır. Doğal aydınlatmanın yetersiz kaldığı durumlarda yapay aydınlatmadan yararlanır. Farklı aydınlatma türlerine sahip farklı malzemeler, renkler ve dokular kullanmak, insanların mekânsal algılarını ve deneyimlerini etkileyebilir (Kvasoğulları, 2021).

Kütüphanelerde gerçekleştirilen kitap arama, ders çalışma, kitap okuma, sesli salonlarda ortak çalışma yürütme gibi birçok eylem aydınlatmaya dayalı işlevleri içerir (Baltacıoğlu, 2022). Kullanıcıların kütüphaneleri etkin bir şekilde kullanabilmesi için iyi bir aydınlatma gereklidir. Yalnızca yapay ışık değil doğal ışık da kullanıcıların verimliliğini, bulunduğu alandaki kaliteyi ve bunların sonucunda kullanıcının o alanda geçireceği vakti etkiler. Bu bakımdan mekânda gün ışığından faydalanmak da tasarımın önemli bir parçasıdır (Yavuz, 2021). Kütüphanelerde geniş cam yüzeylerin kullanılması dışarıdaki insanların ilgisini çekerek insanları kütüphaneye

davet eder, kullanıcıların manzaraya hâkim olmasını ve doğal ışıktan faydalanmasını sağlar. Şekil 6'da da verilen bu durum kullanıcıların ruh sağlığını da olumlu yönde etkilemektedir (Topatan, 2021).

Bozkurt (2013) araştırmasında kütüphane aydınlatma düzeninin farklı işlevleri gerçekleştirebilmeye imkân tanınması; ışık kaynaklarından yayımlanan ışımların doğrudan göze gelmemesi, gözü yormaması, gölge ve kamaşma oluşturmaması; iç mekân sıcaklığını artırmaması gibi temel hedefler belirlerken, malzeme ve ürünlerin ışığa duyarlılıklarının da dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Şekil 6

Doğal ve Yapay Aydınlatma Kaynakları ile Aydınlatılan Kütüphaneler

Not. (A) Maranello Kütüphanesi, İtalya; (B) Labin Halk Kütüphanesi, Hırvatistan

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Mekân sadece görsel yolla değil, tüm duyularla algılanan bir olgudur. Ancak görsel algı, mekânı algılamada en başat yollardan biridir. Mekânlar renkleri, biçimleri, dokuları, aydınlatmaları ve malzemeleri ile çok farklı ortamlar sunulabilmektedirler. Tasarımı yapılan her bir ortamın o yaşam alanında faaliyette bulunan insanlar üzerindeki psikolojik etkilerinin farklı olduğu bilinmektedir. Çalışmalar, tasarımcıların birçok müdahale ile ortamın görsel algısını değiştirebileceğini göstermektedir (Aksoy, 2020). Araştırmaya konu edilen kütüphaneler, kullanıcılara sağladıkları temel hizmetlerin yanı sıra görsel algıya hitap eden tasarımlarıyla uluslararası düzeyde son derece çeşitli ve farklı niteliklerde alternatifler sunmaktadırlar. Bu bağlamda ele alınan çalışmada, kütüphane tasarımlarının kullanıcıların görsel algısı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmış ve araç olarak görsel materyaller kullanılmıştır.

Görsel algı çalışmalarının oldukça yaygın olduğu mimarlık ve psikolojinin ara kesitinde yer alan Çevresel Psikoloji alanında, söz konusu çalışmaların birçoğu araştırma nesnesini ya da mekânını bire bir deneyimlemek yerine fotoğraf, video ya da sanal gerçeklikle elde edilmiş görsel materyaller aracılığıyla tepkilerin ölçülmesine dayanmaktadır. Örneğin, Coburn ve diğerleri (2019) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılara kamuya açık mimari görsel koleksiyonlarından seçilen 120 iç mimari görüntü ve Google Earth'ün sokak görünümü arayüzünden çekilen 120 mimari görüntü verilerek, katılımcılardan bu görüntüleri algılayan doğallık düzeylerine göre derecelendirmeleri istenmiştir. Perovic ve Folic (2012), öznel görsel algıya dayalı olarak Niksic'in kamusal açık alanlarını oluşturan görsel değerleri belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, katılımcılardan sunulan 12 fotoğrafı 15 sıfat çifti ile değerlendirmelerini istemiştir. Oreskovic ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada ise hangi tasarım özelliklerinin yürünebilirlikle ilişkili olduğunu anlamak üzere bilgisayarda renkli sokak manzaralı fotoğraflar gösterilen katılımcılar her görüntünün yürüme isteklerini ne dere-

ce desteklediğini bildirmişlerdir. Andersson (2011), konutlarda mimari mekânın estetik boyutunu belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, katılımcılara 25 fotoğraflı bir anket uygulayarak onlardan 3 fotoğraf seçmelerini ve seçimlerini motive eden çağrışımları açıklamalarını istemiştir. Yıldırım ve diğerleri (2021)'nin yaptığı araştırmada ise, katılımcılara sanal gerçeklikle hazırlanmış yatak odası duvar görsellerine bakmaları ve farklı formu panelleri değerlendirmeleri söylenmiştir. Benzer şekilde Ergünes (2019) de çalışmada, katılımcılara otellere ait görseller göstererek biçimsel faktörlerin bireyin görsel algısını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Bu tür çalışmalarda fotoğraflar çalışmanın konusuna ve çalışmanın niteliğine bağlı olarak kısmen yanıltıcı ya da sınırlayıcı olabilmektedir. Ancak fotoğraflar katılımcı ya da mekândan kaynaklanan sınırlılıklar nedeniyle mekânı bire bir deneyimleme imkânının bulunmadığı ya da henüz uygulanmamış mekânların konu edildiği araştırmalarda, istenen mekânı analiz edilebilmeye imkân tanınması nedeniyle sıklıkla tercih edilen bir araçtır.

Kütüphane tasarımlarının kullanıcıların görsel algısı üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlayan, bu doğrultuda kütüphane tasarımlarında etkili olan görsel algı bileşenleri ile bireylerin tercihleri arasındaki ilişkiyi, diğer bir ifadeyle kütüphanelerin nasıl algılandığını araştıran çalışma iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında kütüphane tasarımlarında etkili olan görsel algı bileşenleri (form/biçim, ölçü-oran, malzeme, renk ve ışık/aydınlatma), literatür taraması yapılarak örneklerle açıklanmıştır. Literatür taraması, alanyazında yer alan kaynakların ve belgelerin incelenmesine dayanan bir veri toplama tekniğidir (Karasar, 2009, s. 65).

İkinci aşamada ise kütüphane tasarımlarında etkili olan görsel algı bileşenlerinin kullanıcı üzerindeki etkisi, yapılandırılmış görüşme (anket) tekniği ile belirlenmiştir. Anket çalışması üç bölüme ayrılarak, görsel algı derinlemesine analiz edilmek istenmiştir. Birinci bölüm somut görsel algı bileşenlerine yöneliktir. Bu bölümde öğrencilere form/biçim, ölçü-oran, malzeme, renk ve ışık/aydınlatma bakımından çeşitlilik gösteren farklı kütüphanelerin iç ve dış mekân görselleri sunularak, kütüphanelerden birini tercih etmeleri istenmiştir. İkinci bölümde bu kez kütüphane iç mekân görselleri sunularak, Anlamsal Farklılaşım Ölçeği (Semantic Differential Scale – SDS) ile kütüphanelerin öğrenciler üzerindeki anlamsal etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. 1957'de Osgood, Suci ve Tannenbaum tarafından geliştirilen SDS, bir nesnenin bir birey için anlamını ölçme yöntemi olarak tanımlanan ve zıt kutuplu sıfat çiftleri ile 5, 6 ya da 7 aralıklı derecelendirmeden oluşan bir ölçektir (Bailey, 1987, aktaran Balcı, 2021, s. 146). Kütüphanelerin okuma salonlarına ait görseller verilerek öğrencilerin bu görselleri soyut görsel algı bileşenlerine yönelik belirlenen zıt sıfat çiftleri (sıkışık-ferah, düzenli-düzensiz, vb.) üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Sıfat çiftleri ile değerlendirilen birimlerin okuma salonu olarak seçilmesinde, bu mekânın kütüphanelerde en sık kullanılan bölüm olması nedeniyle çalışmaya çok çeşitli veriler sunacağı düşüncesi belirleyici olmuştur. Üçüncü bölümde ise görsel algı bileşenlerini derecelendirmek üzere; renk, malzeme, aydınlatma, form/biçim ve en-boy-yükseklik özelliklerinin öğrencilerin kütüphane tercihindeki önemini puanlamaları istenmiştir. Böylelikle kullanıcı açısından en önemli bileşenin ne olduğu ve bileşenler arasında farklılık olup olmadığı belirlenecektir.

Görsel materyal üzerinden yapılan çalışma için veri toplamada, çok çeşitli mimari tasarım projelerini bilgi ve görselleriyle birlikte sunan, bu anlamda iyi bir görsel veri tabanı oluşturan ve bu nedenle sıkça başvuru alan uluslararası bir mimarlık platformu olan [ArchDaily](https://www.archdaily.com/) sitesi görsel veri kaynağı olarak belirlenmiştir (ArchDaily, 2022). Görsel taraması yapılırken sınırlı sayıda kütüphane örneği seçmek yerine fiziksel bileşenlerin (biçim, ölçü, malzeme, renk ve aydınlatma) her birini yeterli düzeyde temsil ettiği düşünülen farklı örnekler yer verilmesine özellikle dikkat edilmiştir. Bunun yanı sıra daha güncel materyale erişim sağlayabilmek için 2000 yılı ve sonrasında uygulanmış, iç ve dış görsel verilere sahip kütüphane örnekleri tercih edilmiştir. ArchDaily platformundaki kütüphane örnekleri bu bağlamda taranmış; biçim/form için 7, ölçü-oran için 4, malzeme için 4, renk için 6, ışık/aydınlatma için 8 ve SDS için 8 örnek olmak üzere toplamda 32 farklı kütüphanenin 37 görseli kullanılmıştır. Bu örneklerden Diné Koleji Kütüphanesi (Shiprock/ABD), Birmingham Kütüphanesi (Birmingham/İngiltere), Viyana Ekonomi Üniversitesi Kütüphanesi (Viyana/Avusturya), Tainan Halk Kütüphanesi (Rende

Bölgesi/Tayvan), Wormhole Kütüphanesi (Haikou/Çin), Vila Franca Xira Belediye Kütüphanesi (Vila Franca De Xira/ Portekiz), Stuttgart Halk Kütüphanesi (Stuttgart/Almanya), Bangkok Kütüphanesi (Bangkok/Tayland), Stanbridge Mill Kütüphanesi (Wimborne/İngiltere), Falmouth Anıt Kütüphanesi (Falmouth/ABD), Xi'an Gaoxin Lisesi Kütüphanesi (Xian/Çin), Nanjing Renovasyon Üniversitesi Kütüphanesi (Nanjing/Çin), Huxi Sichuan Sanat Enstitüsü Kütüphanesi (Çongçing/Çin), Mediatheque Media Kütüphanesi (Mont De Marsan/Fransa), Tayland Yaratım ve Tasarım Merkezi Kütüphanesi (Bangkok/Tayland), Norwell Halk Kütüphanesi (Norwell/ ABD), Kirkkonummi Kütüphanesi (Kirkkonummi/Finlandiya), Lüksemburg Halk Kütüphanesi (Lüksemburg/ Lüksemburg), Cottbus Kütüphanesi (Brandenburg/Almanya), Doksan Kütüphanesi (Geumcheon-Gu/ Güney Kore), Maranello Kütüphanesi (Maranello/İtalya), Lattice Kütüphanesi (Şangay/Çin), Deichman Kütüphanesi (Sentrum/ Norveç), Dornbirn Halk Kütüphanesi (Dornbirn/Avusturya), Çin Ulusal Kütüphanesi (Pekin/ Çin) ve Dongtai Kütüphanesi (Yancheng/ Çin) anketin somut görsel algı bileşenlerine ilişkin bölümünde kullanılmıştır. Anketin soyut görsel algı bileşenlerine ilişkin bölümünde ise Tianjin Kütüphanesi (Tianjin/Çin), Norwell Halk Kütüphanesi (Norwell/ABD), Wormhole Kütüphanesi (Haikou/Çin), St Mary's Calne Kütüphanesi (Calne/İngiltere), Wuhan Huashan Kütüphanesi (Wuhan/Çin), Bilgelik Evi Kütüphanesi (Sharjah/BAE), Pingtung Halk Kütüphanesi (Pingtung/Çin) ve Constitución Halk Kütüphanesi (Constitución/Şili) kullanılmıştır. Cottbus Kütüphanesi (Archilovers, 2022) dışında gerek ankette kullanılan, gerekse Kütüphane Tasarımlarında Görsel Algıyı Etkileyen Fiziksel Bileşenler başlığı altında yer verilen tüm kütüphane görsellerine 2022 Mayıs ayı içerisinde bu platformdan ulaşılmıştır. Anket, tasarımı tamamlandıktan sonra Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulu'na sunulmuş ve onaylanmıştır.

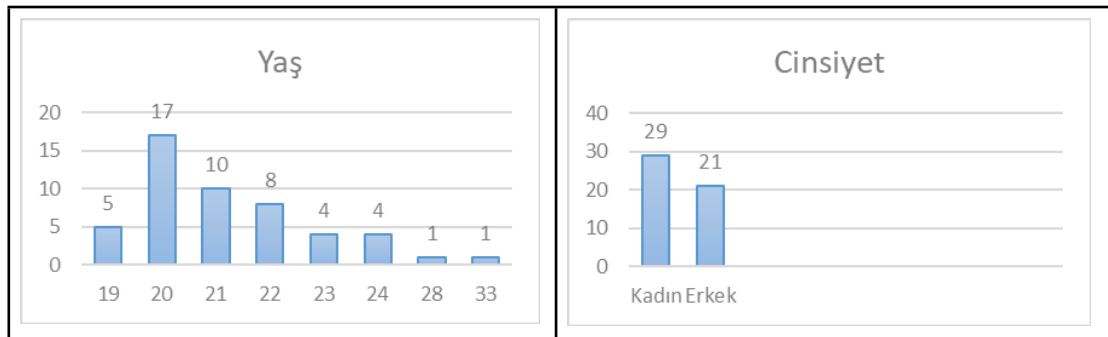
Anketin uygulanması için örneklem grubu olarak sakin ve dingin ortamı ile kütüphanelerde sıkça vakit geçirmeyi tercih eden tıp öğrencileri seçilmiştir. Ülkemiz eğitim sistemi çerçevesinde altı sene boyunca lisans eğitimi gören tıp öğrencileri için kütüphane, eğitim hayatının olmazsa olmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda anketin uygulanacağı örneklem grubu olarak Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi 2. sınıf öğrencileri seçilmiştir. Örneklem hesaplanmasında araştırma evreni olarak YÖK tarafından 2021 yılı için ilan edilen öğrenci kontenjanı (N= 164) esas alınmıştır (YÖK Atlas, 2022). Evreni bilinen örneklem hesabında yaygın kullanılan Cochran formülüne (Fonseca ve diğerleri, 2022) göre örneklem büyüklüğü, % 90 güven düzeyi ($t=1,645$) ve % 10 hata payı ($d=0,1$) ile 48 olarak hesaplanmış ve uygulama 50 tıp öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılan öğrencilere web tabanlı bir uygulama (Google Forms) üzerinden hazırlanan anket çevrim içi ortamda sunulmuş ve hedeflenen örneklem sayısına üç gün içerisinde ulaşılmıştır.

Bulgular ve İrdeleme

Araştırmanın örneklemi oluşturan 50 tıp öğrencisinin, kişisel bilgilerine ilişkin verdikleri yanıtların frekans dağılımlarına bakıldığında, öğrencilerin %58'sinin kadın, %42'sinin erkek ve yaş ortalamasının 21,4 olduğu görülmüştür (Şekil 7).

Şekil 7

Örneklem Grubu Yaş ve Cinsiyet Şeması Grafikleri

Somut Görsel Algı Bileşenlerine İlişkin Bulgular

Anketin ilk bölümünde somut görsel algı bileşenlerinden biçim/form, ölçü-oran, malzeme, renk ve ışık/aydınlatma görseller üzerinden sorgulanmıştır. Öncelikle biçim/form bileşeni için öğrencilere keskin hatlı, eğrisel hatlı, çok açılı, dik açılı, parçalı, yekpare olmak üzere farklı form ve cephe seçeneklerinde belirlenen 7 adet kütüphane cephe görseli sunulmuştur. Diné Koleji Kütüphanesi %38 oranı ile en çok tercih edilen kütüphane olmuştur (Tablo 1). Öğrenciler, formuna göre kütüphane tercih etme nedenleri olarak şık, ilgi çekici, sıra dışı, düzenli, önemli, dikkat çekici kavramlarını sunmuşlardır. Yumuşak ve oval hatlı Diné Koleji Kütüphanesinin formunun vermiş olduğu dinlendirici, sakin, davet edici etkisine paralel olarak en çok tercih edilmesi; buna karşın düz hatlara sahip, katı görünümlü Stuttgart Kent Kütüphanesi'nin ise en az tercih edilen kütüphane olması tutarlıdır. Diğer kütüphaneler ise özgün tasarımları ve formları ile katılımcılar tarafından benzer oranlarda tercih edilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Biçim/Form Bileşenine Göre Kütüphane Tercih Sıralaması, Oranı ve Nedenleri

Aşağıdaki kütüphaneleri biçim/form açısından değerlendirdiğinizde hangi kütüphaneyi tercih edersiniz?			
1	2	3	4
			
Diné Koleji Kütüphanesi	Birmingham Kütüphanesi	Viyana Ekonomi Üniversitesi Kütüphanesi	Tainan Halk Kütüphanesi
n: 19 %38	n: 7 %14	n: 6 %12	n: 6 %12
-sade ve şık olması -sakin görünmesi -ilginç olması -alışılmıştın dışında ve estetik olması	-şık görünmesi	-sıra dışı görünmesi	-düzenli görünmesi -sıcak ve önemli görünmesi
5	6	7	
			
Wormhole Kütüphanesi	Vila Franca Xira Belediye Kütüphanesi	Stuttgart Kent Kütüphanesi	
n: 6 %12	n: 5 %10	n: 1 %2	
-dikkat çekici görünmesi	-ilgi çekici görünmesi	-	

Somut görsel algı bileşenlerinden ölçü-oran bileşeni için öğrencilere farklı genişliklerde ve yüksekliklerde mekânlardan oluşan kütüphane seçeneklerinden belirlenen 4 adet kütüphane iç mekân görseli sunulmuştur. Ölçü-oran bakımından değerlendirilen kütüphanelerin tercih oranlarına bakıldığında %68 ile büyük çoğunluğun Bangkok Kütüphanesini tercih ettikleri görülmüştür (Tablo 2). Öğrenciler, tercih etme nedeni olarak kütüphanenin yüksek ve ferah olmasını gösterirken, yüksek tavanlı ve bol ışık alan Bangkok Kütüphanesini en çok tercih etmeleri ile dar, alçak ve eğimli tavanı nedeniyle basık bir etki yaratan Xi'an Gaoxin Lisesi Kütüphanesini en az tercih etmeleri tutarlıdır.

Tablo 2

Katılımcıların Ölçü-Oran Bileşenine Göre Kütüphane Tercih Sıralaması, Oranı ve Nedenleri

Aşağıdaki kütüphaneleri ölçü-oran açısından değerlendirdiğinizde hangi kütüphaneyi tercih edersiniz?			
1	2	3	4
			
Bangkok Kütüphanesi	Stanbridge Mill Kütüphanesi	Falmouth Anıt Kütüphanesi	Xi'an Gaoxin Lisesi Kütüphanesi
n: 39	n: 9	n: 5	n: 2
% 68	% 18	% 10	% 4
-yüksek olması -basık olmaması -ferah olması	-göz yormaması -ferah olması	-orta yüksekliğe sahip olması	-iç açığı olması

Somut görsel algı bileşenlerinden malzeme bileşeni için öğrencilere farklı malzeme seçeneklerinde belirlenen ahşap, beton, cam ve çelik ağırlıklı olmak üzere 4 adet kütüphane iç mekân görseli sunulmuştur. Malzeme bakımından Nanjing Renovasyon Üniversitesi Kütüphanesi %40 oranı ile birinci sırada tercih edilen kütüphane olmuştur (Tablo 3). Öğrencilerin tercih etme nedenleri olarak düzenli, ferah, şık ve sade kavramlarını sunması, sıcaklık ve estetiklik etkisi veren ahşap malzemenin kullanıldığı Nanjing Renovasyon Üniversitesi Kütüphanesinin en çok tercih edilen kütüphane olmasını açıklamaktadır. Yalın betonun şık görünümü ile Huxi Sichuan Fine Arts Enstitüsü Kütüphanesi'nin ikinci, mekânda soğuk hissi veren metal malzemenin kullanıldığı Tayland Yaratım ve Tasarım Merkezi'nin dördüncü tercih edilen kütüphaneler olmaları da malzemenin görsel algı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tablo 3

Katılımcıların Malzeme Bileşenine Göre Kütüphane Tercih Sıralaması, Oranı ve Nedenleri

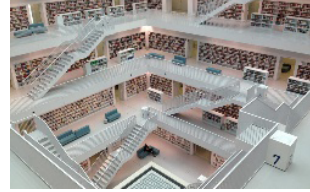
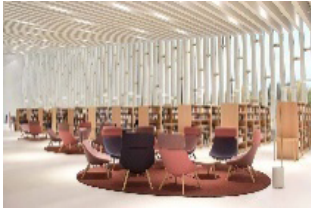
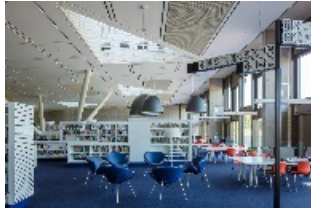

Aşağıdaki kütüphaneleri malzeme açısından değerlendirdiğinizde hangi kütüphaneyi tercih edersiniz?			
1	2	3	4
			
Nanjing Renovasyon Üni. Kütüphanesi	Huxi Sichuan Sanat Enstitüsü Kütüphanesi	Mediatheque Media Kütüphanesi	Tayland Yaratım ve Tasarım Merkezi
n:20	n:17	n: 9	n: 4
% 40	% 34	% 18	% 8
-doğal ve sade olması	-şık görünmesi	-ferah olması	-düzenli görünmesi

Somut görsel algı bileşenlerinden renk bileşeni için öğrencilere açık, koyu, tek renkli, çok renkli gibi farklı renk seçeneklerinde belirlenen 6 adet kütüphane iç mekân görseli sunulmuş ve birini tercih etmeleri istenmiştir. Renk kullanımı açısından Birmingham Kütüphanesi %32 oranı ile en çok tercih edilen kütüphanedir (Tablo 4). Öğrenciler tercih etme nedenleri olarak ferah, düzenli, huzurlu, dikkat dağıtmayan ve göz yormayan kavramlarını sunarken, koyu tonlara sahip Birmingham Kütüphanesinin en çok tercih edilen kütüphane olması ilgi çekicidir. Sıcak-soğuk renklerin bir arada kullanımı olumlu değerlendirildiği gibi olumsuz da değerlendiril-

lebilir. Örneğin Norwell Kütüphanesi ikinci sırada tercih edilmiştir ancak mor ve yeşil gibi iki kontrast rengin birlikte kullanıldığı Cottbus Kütüphanesi hiç tercih edilmemiştir. Ortama genişlik, ferahlık ve dinginlik verdiği bilinen beyaz rengin hâkim olduğu Stuttgart Kütüphanesinin üçüncü sırada tercih edilmesi ise parlaklığın dikkat dağıtıcı olması nedeniyle öncelikli olarak seçilmediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4

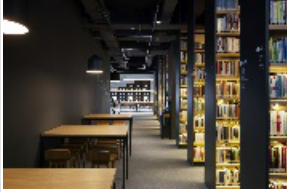

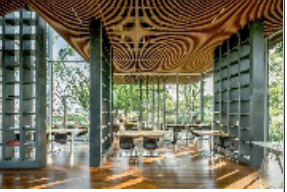
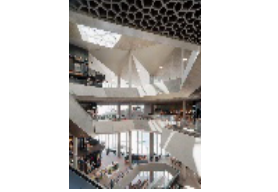

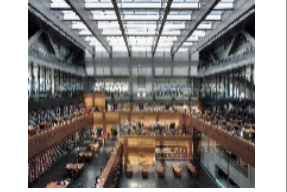

Katılımcıların Renk Bileşenine Göre Kütüphane Tercihleri, Oranları ve Nedenleri

Aşağıdaki kütüphaneleri renk açısından değerlendirdiğinizde hangi kütüphaneyi tercih edersiniz?		
1	2	3
		
Birmingham Kütüphanesi	Norwell Halk Kütüphanesi	Stuttgart Kent Kütüphanesi
n: 16 % 32	n: 13 % 26	n: 9 % 18
-siyah tonda olması	-renklerinin daha az dikkat dağıtıcı olması -ferah olması ve gözü yormayacak kadar koyu ton bulundurması -huzurlu, sakinleştirici ve rahat görünmesi	- ferah ve temiz görünüyor olması
4	5	6
		
Kirkkonummi Kütüphanesi	Luxemburg Halk Kütüphanesi	Cottbus Kütüphanesi
n: 6 % 12	n: 6 % 12	-
-ferah ve düzenli görünmesi	- huzurlu hissettirmesi	-

Somut görsel algı bileşenlerinden ışık/aydınlatma bileşeni için öğrencilere yapay ve doğal aydınlanan kütüphane seçeneklerinden belirlenen 8 adet kütüphane iç mekân görseli sunulmuştur. Aydınlatma bakımından kütüphanelerin yüzdesine bakıldığında, tercih edilme oranlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. En fazla tercih edilen kütüphane %22 oranla Doksan Kütüphanesidir (Tablo 5). Öğrenciler tercih etme nedenleri olarak yeterli düzeyde aydınlatma, doğal aydınlatma, ferah ve parlak kavramlarını sunarken, buna paralel olarak iyi aydınlandığını düşündükleri kütüphaneleri daha çok ve birbirine yakın oranlarda tercih etmişlerdir. En çok yapay ışık ile aydınlanan kütüphane tercih edilmiştir. Bu durumda aydınlatma kaynağının doğal ya da yapay olmasından ziyade aydınlık düzeyinin ölçülü ve yeterli olmasının tercihlerde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5

Katılımcıların Işık/Aydınlatma Bileşenine Göre Kütüphane Tercih Sıralaması, Oranı ve Nedenleri

Aşağıdaki kütüphaneleri aydınlatma açısından değerlendirdiğinizde hangi kütüphaneyi tercih edersiniz?			
1	2	3	4
			
Doksan Kütüphanesi	Maranello Kütüphanesi	Lattice Kütüphanesi	Deichman Kütüphanesi
n: 11 % 22	n: 10 % 20	n: 9 % 18	n: 8 % 16
-aydınlığın çok olmaması -aydınlanmanın güzel olması	-aydınlık olması -yeterli aydınlanması -doğal aydınlanması -ferah olması -parlak olması	-doğal ışık olması	-
5	6	7	8
			
Dornbirn Halk Kütüphanesi	Çin Ulusal Kütüphanesi	Dongtai Kütüphanesi	Huxi Sichuan Sanat Enstitüsü Kütüphanesi
n: 5 % 10	n: 3 % 6	n: 2 % 4	n: 2 % 4
-	-	-güzel olması	-

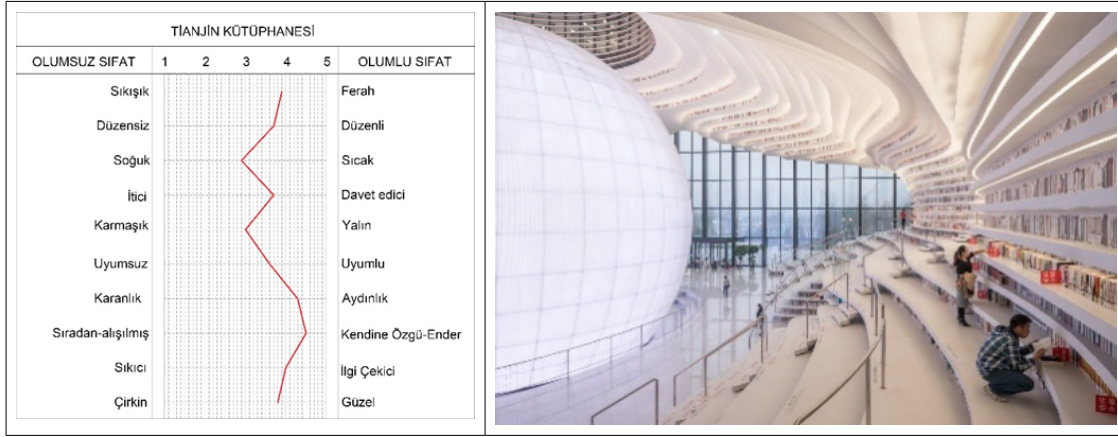
Soyut Görsel Algı Bileşenlerine İlişkin Bulgular

Anketin ikinci bölümünde soyut görsel algı bileşenleri incelenmiştir. Öğrencilere farklı niteliklerde olduğu düşünülen 8 farklı kütüphanenin okuma salonu görselleri gösterilmiş ve görsel algıyı soyut olarak ifade etmeye yönelik belirlenen 10 adet sıfat çifti (sıkışık-ferah, düzensiz-düzenli, soğuk-sıcak, itici-davet edici, karmaşık-yalın, uyumsuz-uyumlu, karanlık-aydınlık, sıradan-kendine özgü, sıkıcı-ilgi çekici, çirkin-güzel) üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Puanlama 1-5 üzerinden yapılmış, 3 nötr olarak kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlar anlamsal farklılaşım grafikleri olarak verilmiştir.

Birinci örnek olan Tianjin Kütüphanesi değerlendirildiğinde; kütüphane ferah (3,87), düzenli (3,66), soğuk (2,98), davet edici (3,66), yalın (3,02), uyumlu (3,56), aydınlık (4,3), kendine özgü (4,54), ilgi çekici (4,04) ve güzel (3,8) bulunmuştur. Tianjin Kütüphanesi genel olarak olumlu sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir (Şekil 8). Yalnızca beyaz rengin kullanıldığı, farklılaşan bir malzemenin görülmediği, yapının insan ölçeğinde yüksek ve geniş görünmesi sonucu kütüphanede aydınlık, yalın, uyumlu ve ferah kavramlarının ortalama değerinde olması olağandır. En düşük değer 2,98 ile soğuk sıfatına ait olup kütüphane sıcaklık bakımından nötr olarak değerlendirilmiştir. Bunda beyaz rengin etkisi olduğu düşünülmektedir. En yüksek değer ise 4,54 ile kendine özgü sıfatına aittir, bu değer kütüphanede bulunan oditoryumun ve organik devam eden raf sisteminin kütüphaneyi farklılaştırmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Şekil 8

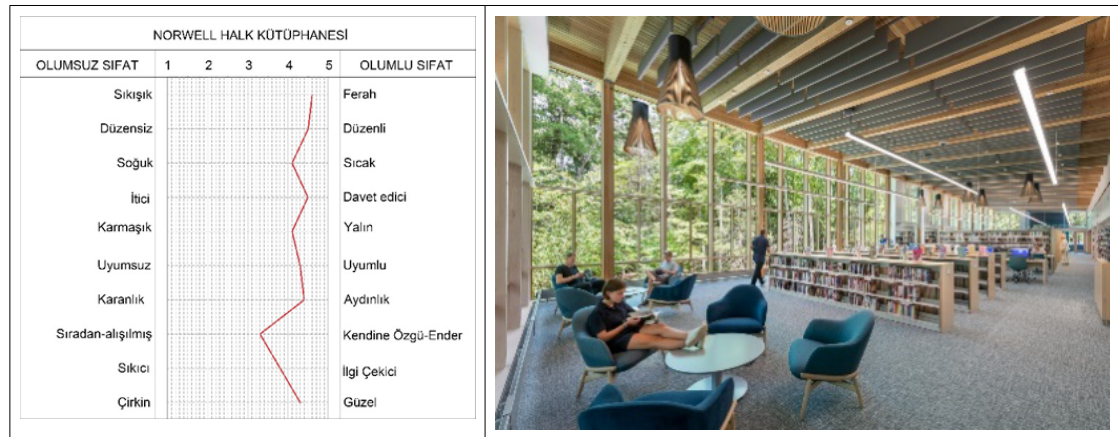
Tianjin Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

2. örnek olan Norwell Halk Kütüphanesi değerlendirildiğinde; kütüphane ferah (4,56), düzenli (4,54), sıcak (4,08), davet edici (4,48), yalın (4,14), uyumlu (4,28), aydınlık (4,4), kendine özgü (3,34), ilgi çekici (3,76) ve güzel (4,3) bulunmuştur (Şekil 9). Norwell Halk Kütüphanesi genel olarak olumlu sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir. Kütüphanede tasarıma dinginlik sağlayan ve eğitim kurumlarında sıklıkla görülen mavi ton ve bununla beraber doğal ve sıcak bir malzeme olan ahşap kullanılmıştır. Ayrıca cephenin saydam olmasıyla doğal aydınlatmanın kuvvetli olduğu görülmektedir. Ferah, uyumlu, sıcak, aydınlık kavramlarına ait değerler bu anlamda şaşırtıcı değildir. Tüm kavramlara ait değerler 4 üzeri iken ilgi çekici ve kendine özgü kavramlarına ait değerlerin 4 altı olması, kütüphane ne kadar olumlu algılanırsa algılandıkça kendine özgü ve ilgi çekici değerlendirilmeyebilir sonucunu doğurmaktadır.

Şekil 9

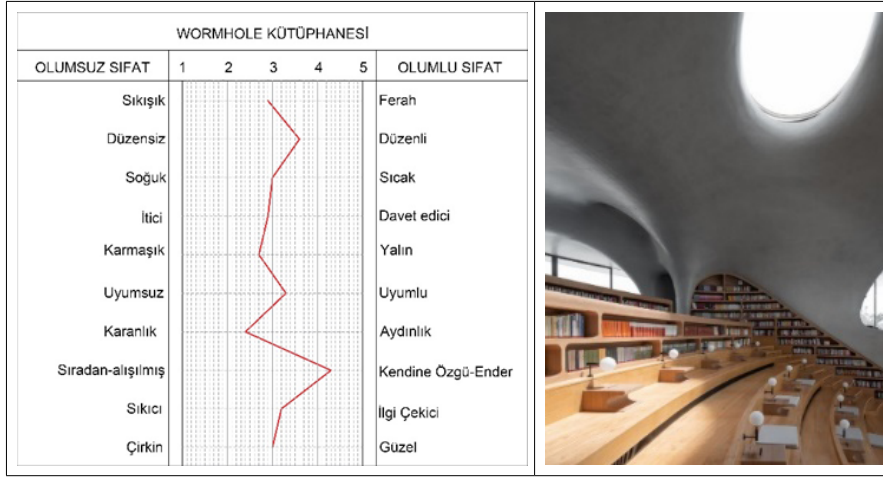
Norwell Halk Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

3. örnek olan Wormhole Kütüphanesi değerlendirildiğinde; kütüphane sıkışık (2,92), düzenli (3,6), soğuk (2,98), itici (2,92), karmaşık (2,74), uyumlu (3,32), karanlık (2,44), kendine özgü (4,26), ilgi çekici (3,18) ve güzel (3,06) bulunmuştur. Wormhole Kütüphanesi genel olarak olumsuz sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir (Şekil 10). Kütüphanede kendine özgü kavramı dışında diğer tüm kavramlar 3 ve altı değerlere sahiptir. Bu değerlerin beton malzemenin soğuk etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda kütüphane organik formu ile kendine özgü sıfatına ait 4,26 değerini almıştır.

Şekil 10

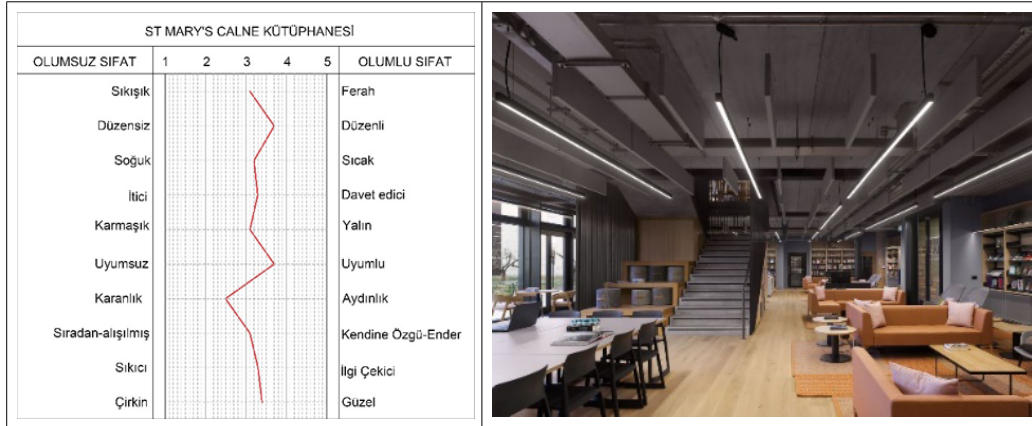
Wormhole Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

4. örnek olan St Mary's Calne Kütüphanesi değerlendirildiğinde; kütüphane ferah (3,1), düzenli (3,7), sıcak (3,18), davet edici (3,32), yalın (3,1), uyumlu (3,66), karanlık (2,54), kendine özgü (3,14), ilgi çekici (3,28) ve güzel (3,44) bulunmuştur (Şekil 11). St Mary's Calne Kütüphanesi genel olarak ortalama değerlere sahiptir. Beton malzemeye özgü gri tonların hâkim olduğu ve nispeten az aydınlatılmış kütüphane, bununla paralel olarak aydınlık bakımından ortalama altı değere sahip olmasına rağmen ferahlık, sıcaklık ve uyum açısından ortalama üstü değerlere sahiptir.

Şekil 11

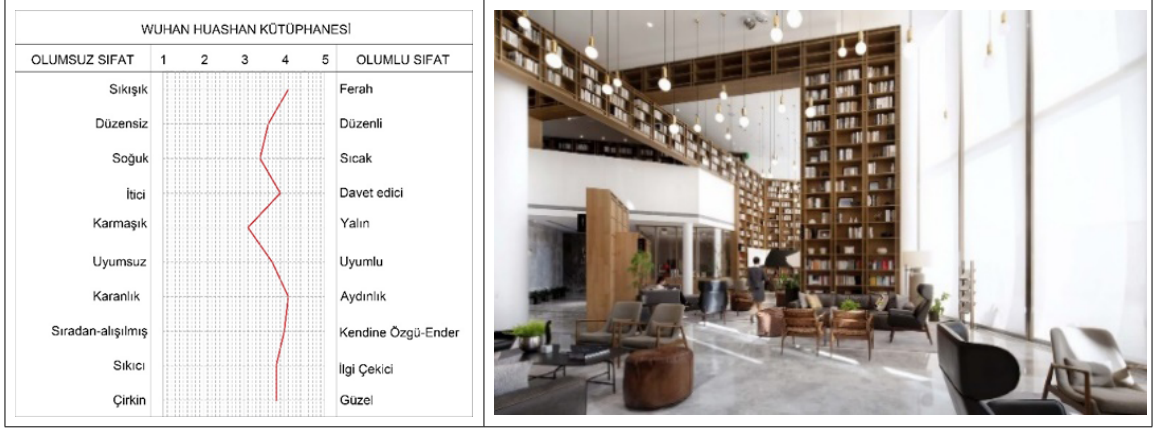
St Mary's Calne Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

5. örnek olan Wuhan Huashan Kütüphanesi değerlendirildiğinde; kütüphane ferah (4,08), düzenli (3,58), sıcak (3,38), davet edici (3,94), yalın (3,08), uyumlu (3,66), aydınlık (4,08), kendine özgü (3,98), ilgi çekici (3,84) ve güzel (3,78) bulunmuştur (Şekil 12). Wuhan Huashan Kütüphanesi genel olarak olumlu sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir. Doğallık, denge ve rahatlığın rengi olarak da görülebilen kahverengi, kütüphanede baskın olarak görülen renktir. Kütüphanenin cephesinin saydam olmasıyla doğal aydınlanmanın kuvvetli olduğu, bunun yanı sıra yapay aydınlatmanın kullanıldığı ve kütüphanenin insan ölçeğinde geniş ve yüksek olduğu görülmektedir. Bu bakımdan ferah, aydınlık, uyumlu kavramlarına ait değerler şaşırtıcı değildir. En düşük değerler 3,08 ile yalın; 3,38 ile sıcak kavramlarına aittir, bunda malzeme, renk ve yüksek tavanın etkisi olduğu düşünülmektedir.

Şekil 12

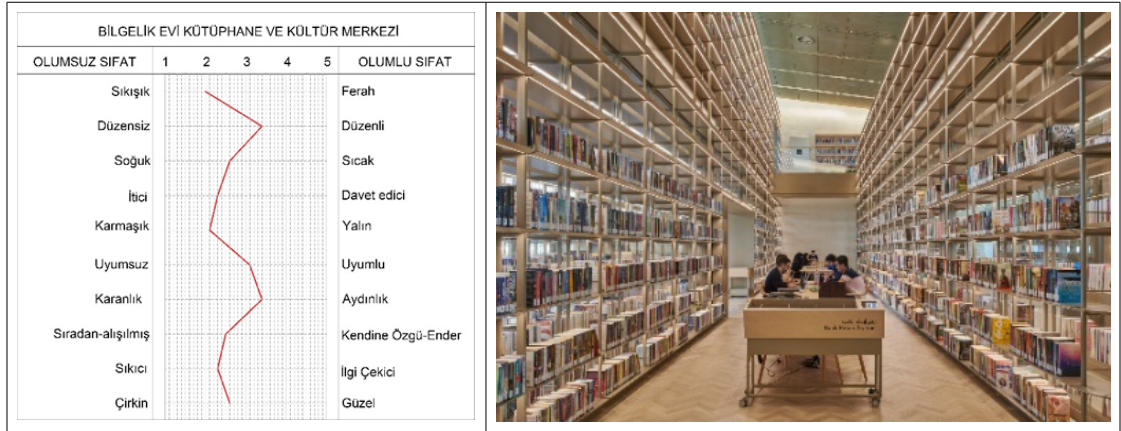
Wuhan Huashan Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

6. örnek olan Bilgelik Evi Kütüphanesi ve Kültür Merkezi değerlendirildiğinde; kütüphane sıkışık (1,98), düzenli (3,38), soğuk (2,64), itici (2,34), karmaşık (2,14), uyumlu (3,14), aydınlık (3,4), sıradan-alışılmış (2,52), sıkıcı (2,26) ve çirkin (2,58) bulunmuştur (Şekil 13). Bilgelik Evi Kütüphanesi ve Kültür Merkezi genel olarak olumsuz sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir. Yalnızca yapay aydınlatmanın ve çelik malzemenin kullanıldığı, raf sisteminin yoğun kullanıldığı ve mekânın insan ölçeğine göre dar ve yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple kütüphane sıkışık, itici, soğuk ve sıkıcı olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 13

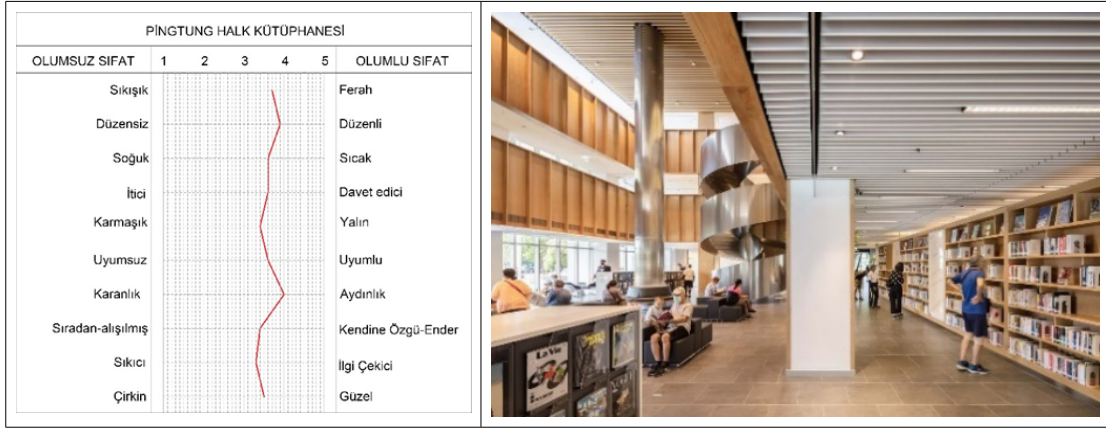
Bilgelik Evi Kütüphane ve Kültür Merkezi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

7. örnek olan Pingtung Halk Kütüphanesi değerlendirildiğinde ferah (3,7), düzenli (3,88), sıcak (3,58), davet edici (3,6), yalın (3,36), uyumlu (3,6), aydınlık (3,96), kendine özgü (3,36), ilgi çekici (3,28) ve güzel (3,54) bulunmuştur. Pingtung Halk Kütüphanesi genel olarak olumlu sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir (Şekil 14). Ahşap ve çelik malzemenin bir arada kullanıldığı, taşıyıcıların ön plana çıktığı kütüphanede en yüksek değerlerin aydınlık, düzenli ve ferah kavramlarına ait olduğu görülmektedir. Farklılığıyla öne çıkan bir değere rastlanmamıştır.

Şekil 14

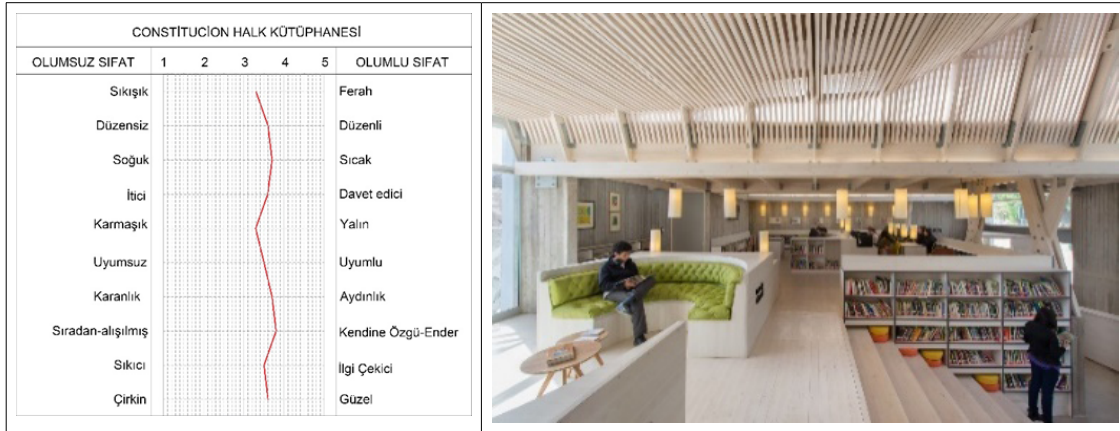
Pingtung Halk Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

8. örnek olan Constitución Halk Kütüphanesi değerlendirildiğinde ferah (3,26), düzenli (3,58), sıcak (3,7), davet edici (3,64), yalın (3,3), uyumlu (3,54), aydınlık (3,72), kendine özgü (3,8), ilgi çekici (3,5) ve güzel (3,56) bulunmuştur (Şekil 15). Constitución Halk Kütüphanesi genel olarak olumlu sıfatlar yönünde değerlendirilmiştir. Beyaz tonun hâkim olduğu, ahşap malzemenin kullanıldığı hem doğal hem de yapay aydınlanan, tavanı insan ölçeğinde basık olmasına rağmen rengi ve dokusuyla bu etkisi azaltılan kütüphanede tüm değerler ortalama üzeridir. Farklılaşan bir değere rastlanmamıştır.

Şekil 15

Constitución Halk Kütüphanesi Anlamsal Farklılaşım Grafiği ve İç Mekân Görself

Anketin soyut görsel algı bileşenlerine ilişkin bulgular bölümünde anlamsal farklılaşım grafiklerindeki sonuçlar karşılaştırıldığında biçim/form, ölçü-oran, malzeme, renk ve aydınlatma bileşenlerinin kütüphane üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmıştır. Görsel algı bileşenlerine ek olarak donatıların da kütüphane algısı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Sıfat çiftlerinin değerlendirilmesi sonucunda doğal ışıkla aydınlanan, ahşap malzemenin kullanıldığı, açık tonlara sahip kütüphanelerin ferah, aydınlık ve düzenli algılandığı; organik formların kullanıldığı kütüphanelerin davet edici ve ilgi çekici algılandığı; çelik ve beton malzemenin kullanıldığı koyu tonlara sahip, insan ölçeğinde dar ve yüksek görünen kütüphanelerin karanlık ve sıkışık algılandığı saptanmıştır. Çirkin-güzel, uyumsuz-uyumlu, düzensiz-düzenli sıfat çiftlerine ait değerlerde donatıların ve bireyin kendi estetik tatmininin etkili olduğu söylenebilir.

Soyut ve Somut Görsel Algı Bileşenlerinin Derecelenmesine İlişkin Bulgular

Anketin son bölümü ise soyut ve somut bileşenlerin derecelenmesine yönelik hazırlanmıştır. Bu bölümde somut algı bileşenlerinin kütüphane görsel algısı üzerindeki önemini belirlemek üzere öğrencilerden biçim/form ve ölçü-oran, malzeme, renk ve aydınlatma bileşenlerini 1-5 aralığında derecelendirmeleri istenmiştir. Önem derecesine göre 1 en önemsiz; 5 en önemli kabul edilmiştir. Bu çerçevede aritmetik ortalama değerlerine yönelik bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Kütüphane Tercihinde Etkili Bileşenlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Kütüphane tercihinde etkili olan bileşenler	Ort.
Kütüphanenin yüksek tavanlı ve geniş olmasının önemi	4,42
Doğal aydınlatma ile ders çalışma verimliliği arasındaki ilişkinin önemi	4,1
Kullanılan doğal / yapay malzemelerin kütüphanenin sıcak ve konforlu bir ortam olmasındaki önemi	3,94
Kütüphane içerisindeki donatı, duvar-döşeme-kolon, mobilya renklerinin uyumlu olmasının önemi	3,92
Kütüphanenin formu ve cephelelerinin önemi	3,5

Yapılan değerlendirmeye göre öğrenciler; kütüphanelerin görsel yolla algılanmasında ölçü-oran bileşenini 4,42 oranı ile en önemli bileşen olarak görürken, aydınlatmayı 4,1 oranı ile ikinci, malzeme (3,94) ve renk (3,92) bileşenlerini birbirine çok yakın oranlarda üç ve dördüncü sıralarda değerlendirmiştir. Biçim/form bileşeni ise 3,5 oranı ile beşinci sırada kütüphanenin görsel algılanmasında en önemsiz bileşen olarak yer bulmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Bir düşüncenin oluşabilmesi için bilişsel sürecin ilk adımı algılamadır. Algılama her insan için temel bir süreçtir. Ancak algılamamanın sınırı yoktur ve her insan çevresini farklı şekilde algılar. Mekânı algılama ise sadece fiziksel algılama ile değil, tüm duyu organları ile gerçekleştirilen bir süreçtir. Algı denildiğinde akla ilk gelen görsel algılama çalışmanın temelini oluşturmuştur. Görsel algı bileşenleri olarak biçim/form, renk, malzeme, aydınlatma, ölçü-oran ele alınmıştır. Çalışmada tıp öğrencilerine bir anket uygulanmıştır. 50 kişinin katıldığı anket somut görsel algı, soyut görsel algı ile soyut ve somut görsel algı bileşenlerinin derecelenmesi bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışma değerlendirildiğinde:

- Öğrencilerin kütüphaneleri biçim/form açısından değerlendirirken en çok alışılmış geometrinin dışında formlara sahip olan kütüphaneleri tercih ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin kütüphane tercihinde biçim/formu en az önemli bileşen olarak değerlendirmesine rağmen, eğrisel formu ve farklı tasarımıyla Diné Koleji Kütüphanesi diğerleri arasından sıyrılarak en çok tercih edilen kütüphane olmuştur. Diné Koleji Kütüphanesi dışındaki kütüphanelerin tercihi ise oldukça dengeli dağılım göstermiştir. Ayrıca anketin soyut görsel algı bölümünde iç mekânda organik forma sahip olan kütüphanelerin kendine özgü bulunduğu ancak dış mekândaki bulgunun aksine davet edici bulunmadığı görülmüştür. Alışılmışın dışında farklı formlara sahip kütüphanelerin kullanıcıları bu yönüyle ettikledikleri, farklı deneyimler yaşamaya davet ettikleri, kent içinde kütüphane algısını arttırarak kütüphane farkındalığı kazandırdıkları düşünülmektedir. Bununla birlikte biçimsel farklılığın iç mekânda aranmayışı, kullanıcının alışıldık formlar içerisinde kendini daha rahat ve konforlu hissettiği şekilde yorumlanabilir.
- Öğrencilerin kütüphaneleri ölçü-oran açısından değerlendirirken temel olarak geniş ve yüksek tavanlı kütüphaneleri tercih ettikleri ve ferah kavramını esas aldıkları görülmüştür. Anketin soyut görsel algı bileşenleri bölümünde yüksek tavanlı ve geniş kütüphanelerin ferah, davet edici ve ilgi çekici

kavramları ile değerlendirilmesi; buna karşılık özellikle Bilgelik Evi Kütüphanesinin yüksek tavanlı olmasına rağmen dar olması nedeniyle sıkışık, itici ve sıkıcı bulunması ölçü-oran dengesinin önemini göstermektedir. Öğrencilerin kütüphane tercihinde geniş ve yüksek tavanlı olmasını (ölçü-oran bileşeni) en önemli bileşen olarak belirtmeleri de bu sonucu desteklemektedir. Kütüphanelerin geniş ve yüksek tavanlı olması, tasarımda aranan bir niteliktir denebilir.

- Öğrencilerin kütüphaneleri malzeme açısından değerlendirirken ahşap ve beton malzeme ile tasarlanmış kütüphaneleri yüksek ve birbirine yakın oranlarda tercih ettikleri görülmüştür. Anketin soyut görsel algı bileşenleri bölümünde Norwell Kütüphanesi ahşap tavanlı ve ahşabın donatılarda kullanıldığı bir kütüphanedir ve sıcak kavramına ait en yüksek değere (4,08) sahiptir. Bu nedenle ahşap malzemenin seçilmesinde sıcaklık kavramının etkili olduğu düşünülmektedir. Metal ve cam malzeme ise soğuk etkisiyle diğer malzemelere nispeten daha olumsuz değerlendirilmiştir.
- Öğrencilerin kütüphaneleri renk açısından değerlendirirken koyu tonlara sahip kütüphaneleri daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Öte yandan anketin soyut görsel algı bileşenlerine ilişkin bulgular bölümünde açık tonlara sahip kütüphaneler daha olumlu algılanmıştır. Bu sonuca göre öğrencilerin çalışırken konsantrasyon ve odaklanmayı engellemeyecek parlaklığa sahip, ani renk geçişleri olmayan, açık ya da koyu tonlarda olmasına bakılmaksızın renk uyumu sağlanan kütüphaneleri tercih ettikleri söylenebilir.
- Öğrencilerin kütüphaneleri aydınlatma açısından değerlendirirken doğal ışıkla aydınlanan kütüphaneleri daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Anketin soyut görsel algı bileşenleri bölümünde doğal ışıkla aydınlanan kütüphanelerde ferah, aydınlık ve davet edici kavramlarının ortalama dört ve üstü değerler alması bunu desteklemektedir. Buna rağmen somut görsel algı bileşenleri bölümünde dolaylı aydınlanan kütüphanenin en çok tercih edilmesi, doğal ya da yapay aydınlatmaya bakılmaksızın iyi aydınlanan kütüphanelerin de olumlu algılandığını göstermektedir.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde ise öğrencilerin kütüphanelerde yapıyla ilk temasın kurulduğu cephe bağlamında ilgi çeken sıra dışı formları tercih etmekle birlikte biçim/formu çok önemli bulmadıkları; kütüphane tercihinde önem sıralaması olarak birbirine yakın değerlendirdikleri malzeme, renk ve aydınlatma bileşenleri açısından ahşap ya da beton gibi nispeten sıcak malzeme kullanılmış, renk uyumu sağlanmış ve doğal ya da yapay iyi aydınlatılmış kütüphaneleri tercih ettikleri; geniş ve ferah kütüphane tercihleri ile ölçü-oran bileşenini en önemli bileşen olarak gördükleri belirlenmiştir.

Çalışmada kütüphane tasarımlarındaki görsel algı bileşenlerinin kullanıcılar üzerindeki etkisinin, anketin soyut görsel algı bileşenleri bölümünde anlamsal farklılaşım grafikleriyle desteklenerek daha net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır. Gerek renk, gerekse aydınlatma bileşeninde koyu tonlara sahip kütüphaneler olumlu algılanmasalar da birinci derecede tercih edilen kütüphaneler olmuşlardır. Öğrencilerin bu tercihinde koyu ton renk ve aydınlatmaları göz yormayan ve dikkat dağıtmayan olarak değerlendirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin koyu tonları estetik bulduğu açıktır. Bu doğrultuda koyu renkler ve tonlarının tasarımda çokça tercih edildiği, tasarımda daha çok değerlendirilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Öte yandan aydınlatma, bir mekânın fiziksel niteliklerinin görsel olarak algılanması için en temel gereklilik olduğundan öğrencilerin aydınlatma bakımından tercihlerinde renk, malzeme vb. diğer etkenlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde bir mekânın en-boy-yükseklik oranı olarak ifade edilen ölçü-oran tercihi de aydınlatmasına etki etmektedir. Renk ve malzemenin ustalıkla kullanımı ise bir mekânda basık ya da ferah olacak şekilde istenilen ölçü-oran etkisinin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede tüm bileşen-

lerin bir bütünün parçalarını oluşturduğu ve aslında birbirinden bağımsız değil birlikte ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmada ele alınan yönüyle her bileşen özelinde tercihlerin sorgulanmasının tasarımları yönlendirme açısından etkili olacağı ve bu şekilde en iyi birleşimlerin elde edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kütüphane, her yaşta insanın eğitim sürekliliğini sağlayan, her türlü bilgi gereksinimine kitaplar ve teknolojik kaynaklarla cevap veren, okuma salonları, bireysel çalışma alanları, genel kitap koleksiyonu, grup çalışma alanları gibi bölümlerden oluşan bir yapıdır. Kütüphaneler işlevlerinin yanı sıra kütüphane imajının iletiminde de önemli bir role sahiptir. Birçok kullanıcıya hitap eden kütüphaneler yaşanabilir ve tatminkâr bir ortam sağlamalıdır. Günümüzde özellikle yurtdışında biçim/form, renk, malzeme, aydınlatma ve ölçü-oran bakımından çok çeşitli kütüphane örneklerine ulaşmak mümkündür. Çalışmada en önde gelen algı biçimi olan görsel algı ile kütüphanede yaratılması istenen mekânsal etkilerin neler olabileceği veya ne tür niteliklerin insanları olumlu yönde etkileyebileceği analiz edilerek kütüphane tasarımına yeni bir bakış açısı getirilmiş ve kütüphanelerin yalnızca kitap okuma ve ders çalışma mekânı olmaması konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın güçlü yanları olduğu gibi bazı temel sınırlılıkları da mevcuttur. Öncelikle anketin yalnızca görseller üzerinden yapılıyor olması çalışmayı sınırlandırmaktadır. Çalışmanın görseller yerine söz konusu mekânların gerçekten deneyimlenmesine dayalı olarak yürütülmesi durumunda elde edilecek sonuçların farklılaşacağı açıktır. Ancak bu noktada da görsellerin sağlamış olduğu uluslararası düzeyde birçok nitelikli örneği birlikte değerlendirme imkânı gerçek deneyimde bulunmayacaktır. Ayrıca Çevresel Psikoloji alanında birçok araştırma, yöntemde de belirtildiği üzere görsel materyaller üzerinden yürütülmekte ve sonuçlandırılmaktadır. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise ankette yer verilen kütüphane görselleri her ne kadar biçim/form, ölçü-oran, malzeme, renk ve ışık bileşenlerini en iyi yansıttığı düşünülen örneklerden seçilmiş olsa da bu tercih araştırmacılara aittir ve söz konusu örneklerin yerine başka örneklerin seçilmesi mümkündür. Ankette kullanılan örneklerin yerini başka örnekler aldığı katılımcıların tepkilerinin değişmesi ve farklı sonuçların elde edilmesi olasılık dâhilindedir. Bunun dışında görsellerin profesyonel ya da amatör çekim olması, çekim açısı, hangi cephelerin seçildiği gibi görsellerin niteliği de sonuçlarda değişikliğe yol açabilecek özelliklerdir. Bu nedenle çalışmada, görseller arasında nitel açıdan farklılık olmaması amacıyla görsel veri tabanı olarak profesyonel çekimlerin yer aldığı uluslararası bir mimarlık platformu olan [ArchDaily](#) sitesinden yararlanılmıştır. Benzer şekilde anket tıp öğrencileri yerine başka disiplinlerden öğrencilere uygulandığında da sonuçların değişebileceği bilinmektedir. Çünkü algı bireye özgüdür ve bireyin biyolojik, fizyolojik ve psikolojik özelliklerinin, sahip olduğu kültürel kodların yanı sıra aldığı eğitim ve icra ettiği mesleği de algısı üzerinde son derece etkilidir. Dolayısıyla örneklem grubu değiştiğinde algının bire bir sabit kalması algının doğasına aykırı olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada elde edilen sonuçların, sadece çalışmaya veri sağlayan örnekleme temsil ettiğini, yöntemde açıklanan ve yukarıda belirtilen sınırlılıklar içerisinde geçerli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Teşekkür

Bu çalışmada kütüphane tasarımlarının öğrencilerin görsel algısı üzerindeki etkisini belirlemek üzere hazırlanan anketi yanıtlarak araştırmaya katkı veren Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi 2. sınıf öğrencilerine teşekkür ederiz.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Makaleye yönelik etik kurul izni, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulu'nun 21.10.2022 tarih ve E-26014373-050.01.04-301502 sayılı kararı ile alınmıştır.

Yazarlık Katkısı

Derya Elmalı Şen: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Metodoloji, Veri analizi, Yazım, Değerlendirme ve inceleme

Beyza Sıla Selçuk: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Veri toplama, Veri analizi, Veri görselleştirme, Yazım

Kaynakça

- Aabø, S. ve Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library and Information Science Research*, 34(2), 138-149. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.06.002>
- Aksoy, K. (2020). *İç mekânda renk kullanım yoğunluğunun kullanıcıların algısal performansları üzerindeki etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Alici, N. ve Göker Paktaş, M. (2020). İç mekânda renk algısı ve psikolojiye etkileri. *Modular Journal*, 3(1), 89-105. <http://modular.gedik.edu.tr/en/download/article-file/1174010>
- Altuğ, B. G. (2019). *Üniversite kütüphanelerinin mekânsal analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi
- Andersson, J. E. (2011). Architecture for the silver generation: Exploring the meaning of appropriate space for ageing in a Swedish municipality. *Health and Place*, 17(2), 572-587. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2010.12.015>
- ArchDaily (2022, 01-31 Mayıs). *Kütüphaneler*. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/>
- Archilovers (2022, 05 Mayıs). *Cottbus University Library Herzog & de Meuron*. Erişim adresi: <https://www.archilovers.com/projects/110701/cottbus-university-library.html>
- Arnheim, R. (1974). *Art and visual perception* (2nd ed.). University of California Press.
- Asar, H. (2013). *Mimari mekân okumasında algısal deneyim analizinin bir yöntem yardımıyla irdelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Asl, E. H. ve Mizban, P. (2016). Visual perception in architecture and cinema, similarities and differences. *International Journal of Engineering and Technology*, 8(5), 345-349. <https://doi.org/10.7763/IJET.2016.V8.910>
- Ayber, U. (2012). *Mekân kimlik ilişkisinde ışık ve renk faktörlerinin psikolojik ve sosyolojik analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Aydınlı, S. (1986). *Mekansal değerlendirmede algısal yargılara dayalı bir model* [Yayımlanmamış doktora tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Azıtepe, S. M. ve Sözen, B. (2022). Çelik yapıların insanlardaki görsel algısı üzerine bir araştırma. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture*, 1(2), 135-150. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2508412>
- Balcı, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (15. bs.). Pegem Akademi.

- Baltacıoğlu, I. M. (2022). *Çağdaş kütüphanelerin yeni anlamı ve iç mekân tasarımı üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Çukurova Üniversitesi.
- Beyoğlu, A. (2015). Sanat eğitiminde algı, görsel algı ve yanılama: Victor Vasarely'nin çalışmaları üzerine bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 333-348. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/321351>
- Bozkurt, C. (2013). *Yirmi birinci yüzyıl halk kütüphanelerinde aydınlatma tasarımı ve teknolojik gelişmelerin iç mekâna yansımaları açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Bozkurt, N. (2001). *Fuar mekânlarında amaç değişkenine bağlı görsel algı faktörlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Coburn, A., Kardan, O., Kotabe, H., Steinberg, J., Hout, M. C., Robbins, A., MacDonald, J., Hayn-Leichsenring, G. ve Berman, M. G. (2019). Psychological responses to natural patterns in architecture. *Journal of Environmental Psychology*, 62, 133-145. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.02.007>
- Çınar, S. ve Çetindağ, K. (2009). Görsel algılamada ışık ve renk faktörü: Sultanahmet Meydanı ve çevresi örneği. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 59(2), 103-123. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/174710>
- Davranış Bilimleri (2022, 08 Eylül). *Algılama Süreci*. Erişim adresi: <https://slideplayer.biz.tr/slide/1959128/7/images/8/Alg%C4%B1lama+S%C3%BCreci.jpg>
- Delice Güller, E. ve Bilbay, P. (2016). Kütüphane yapılarında okul öncesi çocuklara yönelik interaktif mekânların irdelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 398-414. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/805278>
- Emsen, H., H. ve Örmecioğlu, H. T. (2020). Üniversite kütüphanelerinin mekânsal tasarımının kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin istatistiksel bir çalışma: Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 187-207. <https://doi.org/10.24146/tk.696331>
- Erickson, S. J. (2000). *Library design issues in the writings of architects and librarians* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of North Carolina. <https://doi.org/10.17615/ppwe-j551>
- Ergüneş, F. (2019). *Mimari biçimlerin görsel algıya etkisi; Konya'daki otel örneklerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Erten Bilgiç, D. ve Keskin, E. (2021). Çocuk kütüphanelerinin okul öncesi çocukların görsel algı gelişimine uygun tasarlanması. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 370-400. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1804986>
- Fonseca, F., Papageorgiou, G., Tondelli, S., Ribeiro, P., Conticelli, E., Jabbari, M. ve Ramos, R. (2022). Perceived walkability and respective urban determinants: Insights from Bologna and Porto. *Sustainability*, 14(9089), 1-19. <https://doi.org/10.3390/su14159089>
- Gonzales, D. B. (2011). *Visual perception in architecture*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maryland University.
- Göler, S. (2009). *Biçim, renk, malzeme, doku ve ışığın mekân algısına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Güleç Solak, S. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: Kavramsal ve kuramsal bir bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 13-37. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/577726>

- Hashempour, L. ve Taghizadeh Sapchi, A. (2016). Kütüphanelerin iç mekân tasarımına yönelik renk etkileri. N. Çakmak, S. Baytur (Ed.), ÜNAK 2015 Elektronik Çağda İçerikten Mimariye Kütüphaneler *Bildiriler Kitabı* içinde (ss.79-89). Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, algı ve iletişim*. Beykent Üniversitesi Yayın.
- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma yöntemi. (19. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kavasoğulları, A. (2021). Konut iç mekân tasarımında renk ve aydınlatma sisteminin kullanıcı konforuna etkileri. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 6(2), 583-593. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1501709>
- Kır, B. (2015). *İç mekân yüzeylerde doğal ahşap malzeme kullanımının mekân algısına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi. <https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/4230>.
- Kuru, Y. ve Canbay Türkyılmaz, Ç. (2019). Kütüphane yapılarının mekânsal organizasyonunun ergonomik açıdan değerlendirilmesi: Bahçeşehir Üniversitesi kütüphane binası örneği, *Ergonomi*, 2(3), 153-166. <https://doi.org/10.33439/ergonomi.481138>.
- Küçükcan, B. (2010). Bilgiyi toplama mekânı: Kütüphane binaları. *Mimar.İst: Mimarlık Kültürü Dergisi*, (37), 55-59.
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (2018). *Halk kütüphanelerinde mimari uygulamalar çalıştay raporu*. A. H. Kuzucuoğlu, B. Balkaş Yılmaz, ve M. Yavuzdemir (yay. haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Mcdonald, A. (2006). The ten commandments revisited: The qualities of good library space. *Liber Quarterly*, 16(2), 1435-5205. <https://doi.org/10.18352/lq.7840>.
- Muscogiuri, M. ve Aydın, A. (2012). İtalya'da kütüphane mimarisi: Senaryolar, stratejiler ve fırsatlar. *Türk Kütüphaneciliği* 26(1), 181-195. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/811868>
- Neufert, E. (1979). *Yapı tasarımı temel bilgileri: Tasarımcılar, yapı sahipleri, öğretenler ve öğrenenler için el kitabı*, (çev. A. Erkan). Güven Yayıncılık.
- Onur, D. (2007). *Hastane yapılarının iç mekânlarının görsel algı açısından değerlendirilmesi: Acıbadem Hastaneleri örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Oreskovic, N. M., Charles, P. R., S, L., Shepherd, D. T. K., Nelson, K. P. ve Bar, M. (2014). Attributes of form in the built environment that influence perceived walkability. *Journal of Architectural Planning Research*, 31(3), 218-232. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4278351/>
- Ökten, A. İ. (2007). Görme, görsel algılama ve fotoğraf. *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, 30, 21-22.
- Öz, Z. O. (1992). Kütüphane binalarının mekânsal organizasyonlarında ergonominin önemi ve standardizasyon, *Türk Kütüphaneciliği*, 6(3), 159-171.
- Özdemir Canbolat, T. (2017). İç mekân tasarımında renk armonisi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 287-301. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/404151>
- Özsavaş, N. (2016). İç mekân tasarımında renk algısı. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9(18), 449-460. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263451>

- Pallasmaa, J. (2011). *Tenin gözleri mimarlık ve duyular*. (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), Yem Yayın.
- Perovic, S, Folic, N. K. (2012). Visual perception of public open spaces in Niksic. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 68, 921-933.
- Sarıca, C. (2011). *Yapılı çevrede renk algısı: Ampirik bir çalışma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi. <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/7962>
- Sarıççek, A. (2012). Algı, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıbbi Psikoloji Dersi Notları.
- Segall, M. H., Campbell, D. T. ve Herskovit, M. J. (1968). The Influence of culture on visual perception, social perception. H. Toch and C. Smith (ed.) *Insight Series on Psychology* içinde. Van Nostrand Reinhold Inc.
- Topatan, S. (2021). *21. Yüzyıl kütüphane binalarının mimari özelliklerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/7795>
- Topatan, S. ve Aydın, D. (2022). 21. yüzyıl kütüphane binalarının mimari tasarım kriterleri doğrultusunda analizi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7(1), 263-283. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2227108>
- Türk Dil Kurumu (2022), Görme. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde. 15 Eylül 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Uslu, Ö. ve Yalçın, G. (2020). Görsel algı bağlamında mekân tasarım bileşenlerinin incelenmesi: Adana Arkeoloji Müzesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 232-244. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.804061>
- Worpole, K. (2013). *Contemporary library architecture: A planning and design guide*, Routledge.
- Yavuz, C. (2021). *Kütüphane tasarımında yenilikçi mekânlar: Yaratıcı alanlar olarak makerspace hareketinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Yıldırım, B. ve Demiraslan D. (2019). Gözün görme işlevi ve sanal iç mimari ürün. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4(1), 155-165. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/748143>
- Yıldırım, K., Müezzinoğlu, M. K. ve İnan, B. (2021). Yatak odalarında farklı geometrik formların kullanıldığı duvar panellerinin kullanıcıların algısal değerlendirmeleri üzerindeki etkisi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6(2), 662-675. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1895603>
- Yıldız, B. ve Seçkin, N. P. (2019). Mimaride malzemelerin algısal farklılıklarının değerlendirilmesi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 6-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/796571>
- Yılmaz, Ö. (2004). *Mimari mekânda görsel algı ve manipülasyon ilişkilerinin irdelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/11168>
- YÖK Atlas (2022). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*. 20 Eylül 2022 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=108210365> adresinden erişildi.

Dijital Şeffaflık Kavramı: Uluslararası Literatürün PRISMA Yöntemiyle Sistemik İncelenmesi*

The Concept of Digital Transparency: A Systematic Analysis of International Literature by Using the PRISMA Method

Mehmet KESKİN** , Esra KELOĞLU İŞLER***

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada şeffaflık hakkında yazılmış uluslararası makale, konferans bildirisi, kitap bölümü, gibi çalışmaların bibliyografik olarak incelenerek türdeş alanlı (cross-disciplinary) bir sentez yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dijital iletişim kanalları yoluyla uygulanan şeffaflık uygulamalarının saptanmasıyla birlikte araştırmaya yön veren sorular 1) Şeffaflıkta kamu sektörü, özel sektör veya yurttaş bakımından hedefler nelerdir? 2) Şeffaflık kimin faydasınadır? 3) Şeffaflıkla ilişkili alt kavram setleri nelerdir? 4) Şeffaflıkla ilgili literatürde üzerinde durulan konular nelerdir? 5) Şeffaflığın gerçekleşmemesi bağlamında hangi engeller vardır? 6) Aşırı şeffaflık veya tam tersine hiç şeffaflığın olmaması durumlarında hangi tehlike, ihlal ve riskler bulunmaktadır? olarak belirlenmiştir.

Yöntem: Araştırmada 2001-2022 (Mart) yılları arasında Web of Science, Scopus, Taylor & Francis, ScienceDirect ve JSTOR veri tabanlarında yayınlanmış çalışmalardan elde edilen veriler PRISMA 2020 bildirgesi kullanılarak derlenmiştir. Verilerin kodlanması ve kategorize edilmesinde bu çalışma yazarları tarafından geliştirilen “veri toplama formu” kullanılmış ve MAXQDA 20 programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Veri tabanlarının taranması sonucu tespit edilen 4681 çalışmanın sadece 255'i sistematik derleme için uygun bulunmuştur. Bu çalışmaların neredeyse yarısı Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika gibi iki bölgede yoğunlaşmıştır ancak Latin Amerika, Avustralya, Asya ve Afrika'da şeffaflık araştırmalarının eksikliği gözlemlenmiştir. Doküman incelemesi, nitel ve nicel veri toplama yöntemleri arasında en yaygın kullanılan yöntem olarak belirlenirken, deneysel tasarımların kullanımında eksiklik saptanmıştır. Ayrıca dijital mecra araştırma konularına yönelik web tabanlı araştırmaların her yıl düzenli olarak artan bir şekilde çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaların teknolojideki gelişmelerle birlikte blok zinciri, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi alanlara kayabileceği de öngörülmektedir. Araştırmacıların çoğu, kamu sektörü performansını iyileştirebileceği düşüncesiyle, yurttaşlara yönelik bilgi akışının var olduğu şeffaflık çalışmalarına odaklanmaktadır. Ayrıca dijital iletişimde, şeffaflığın demokratik eylemler üzerinde olumlu etkileri olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Bu çalışma, sadece iletişim bilimleri alanında değil diğer sosyal bilimler disiplinlerinde de sıklıkla atıfta bulunulan şeffaflık konusundaki literatürü gözler önüne sererek teorik ve pratik çalışmalara temel oluşturması bakımından bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca dijital iletişim kanallarının şeffaflık kavramıyla ilişkilerini netleştirerek gelecekteki araştırmalar için de faydalı olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları, şeffaflığın demokratik bir ortamda önemli olduğuna ve dijital iletişim kanallarının bu bağlamdaki önemine işaret etmektedir. Ancak dijital iletişim kanallarının gizlilik ve veri koruması gibi diğer önemli yönleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle şeffaflık konusuyla ilgili farkındalığın artırılması ve dijital iletişim kanallarının etkileri hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bu araştırmalar, şeffaflık kavramının daha iyi anlaşılmasına ve şeffaflık uygulamalarının daha etkili hale getirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca dijital iletişim kanallarında veri koruması ve gizlilik konularının da ele alınması gerekmektedir. Tüm bunlar, daha şeffaf ve güvenli bir toplumsal iletişim ortamı yaratmak için atılması gereken önemli adımlardır.

* Bu makale Mehmet Keskin'in Doç. Dr. Esra Keloğlu İşler danışmanlığında yürütmekte olduğu doktora tezine dayanmaktadır.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, Türkiye. E-posta: mehmetkeskin1984@gmail.com ^{PhD}
Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate School of Education, Ankara, Türkiye. E-mail: mehmetkeskin1984@gmail.com

*** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler Tanıtım ve Reklamcılık Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: esrakeloglu@gmail.com
Assoc. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of Public Relations, Promotion and Advertising, Ankara, Türkiye. E-mail: esrakeloglu@gmail.com

Özgünlük: Dijitalleşmenin ve şeffaflığın ilişkisine dair kavramsal ve kuramsal literatürün detaylı bir şekilde incelenmesi, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca çalışmanın gelecekteki araştırmalar için potansiyel alanları belirleyerek mevcut bilgi boşluklarını doldurma açısından da önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital şeffaflık; mahremiyet, sistematik literatür taraması; dijital iletişim araçları; PRISMA kontrol listesi

ABSTRACT

Purpose: This study aims to make a cross-disciplinary synthesis by conducting a bibliographic analysis of international articles, conference proceedings, book chapters, etc., written on transparency. In line with this, the research aims to identify transparency practices implemented through digital communication channels and address the following guiding questions: 1) What are the goals of transparency for the public sector, private sector, or citizens? 2) Who benefits from transparency? 3) What are the sub-concepts related to transparency? 4) What are the issues emphasized in the literature on transparency? 5) What are the obstacles to transparency? 6) What are the dangers, violations, and risks in cases of excessive transparency or, conversely, no transparency?

Method: In this research, data obtained from studies published between 2001 and March 2022 in Web of Science, Scopus, Taylor & Francis, ScienceDirect, and JSTOR databases were analyzed using the PRISMA 2020 statement. The data were coded and categorized using a "data collection form" developed by the authors of this study and analyzed using the MAXQDA 20 software.

Findings: Only 255 of the 4681 studies identified by the database search were eligible for systematic review. Almost half of these studies were concentrated in two regions, Northern Europe and North America, but a lack of transparency research was observed in Latin America, Australia, Asia, and Africa. Document analysis was identified as the most common method of qualitative and quantitative data collection, with a weak trend in the use of experimental designs. In addition, it was determined that web-based studies on digital media research topics are regularly studied each year. It is also predicted that these studies may shift to areas such as blockchain, the Internet of Things, augmented reality, and virtual reality with technological developments. Most researchers focus on transparency studies where information flows to citizens, with the idea that this can improve public sector performance. A large body of research also shows that greater transparency in digital communication positively affects democratic action.

Implications: This study provides an important contribution to transparency research in the field of communication sciences by presenting an interdisciplinary perspective. This work will also be useful for future research by clarifying the relationship between digital communication channels and the concept of transparency. The results of this study show that transparency is important in a democratic environment and emphasizes the importance of digital communication channels in this context. However, other important aspects of digital communication channels, such as privacy and data protection, should also be considered. Therefore, there is a need to raise awareness of transparency and to conduct more research on the effects of digital communication channels. This research can help to better understand the concept of transparency and make transparency practices more effective. There is also a need to address data protection and privacy issues in digital communication channels. Such studies can contribute to a better understanding of the concept of transparency and enhancing transparency practices. Additionally, data protection and privacy issues in digital communication channels should be addressed. All of these steps are crucial for creating a more transparent and secure social communication environment.

Originality: An in-depth analysis of the theoretical and conceptual literature on the connection between digitalization and transparency highlights the significance of this study. In addition, it is believed that the study can significantly contribute by identifying potential areas for future research and filling existing knowledge gaps.

Keywords: Digital transparency; privacy, systematic literature review; digital media of communication; PRISMA checklist.

Giriş

Dijital şeffaflık, toplumdaki her bireyi ilgilendiren bir durumdur. Peki dijital şeffaflığın gerçekte ne olduğunu biliyor muyuz? Yoksa her birey için farklı şeffaflıklar mı var? Ya da şeffaflık herkes için farklı anlamlara mı geliyor? Dijital mahremiyetle dijital şeffaflık nasıl çelişir? Şeffaflığın sınırları nerede başlar ve biter? Kimler için şeffaflık bir sorun oluşturur? Dijital şeffaflığın egemenlik ve güç ilişkileri içinde rolü nedir? Bütün bu sorular ve benzerleri art arda gelip her biri başka akademik çalışmaların konusunu oluşturacak sorgulamalara gebe dir. Ancak bu makale en temel biçimde dijital şeffaflığa dair son derece detaylı literatürün araştırılması ve kategorize edilmesini amaçlamaktadır. Bunu yaparken önemli olan kavrama ilişkin akademik çalışmaların nasıl ve hangi yöntemlerle ele alındığıdır.

Baudrillard, şeffaflığı “bir erişilebilirlik ve berraklık göstere si” olarak tanımlar ve bunun modern toplumun bir yanılsaması olduğunu iddia eder (Baudrillard, 1981, s. 81). Ona göre şeffaflık her şeyin açıkça görünür bir şekilde sunulması anlamına gelir. Günümüzde ise şeffaflığın sadece bir bilgilendirme aracı olarak kullanılmadığını, aynı zamanda bir kontrol mekanizması ve bir otorite şekli olarak işlev gördüğünü belirtmektedir (Baudrillard, 1993, s. 12).

Castells, şeffaflığı günümüzün “enformasyon çağı” fenomeni olarak tanımlamaktadır. Buna göre şeffaflık bilginin her yerde ve herkes tarafından erişilebilir olması anlamına gelir. Castells, bunun sadece bir bilgilendirme aracı olarak kullanılmadığını, aynı zamanda bir güç ve kontrol aracı olduğunu belirtmektedir. Şeffaflık, bireylerin ve kurumların davranışlarının daha fazla kontrol altına alınabileceği bir mekanizma olarak hizmet eder. Örneğin hükümetler şeffaflık ilkesiyle açık kaynaklı veri platformları oluşturarak vatandaşların her türlü bilgiye erişmesini sağlayabilir ve böylece toplumun düzeni daha kolay sağlanabilir. Ancak Castells, şeffaflığın bu kullanımının aynı zamanda birey haklarına ve özgürlüklerine müdahale edebileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır (Castells, 2010, s. 376).

Bauman, şeffaflığın modern toplumlarda bir norm haline gelmesinin arkasında teknolojik gelişmelerin, özellikle de iletişim teknolojilerinin etkisinin olduğunu belirtmektedir (Bauman, 2007, s. 32-33). Bu teknolojiler sayesinde bilginin daha kolay ve hızlı bir şekilde paylaşılabilmesi için toplumlar da daha şeffaf hale gelmektedir. Ancak Bauman, şeffaflığın bu yaygınlaşmasının her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığını da vurgulamaktadır. Özellikle, şeffaflık ve gözetim arasındaki ince çizgiyi ve bu çizginin bazı durumlarda aşılabileceğini belirtmektedir (Bauman, 2007, s. 38-39). Örneğin sosyal medya platformlarındaki kullanıcı verilerinin toplanarak hedefli reklamcılık için kullanılması, şeffaflık ilkesinin sınırlarını zorlamaktadır. Bu durumda kullanıcılara hangi bilgilerin toplandığı, nasıl kullanıldığı ve kimlerle paylaşıldığı net bir şekilde bildirilmediği takdirde, şeffaflık ilkesi ihlal edilmiş olur. Benzer şekilde, devletlerin güvenlik amaçlı kişisel bilgileri toplama ve izleme konusunda yürüttükleri politikalar da şeffaflık ve gözetim arasındaki ince çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. Bu tür politikalar, vatandaşların özel hayatlarına müdahale edebilir ve bu da şeffaflık ilkesine aykırıdır. Bu nedenle şeffaflık ve gözetim arasındaki ince çizgiyi korumak adına hem özel sektör hem de kamu sektörü şeffaflık politikaları geliştirmeli ve etkin bir şekilde uygulamalıdır.

Bauman’ın da belirttiği üzere iletişim teknolojilerinin şeffaflık ve şeffaflaşma üzerinde kayda değer bir etkisi vardır. Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel şeffaflığın bir türevi olarak kabul edilebilen dijital şeffaflığı; Andrejevic, “kişisel bilgilerin elektronik olarak depolanması, kullanımını ve iletilmesindeki açıklık ve erişilebilirlik” olarak tanımlamaktadır (Andrejevic, 2007, s.12). Debatın ve ark., dijital şeffaflığın “online olarak paylaşılan bilgilerin erişilebilirliği, açıklığı ve görünürlüğü” olduğunu vurgulamaktadır (Debatın vd., 2009, s. 334). Nissenbaum ise, dijital şeffaflığı “bilginin kimin tarafından toplandığı, saklandığı, paylaşıldığı ve hangi amaçlarla kullanıldığı hakkında şeffaf bir anlayışa

dayanan bir durum” olarak tanımlarken (Nissenbaum, 2010, s. 39), Boyd ve Crawford, “herkesin herhangi bir veri veya kaynak hakkında herhangi bir bilgiyi arayabilmesine ve bulabilmesine olanak tanıyan bir mekanizma veya durum” olarak tanımlamaktadır (Boyd ve Crawford, 2012, s. 3).

Geleneksel şeffaflık, kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerinin açıklıkla yürütülmesi, kararlarının halka açıklanması ve toplumun denetimine açık olması anlayışına dayanırken, dijital şeffaflık da benzer bir mantıkla işlemektedir. Ancak, dijital şeffaflıkta bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla elde edilen verilerin toplanması, işlenmesi ve paylaşımı söz konusudur. Bu sayede şirketlerin ve kamu kurumlarının faaliyetlerini daha şeffaf bir şekilde göstermesi, veriye dayalı kararlar alabilmesi, kullanıcıların verileri hakkında bilgi sahibi olması ve denetim yapabilmesi mümkün hale gelmektedir.

Literatürde şeffaflık konusundaki yaklaşım farklılıkları nedeniyle kümülatif bir çalışma olmamasından dolayı şeffaflığın tanımlanmasına ilişkin sorunlar üzerine bir betimleme yapmak amaçlanmaktadır. Gerek akademik çalışmalarda gerek yönetsel çalışmalarda gerekse bağımsız kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütü gibi diğer savunucuların yapmış olduğu şeffaflık çalışmalarının üç perspektiften değerlendirildiği görülmektedir. Bunlar; kamu sektörü, özel sektör ve yurttaş odaklı çerçevelerle sınıflandırılmaktadır. Ancak dijital iletişim teknolojilerinin kullanımı bağlamında kamu sektörü, özel sektör ve yurttaş açısından şeffaflık kavramının aynı anlamları karşılamadığı ve farklı türlere de ayrıldığı görülmektedir. Çalışmanın önemi şeffaflık kavramını alt türlere ayırarak kavramsal bir tanımlamaya ulaşabilme çabasından gelmektedir.

Şeffaflık kavramının kuramsal çerçevesi “hakikat sonrası çağ” ile enformasyonun giderek dijitalleşmesi, yoğun ve hızlı olarak ağlar üzerinde akması, bu akış sırasında bol miktarda dezenformasyon, mizenformasyon ve yalan haberi de içeren bilgi düzensizlikleri ihtiva etmesi ve sonucun hakikatı arama bulma pratiğinin zorlaşması ile bağlantılıdır. Dolayısıyla “şeffaflık” hakikat arayışıyla ilgilidir. Hareket ettiği temel sorun, devletin yurttaşına şeffaflığı ve sınırlarıdır. Ancak şeffaflığın türleri de bu sınırları anlamak için esastır. Oysa bu sorun sadece yerel değil tüm dünya için geçerli güncel bir sorundur. O nedenle şeffaflık kavramına dair bibliyografik verinin tüm dünyadaki çalışmalara ilişkin trendi belirleyebilmek için veri setinin nicel olarak kategorize edilmesi ve betimlenmesini hak etmektedir. Bu çalışma, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerden dolayı şeffaflık konusuna ilişkin kavramların tanımlanması ve belirlenmesinde geride kaldığı varsayımından hareketle tasarlanmıştır.

Yöntem

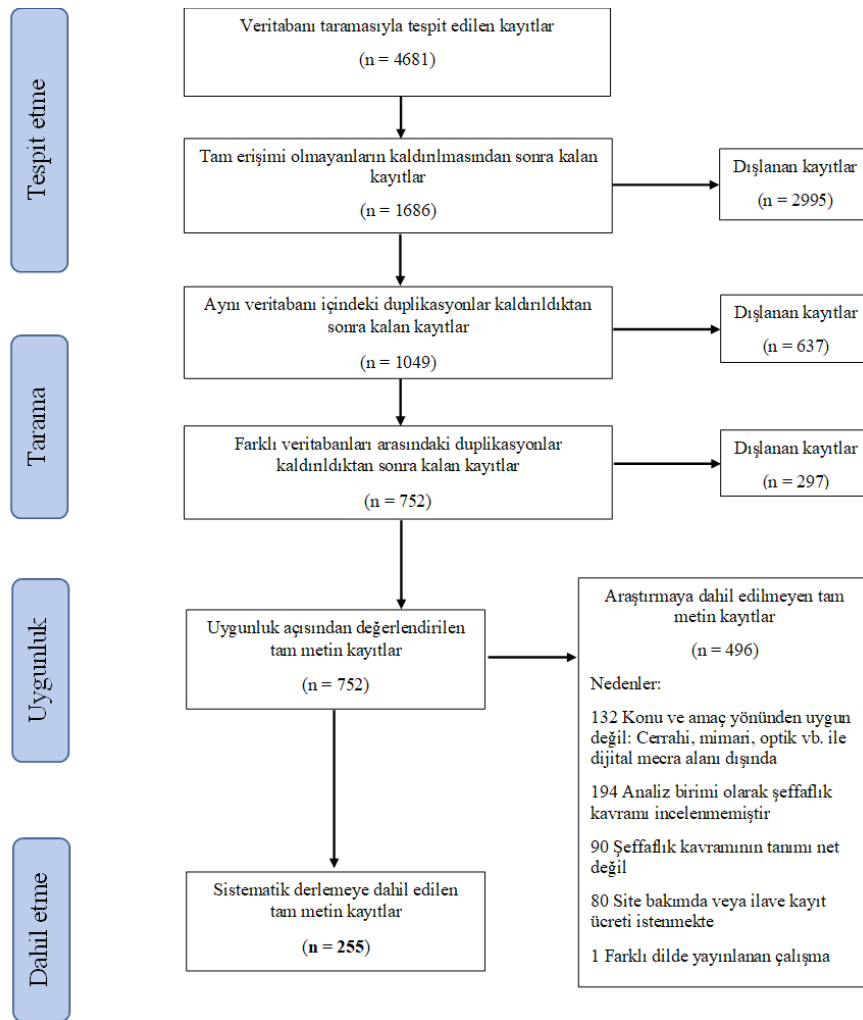
Bu çalışma, enformasyonun giderek dijitalleşmesi sonucu artan bilgi düzensizlikleri ve hakikat arayışının zorlaşmasıyla ortaya çıkan şeffaflık kavramı üzerine odaklanarak, uluslararası makaleler, konferans bildirileri ve kitap bölümleri gibi çalışmaların bibliyografik olarak incelenerek, türdeş alanlar (cross-disciplinary) arasında bir sentez yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya yön veren sorular şunlardır: Şeffaflıkta kamu, özel sektör veya yurttaşların hedefleri nelerdir? Şeffaflık kimin faydasına hizmet eder? Şeffaflıkla ilişkili alt kavram setleri nelerdir? Şeffaflıkla ilgili literatürde üzerinde durulan konular nelerdir? Şeffaflığın gerçekleşmemesi bağlamında hangi engeller vardır? Aşırı şeffaflık veya hiç şeffaflık olmaması durumlarında hangi tehlikeler, ihlaller ve riskler bulunmaktadır? Bu soruları yanıtlayabilmek amacıyla sistematik incelemelerde yaygın olarak kullanılan PRISMA 2020 (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta Analysis-Sistematik Derleme ve Meta Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri) bildirgesi (Page vd. 2021) kullanılarak araştırma stratejisi planlanmıştır. Bu plan kapsamında anahtar kelimeler, araştırmaya dahil edilecek veri tabanları, incelenecek yayınların tarih aralığı, dahil etme ve dışlama ölçütleri, veri toplama formu ve kodlama yöntemleri gibi faktörlere yazarlar arasında fikir birliği sağlanarak karar verilmiştir. Çalışmanın evrenini Web of Science, Scopus, Taylor & Francis, ScienceDirect ve JSTOR veri tabanları oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında kullanılan anahtar kelimeler şunlardır: “government & digital & transparency”, “public & digital & transparency”, “citizen & digital & transparency”, “private & digital & transparency”. Tarama sonucunda 1 Ocak 2000-31 Mart 2022 tarihleri arasında, anahtar kelimeler kullanılarak seçilen veri tabanlarından toplam 4681 adet çalışma elde edilmiştir.

Literatür taramasında elde edilen çalışmalardan hangilerinin kullanılacağını saptayabilmek için dahil edilme ve dışlama ölçütleri PICOS (Population, Intervention, Comparison, Outcomes, Study design- evren, müdahale, kıyaslama, sonuçlar, desen) yaklaşımına göre tanımlanmıştır (Amir-Behghadami ve Janati, 2020). Elde edilen yayınlardan tam erişime sahip olanlar Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin aboneliği ile sınırlı kalmaktadır. Tam erişimi olmayan yayınların kaldırılması, aynı ve farklı veritabanları arasındaki duplikasyon yayınların kaldırılması ve yalnızca İngilizce ve Türkçe yayınlanmış çalışmaların dahil edilmesinden sonra elde edilen 752 adet yayın aşağıdaki uygunluk kriterlerinin tümünü karşılamaları durumunda sistematik incelemeye dahil edilmiştir. Bu süreç sayısal verilerle birlikte PRISMA akış şeması doğrultusunda Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1

Çalışmaların Seçilmesi ve Dışlanmasına İlişkin Akış Şeması (PRISMA 2020’ye göre)

Çalışmanın konu ve amacı yönünden uygun yayınların dahil edilmesi

Cerrahi, bilgisayar, mimari, optik, elektronik, fizik, astronomi vb. alanlarda teknik terim olarak kullanılan şeffaflık çalışmaları hariç tutulmuştur. Şeffaflığın herhangi bir dijital iletişim mecrasıyla ilişkilendirilmediği ve dijital iletişim mecralarının araştırma içinde kullanılmadığı yayınlar bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

Analiz birimi olarak şeffaflık kavramının incelenmediği yayınlar

Bu yayınlar çalışmanın konu ve amaç yönünden beklenen kriterleri karşılamaktadır. Ancak şeffaflık kavramı belirgin bir şekilde analizlere dahil edilmemiş ve sonuç bölümünde bu kavrama yer verilmeyen yayınlar hariç tutulmuştur. Analiz birimi olarak şeffaflık kavramı incelenmemiş olmasına rağmen problem sunumu veya sonuç bölümünde şeffaflık kavramına belirgin bir şekilde atıfta bulunularak çıkarım yapılan çalışmalar sistematik incelemeye dahil edilmiştir.

Şeffaflık kavramının tanımı yapılmayan yayınlar

Elde edilen yayınlar konu ve amaç yönünden uygundur ayrıca analiz birimi olarak da şeffaflık kavramı incelenmiştir ancak nasıl bir şeffaflıktan bahsedildiği tam olarak belirtilmediğinden dolayı bu yayınlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Doğrudan ve belirgin bir şeffaflık tanımlaması yapılmasından ziyade şeffaflıkla ne ifade edildiği ve ne tür bir şeffaflık sorusunun yanıtı olmadığı çalışmalar hariç tutulmuştur.

Veri Toplama Formu ve Kodlama Yöntemi

Sistematik derlemeye dahil edilen çalışmalar yazarlar tarafından ortak kararla oluşturulan veri toplama formuna (Tablo 1) göre önceden belirlenen veya ilgili yayında yapılan çıkarımlara göre kodlanmıştır. Kodlamalar MAXQDA 20 programı kullanılarak kodlayıcılar arasında müzakere edilerek yapılmıştır. Kodlamalar ilgili yayında açık ve anlaşılır bir şekilde bulunmasına göre analize dahil edilmiştir. Kodlanmayan bölümler ise ilgili yayında hiç yer verilmediğinden veya belirsiz bir şekilde ifade edilmesinden dolayı çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tablo 1

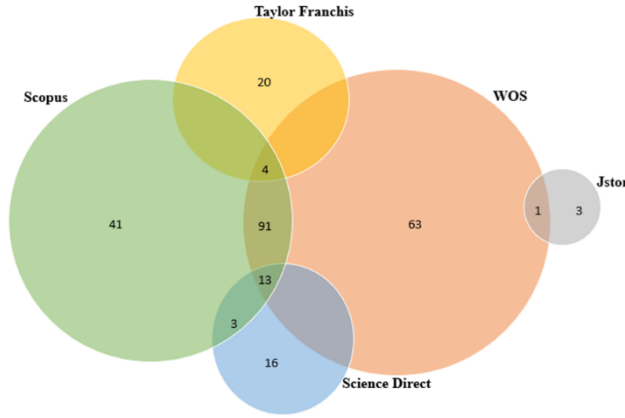
Sistematik Derlemeye Dahil Edilen Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Formu

Önceden Belirlenen Kategorilere Göre Yapılan Kodlamalar	
Kategori	Çıkarım
Veri tabanı	Web of Science, Scopus, Taylor & Francis, ScienceDirect ve JSTOR.
Yıllara göre yapılan çalışmalar	İncelemeye dahil edilen yayınların yıllara göre sınıflandırılmasının yapılması.
Çalışmanın tipi	Makale, kitap incelemesi ve proje olarak oluşturulan kodlar.
Veri toplama araç ve teknikleri	Şeffaflık araştırmalarının tasarlanmasında kullanılan veri toplama araç ve teknikleri
Şeffaflığın yönü	Kamu sektörü, özel sektör ve birey/toplum ilişkileri uygulamalarında şeffaflığın yani bilgi akışının kimden kime olduğunun kodlanması.
Şeffaflık durum değerlendirme	Şeffaflık var, şeffaflık yok, tartışma/çözüm/öneri/değerlendirme.
Yayınlarından Çıkarılan Kavramlara Göre Yapılan Kodlamalar	
Kategori	Çıkarım
Dijital mecra araştırma konuları	Araştırmacıların, dijital iletişim araçları üzerinden sağlanan şeffaflık konusunda hangi dijital mecralara odaklandıklarını belirten çıkarımlar.
Araştırmacıların uzmanlık alanları	Araştırma sorumlusu yazarın uzmanlık alanlarına göre yapılan çıkarımlar.
Tema	Sistematik derlemeye dahil edilen çalışmaların amaç bölümlerinin kodlanmasıyla oluşturulmuştur.
İlişkili kavram ve konular	Şeffaflıkla birlikte incelenen kavram ve araştırma konuları.
Tanım ve hedefler	Şeffaflık tanımı yapılırken hangi kavramlar vurgulanmaktadır.
Fayda, amaç ve sonuç	Şeffaflığın getireceği potansiyel faydalarının vurgulanmasında öne çıkan kavramlar.
Engeller	Şeffaflığın önündeki engeller, sınırlılıklar, zayıflık, eksiklik ve zorluklar.
Tehlike ve riskler	Aşırı, plansız veya çıkar/kötü amaçlı şeffaflığın neden olabileceği tehlike ve riskler.
Tür	Şeffaflık kavramı ile ilgili yapılan sınıflandırmalar.

Kesişen veri tabanlarından elde edilen yayınlar Şekil 2'de venn şeması ile gösterilmektedir. 255 adet (235 bilimsel dergi makalesi, 16 konferans bildirisi, 4 kitap bölümü) kayıt çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 2

Sistemik Derlemeye Dahil Edilen Yayınların Venn Şeması ile Gösterimi

Dijital Şeffaflık Çalışmaları

İncelenen Çalışmaların Coğrafi Bölgelere Göre Sayıları

Seçili veri tabanlarından 2000-2022 tarihleri arasından ulaşılan toplamda 16 yıla (2002, 2003, 2007, 2009-2022) ait veriler; Tablo 1'deki veri toplama formunda belirtilen kategorilere göre sınıflandırılarak kategorize edilmiş ve coğrafi bölgelere göre sayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Sistemik Derlemeye Dahil Edilen Çalışmaların Coğrafi Bölgelere Göre Sayıları

Coğrafi bölge	Derlemeye dahil edilen bilimsel çalışmalar	
Avrupa	Kuzey Avrupa	53
	Güney Avrupa	29
	Orta Avrupa	22
	Batı Avrupa	22
	Doğu Avrupa	20
Amerika	Kuzey Amerika	41
	Güney Amerika	16
	Orta Amerika	1
Asya	Güney Asya	13
	Doğu Asya	12
	Batı Asya	10
	Güneydoğu Asya	4
	Kuzeydoğu Asya	3
	Orta Asya	1
	Avustralya	5
Güney Afrika	3	
Toplam	255	

Tablo 2 incelendiğinde 2000 ve 2022 tarihleri arasında şeffaflık üzerine yapılan araştırma sayısı sırasıyla Avrupada 146, Amerikada 58, Asyada 43, Avustralyada 5 ve Güney Afrikada 3 adet olarak tespit edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen şeffaflık araştırmalarının neredeyse yarısı Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika olmak üzere iki bölgede yoğunlaşmaktadır. Uluslararası çalışmaların birçoğu İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi gelişmiş ülkelere odaklanma eğilimindedir. Diğer taraftan Latin Amerika, Avustralya, Asya ve Afrika bağlamlarına odaklanan şeffaflık çalışmalarında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu bölgelere ilişkin araştırma eksikliği farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ev sahipliği yapan bu bölgelerdeki yönetimler kendilerini akademisyenlerin incelemesine açma konusunda isteksiz kalabilmektedirler. Ayrıca şeffaflıkla ilgili gelişmiş veya istikrarlı uygulamalar ile yasaların yoksunluğundan kaynaklanması veya kullanılan yerel dilin araştırmacılar için engel teşkil etmesi de değerlendirilebilir.

İncelenen Çalışmalarda Yazarların Uzmanlık Alanlarına Göre Frekans Dağılımı

Son yıllarda şeffaflık araştırmaları hızla artmaktadır ve bu alanda yapılan çalışmaların hangi akademik disiplinler altında yayınlandığı ve araştırmacıların uzmanlık alanlarının neler olduğu belirlemek oldukça önemlidir. Bu belirlemeler gelecekte yapılacak araştırmalar için sağlam bir temel oluşturacaktır. Bu amaçla, araştırmacıların uzmanlık alanlarına yönelik frekans dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir. Tablo, şeffaflık konusunda yapılan akademik çalışmaların analizine yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle Tablo 3, araştırmacıların hangi disiplinlerde çalıştığını ve şeffaflık araştırmaları için hangi uzmanlık alanlarının öne çıktığını anlamak açısından son derece önemlidir.

Tablo 3

İncelenen Çalışmaların Yazarlarına Göre Uzmanlık Alanlarının Frekans Dağılımı

Araştırmacıların uzmanlık alanları	Yayınlar	Yüzde (%)
Bilgisayar Bilimleri	48	18,82
İletişim Bilimleri	42	16,47
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	39	15,29
İşletme ve Ekonomi	33	12,94
Hukuk	26	10,20
Sağlık Bilimleri	25	9,80
Çevre Bilimleri	14	5,49
Bilgi ve Belge Yönetimi	13	5,10
Yönetim Bilişim Sistemleri	8	3,14
Mimarlık, Planlama ve Tasarım	4	1,57
Endüstri Ürünleri Tasarımı	1	0,39
Beşeri ve İktisadi Coğrafya	1	0,39
Felsefe	1	0,39
Toplam	255	100,00

Araştırmacıların uzmanlık alanlarına yönelik yapılan kodlamalar, sorumlu yazarın uzmanlık alanına göre oluşturulmuştur. Bu kapsamda Tablo 3 incelendiğinde sistematik derlemeye dahil edilen çalışmaların sırasıyla en fazla bilgisayar bilimleri, iletişim bilimleri, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, işletme ve ekonomi, hukuk ve sağlık alanlarındaki uzman araştırmacılar tarafından oluşturulduğu görülmektedir.

İncelenen Çalışmalardaki Veri Toplama Araç ve Tekniklerinin Dağılımı

Şeffaflığı ölçmenin tek bir doğru yolu olmadığına dikkat etmek önemlidir. En uygun yöntem, şeffaflık taraflarının (kamu sektörü, özel sektör, birey ve/veya toplum) ihtiyaçlarına uygun şekilde özelleştirilmesi gerekebilir. Bu kapsamda araştırmacılar da dijital iletişim mecraları üzerinde uygulanan şeffaflık araştırmalarının

tasarlanmasında farklı veri toplama araç ve tekniklerini kullanmaktadır. Tablo 4'te analize dahil edilen çalışmalarda kullanılan veri toplama araç ve teknikleri gösterilmektedir.

Tablo 4

Sistemik Derlemeye Dahil Edilen Bilimsel Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Araç ve Tekniklerinin Dağılımı

Bilimsel çalışmalarda kullanılan veri toplama araç ve teknikleri	Kodlama sayısı	Yüzde (%)
Doküman incelemesi	175	48,08
Örnek olay incelemesi (vaka, grup, etkinlik veya program)	98	26,92
Görüşme	37	10,16
Anket	32	8,79
Deney	10	2,75
Odak grup	6	1,65
Gözlem	6	1,65
Toplam	364	100,00

Tablo 4'te yer alan bulgular hem nitel hem de nicel veri toplamaya olanak veren doküman incelemesinin şeffaflık araştırmalarında en fazla başvurulan veri toplama tekniği olduğunu göstermektedir. Ayrıca şeffaflık araştırmalarında deneylerin kullanımına yönelik zayıf bir eğilim dikkat çekicidir. Sosyal bilimlerde deneysel veri toplama araçlarının kullanımı giderek artmakta ve gelecekte bu trendin devam edeceği öngörülmektedir. Bunun nedenleri arasında teknolojideki gelişmeler, veri analizi yöntemlerindeki ilerlemeler ve araştırmacıların artan ilgisi yer almaktadır. Şeffaflık alanında da deneysel tasarıma yönelik veri toplama çalışmalarının zamanla artması beklenmektedir.

Şeffaflığın Teşvikinde Dijital İletişim Ortamlarının Rolü

Derlemede kullanılan dijital iletişim teknolojileri kayıtlarının incelenmesi sonucunda, beş farklı tür dijital mecra araştırması belirlenmiştir: web tabanlı çalışmalar (150 adet), sosyal medya (76 adet), gelişen teknolojiler (72 adet), mobil uygulamalar, akıllı telefonlar ve giyilebilir cihazlar (59 adet) ve e-devlet (43 adet). Bu araştırmalar yıllara göre Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5

Dijital Mecra Araştırma Konularının Yıllara Göre Dağılımının Kod Matris Tarayıcısı ile Gösterimi

Tarih	02	03	07	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Toplam
Dijital mecra																		
Web tabanlı	1	2	1	2	4	3	2	2	2	7	19	11	8	13	23	41	9	150
Sosyal medya	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	8	3	5	9	13	29	5	76
Gelişen teknolojiler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	3	7	9	39	10	72
Mobil uygulamalar, akıllı telefonlar ve giyilebilir cihazlar	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	5	0	2	5	7	31	5	59
E-devlet	0	0	0	1	3	4	0	0	0	1	3	3	3	3	7	13	2	43
Toplam	1	2	1	4	8	8	2	2	4	11	39	17	21	37	59	153	31	400

Tablo 5 incelendiğinde dijital mecra araştırma konularının başında web tabanlı çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmaların istikrarlı bir şekilde her yıl düzenli olarak çalışıldığı tespit edilmiştir. Sosyal medyanın getirdiği iletişim olanaklarıyla birlikte şeffaflık çalışmalarının bu alana kaydığı ve teknolojideki gelişmelerle birlikte blok zinciri, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi çalışmaların

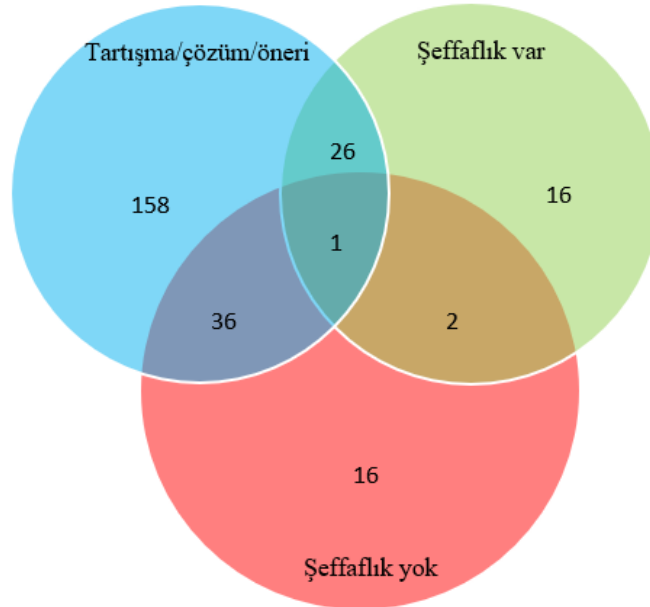
zamanla artacağı öngörülmektedir. Aynı şekilde mobil uygulama alanlarında yapılan çalışmalar da benzer özellik göstermesine rağmen e-devlet çalışmalarının zamanla azalacağı da öngörülmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, mobil uygulama ve web tabanlı çalışmaların sağladığı çözümlerin daha esnek ve hızlı bir şekilde uygulanabilir olmasıdır. Şeffaflık ve veri paylaşımı gibi konulara odaklanan bu teknolojiler kamu kurumları için daha kullanışlı ve etkili olabilir. Özellikle blok zinciri teknolojisi gibi inovatif çözümler, veri güvenliği konusunda önemli bir adım atabilir ve şeffaflık konusunda önemli bir rol oynayabilir. Özetle mobil uygulama ve web tabanlı çalışmaların özellikle şeffaflık ve veri paylaşımı konusunda yenilikçi çözümler sunabilme potansiyeli, e-devlet çalışmalarının önemini azaltabilir. Ancak, her iki alan da hala önemli bir rol oynamaktadır ve kamu hizmetleri için en uygun çözüm, farklı teknolojik araçların birlikte kullanılmasıdır.

İncelenen Çalışmalarda Şeffaflık Odağı ile Şeffaflık Yönlerinin İlişkisi

Derlemeye dahil edilen yayınlarda Şekil 3'teki bulgulara göre, araştırmacıların büyük bir bölümü şeffaflık durum değerlendirmesi aşamasında şeffaflık var veya şeffaflık yok sonucuna ulaşmaktansa tartışma/çözüm/ öneri şeklinde araştırmayı detaylandırmıştır. Ayrıca şeffaflık var veya yok sonucuna ulaşan araştırmacıların çoğunun tartışma/çözüm/öneri biçiminde ek bir açıklama yapma ihtiyacında bulunduğu da görülmektedir. Sadece şeffaflık var veya sadece şeffaflık yok biçiminde sonuçlandırılan çalışmalar ise eşit sayıdadır. Dolayısıyla dijital iletişim araçları bağlamında kullanılan şeffaflık çalışmalarında şeffaflık var veya yok demenin kolay olmadığı bu çalışmadaki verilerle ortaya çıkmıştır.

Şekil 3

Sistemik Derlemeye Dahil Edilen Bilimsel Çalışmaların Şeffaflık Durum Değerlendirmelerinin Venn Şeması ile Gösterimi

Tablo 6, derlemeye dahil edilen çalışmaların kodlamalarına göre, şeffaflık yönü ve durum değerlendirmelerini karşılaştıran bulguları göstermektedir. Elde edilen sonuçlar genellikle kamu sektöründen yurttaşlara yönelik şeffaflık çalışmaları ile ilişkilendirilmiştir. Bunun başlıca nedeni ise araştırmacıların büyük bir bölümünün şeffaflığın kamu sektörü performansının bazı yönlerini iyileştirebileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 6

Şeffaflık Sonuçları ile Şeffaflık Yönlerinin Karşılaştırmalı Kod İlişkileri Tablosu

Şeffaflık yönü/ Şeffaflık sonuçları	Tartışma/Çözüm/Öneri	Şeffaflık yok	Şeffaflık var
Kamu sektöründen			
Birey ve/veya topluma	148	35	35
Özel sektöre	17	2	5
Kamu sektörüne	4	0	0
Özel sektörden			
Birey ve/veya topluma	89	19	11
Özel sektöre	7	0	1
Kamu sektörüne	18	5	2
Birey ve/veya toplumdaki			
Özel sektöre	9	0	1
Kamu sektörüne	13	0	4
Birey ve/veya topluma	0	0	1
Toplam	305	61	60

Tablo 6' daki bulgulara göre, en fazla çalışmanın yapıldığı ikinci alan özel sektörden yurttaşlara yönelik şeffaflık çalışmalarıdır. Araştırmacılar, şeffaflığın kamu sektöründe olduğu gibi özel sektör ve yurttaş ilişkilerinde de bu ilişkilerin bazı yönlerini iyileştirebileceğine inanmaktadır. Ancak, kamunun yurttaşlarla ilgili bilgileri şirketler lehine şeffaflaştırması, mahremiyet haklarına ilişkin sorunlara neden olabilir ve bu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Dijital İletişim Araçlarında Şeffaflığın Yapı Taşları ve Faydalarında Öne Çıkan Temel Kavramlar

Şeffaflık kavramı sosyal bilimler alanındaki diğer kavramlar gibi yalnızca bir bakış açısından yapılan tek bir tanımla açık ve net bir biçimde ifade edilememektedir. Literatür incelemesinde şeffaflıkla ilgili olarak tespit edilen 20 farklı kavram, Tablo 7'de gösterilmektedir. Çeşitli şeffaflık biçimleri ona atfedilen anlamlarla başka kavramları türetebilmektedir. Tespit edilen bu kavramların iki perspektiften değerlendirilmesi mümkündür. İlk perspektif şeffaflığın tanım boyutuna işaret ederken ikinci perspektif ise şeffaflığın fayda boyutuna işaret etmektedir. Şeffaflığın tanımına yönelik kavramlar; bilgi paylaşımı, açıklık/anlaşılabilirlik, erişebilirlik, güncellik, izlenebilirlik ve görünürlük olmak üzere altı kavram üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fayda boyutuna yönelik kavramlar ise; güven, hesap verebilirlik, demokrasi, maliyet, katılım, denetlenebilirlik, iş birliği, yolsuzluk-usulsüzlükle mücadele, karar alma/verme, adalet, bilgi asimetrisine çözüm, meşruiyet, cevap verebilirlik ve itibar olmak üzere 14 kavramdan oluşmaktadır.

Tablo 7

Tanım/Hedef/Fayda/Amaç Bağlamında Oluşturulan Şeffaflık Kavramlarının Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

Tanım/Hedef/Fayda/Amaç	Kodlama sayısı	Yüzde (%)
Güven	165	64,71
Hesap verilebilirlik	157	61,57
Erişilebilirlik/Bilgiye erişim	116	45,49
Bilgi paylaşımı	113	44,31
Açıklık/Anlaşılabilirlik	110	43,14
Katılım	106	41,57
Maliyet/Verimlilik	87	34,12
Demokrasi	82	32,16
Yolsuzluk/Usulsüzlükle mücadele	74	29,02
İş birliği	70	27,45
Karar alma/Verme	68	26,67
Denetlenebilirlik/Kontrol	60	23,53
İzlenebilirlik	49	19,22
Bilgi asimetrisine çözüm	44	17,25
Görünürlük	40	15,69
Bilginin güncelliği	39	15,29
Meşruiyet	25	9,80
Adalet	22	8,63
Yanıt verebilirlik	17	6,67
İtibar	7	2,75
Toplam	1451	100,00

Sistematiik derlemeye dahil edilen bilimsel çalışmalardan elde edilen bulgularla Tablo 7'de gösterilen kavramların açıklaması aşağıda sunulmuştur.

Güven kavramı artık sadece kişiler arasında değildir; teknolojilere, hizmetlere ve süreçlere de yayılmıştır. Şeffaflık çalışmaları güven kavramı üzerinde yoğunlaşmış ve güven, şeffaflığın bir parçası olarak görülmektedir. Literatürde, teknolojinin şeffaf olması güvenin ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Araştırmacılar genellikle teknolojideki şeffaflığın güven oluşumuna katkı sağladığı konusunda hemfikirdirler. Medya ve iletişim çalışmalarında ise şeffaflık ve güven kavramları birlikte ele alınmaktadır.

Hesap verilebilirlik kavramı bireysel ve kurumsal düzeyde ele alınabilir. Modern yönetim, kurum ve kuruluşların paydaşlarına hesap vermesini gerektiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Şeffaflık genellikle hesap verilebilirliğin temel bir unsuru olarak kabul edilir ve iki kavram sık sık birlikte kullanılır (Paul, 2007; Jaeger ve Bertot, 2010; Tunney ve Thomas, 2015). Kamu ve özel sektörde hesap verilebilirliğin temelinde sorumluluk anlayışı yatar. Sonuç olarak, şeffaflık ve hesap verebilirlik birbiriyle bağlantılı ve birbirini güçlendiren kavramlardır.

Erişilebilirlik ve bilgiye erişim, dijital araçlar üzerinden bilgilerin uygun şekilde paylaşılmasını ifade eder. Şeffaflık ise hükümetler ve hükümetler tarafından üretilen bilgilere erişim hakkını tanımlar (Hood ve Heald, 2006; akt. Robinson, 2020, s. 3). Şeffaflığın güçlendirilmesi için verilerin erişilebilir formatlarda yayınlanması ve kurumlar arası kriterlerin birleştirilmesi gereklidir. Bu konuda literatürde çeşitli yansımalar yer almaktadır.

Şeffaflık, bilgi paylaşımına dayanarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar, paylaşılan bilginin kalitesi ve artışının şeffaflık projelerinin başarısında etkili olduğunu göstermektedir (Albu ve Flyverbom, 2016; Heimstädt, 2017). Şeffaflık yaklaşımları iletişim süreçlerinde gönderici ve alıcının yetenekleri ve bilgiye olan gereksinimleri dikkate alınarak başarılı bir iletişim sağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır.

Dijital şeffaflık konusu, bilginin paylaşılabilir ve erişilebilir olmasının yanı sıra açık olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu gereklilik, biçimsel ve anlamsal açıdan iki perspektiften incelenmektedir. Biçimsel olarak açıklık tanımlanırken dijital iletişim araçları üzerinden paylaşılan ve erişilebilen şeffaflığın hedef kitle açısından ulaşılabilirliğinin açık ve anlaşılabilir kanallar kullanılarak oluşturulması gerektiği ve bu şekilde şeffaflığın sağlanabileceği belirtilmektedir (Hilbert, Miles ve Othmer, 2009; Jaeger ve Bertot, 2010; Bhuiyan, 2011; Rumbul, 2016a; Mohelská ve Sokolová, 2017; Hofmann ve Strobel, 2020). Şeffaflık konusu üzerine yapılan çalışmalar, bilginin varlığının şeffaflık için gerekli ama yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenle şeffaflık, açıklık kavramı ile de ilişkilendirilmektedir.

Katılım kavramı, insanların hayatlarını etkileyen kararlara dahil olmalarını ifade eder. Dijital şeffaflık ise, katılımcı, işbirlikçi ve meraklı “netizenler” yaratabilecek bir gelecek vaat etmektedir (Fenster, 2012, s. 487). Şeffaflık için kullanılan dijital iletişim araçlarıyla oluşturulan katılım süreçleri, birey/toplum ve kurum/kuruluşların tutum, davranış ve kararlılıklarıyla ilişkilendirilir.

Şeffaflığın potansiyel faydaları arasında maliyet, verimlilik ve ekonomik yarar konuları, literatürde büyük bir öneme sahiptir. Özellikle dijital iletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleşen şeffaflık, kuruluş içindeki faaliyetleri kapsamlı bir şekilde izleme, raporlama ve paylaşma imkânı sunarak maliyetleri azaltma, verimliliği artırma ve ekonomik fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Bu sayede şirketler ve kurumlar, daha etkili kaynak yönetimi, süreçlerin optimize edilmesi ve karar alma süreçlerinde daha sağlam temellere dayanma gibi avantajlar elde edebilirler. Aynı zamanda, paydaşlar arasında güven ve şeffaflık duygusu oluşturarak, iş birliğini ve uzun vadeli ilişkileri destekleyebilirler.

Demokrasilerde temsili demokrasiden daha katılımcı bir demokrasiye doğru ilerleme, ilkel ve tutucu idari sistemlerin yerini modern yönetim anlayışının almasıyla gerçekleşmiştir. Bu süreçte, geleneksel yönetim anlayışında kabul gören gizlilik kavramı yerini şeffaflık kavramına bırakmıştır. Dijital iletişim araçlarının kullanımıyla oluşturulan şeffaflığın, demokratik eylemler üzerinde olumlu etkileri belgelenen birçok çalışma ile demokrasiye katkı sağladığı vurgulanmaktadır.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü, yolsuzluğu “emanet edilen gücün özel kazanç için kötüye kullanılması” olarak tanımlamakta ve şeffaflığın yolsuzlukla mücadele için ilk adım olduğunu belirtmektedir. Ancak, şeffaflık konusunda yapılan araştırmaların çoğu, yolsuzluk ve kötü yönetimle mücadele aracı olarak şeffaflığı ele almaktadır. Kamu ve özel sektörde güveni etkileyen bir unsur olan bilginin açıklanması, birey ve toplum perspektifinden bakıldığında önemlidir. Ancak bazı araştırmalar, şeffaflığın tek başına yolsuzluğun önlenmesi için yeterli olmadığını ve hatta bazı durumlarda suistimal edilebileceğini vurgulamaktadır.

İş birliği, birlikte çalışan iki veya daha fazla kişi ya da kuruluşun, bir görevi tamamlamak veya bir hedefe ulaşmak amacıyla birlikte çalıştığı bir katılım sürecidir (Martinez-Moyano, 2006, s. 81). Dijital şeffaflık savunucuları, bilgi teknolojisi ve ağ bağlantılı iletişimin yanı sıra daha katılımcı, işbirlikçi bir devlet yaratmanın hükümetin gizliliği için bir çözüm olabileceğini savunuyor. Blok zinciri, işlemlerin şeffaflığı sayesinde kurum ve kuruluşların tedarik zincirinde güvenilir ortaklık ve iş birliği fırsatları sunmaktadır (Chowdhury, Colman, Kabir, Han ve Sarda, 2018). Dijital şeffaflık, katılımcı ve işbirlikçi bir ortam yaratmak için önemlidir. Bu şeffaflık, iletişimi artırır ve taraflar arasındaki fikir paylaşımını teşvik ederek, kuruluşların daha güvenilir ve işbirlikçi olmasına yardımcı olur.

Devlet karar alma organları, uluslararası kuruluşlar ve özel şirketler arasında şeffaflık geniş bir destek görmektedir (Finel ve Lord, 1999, s. 318). Dijital şeffaflık, tüketicilerin devlet verilerini kullanarak daha iyi piyasa kararları almasını sağlar ve özel kuruluşları kamu mallarını ve hizmetlerini iyileştirmeye veya değiştirmeye kapasite sahibi olarak görür (Longo, 2011, s. 42). Sosyal medya hizmetleri, hükümetle daha iyi etkileşim kurmamıza yardımcı olurken, şeffaflık algısını da artırır. Bu nedenle hükümetler yurttaşların görüşlerini alarak kritik karar alma süreçlerinde şeffaflığı sağlayabilmektedirler (Alryalat, Rana, Sahu, Dwivedi ve Tajvidi, 2017, s. 68). Algoritmalar ve yapay zekâ teknolojilerinin benimsenmesi ile ilgili tekno-iyimser söylemler, temel haklar konusunda kaygı uyandırmaktadır. Bu kaygının en önemli nedeni, bu teknolojilerin şeffaflık ve politika tartışmaları olmadan benimsenmesidir (Chenou ve Valenzuela, 2021, s. 56). Literatürde dijital iletişim araçları ile sağlanan şeffaflığa eleştirel yaklaşan çalışmalar da mevcuttur. Şeffaflık, kurum içinde karar almayı kolaylaştırırken aynı zamanda muhatapların kanıtı dayalı karar vermesine de yardımcı olmaktadır. Bu durum, kazan-kazan ilişkisi olarak değerlendirilen bilgi vektöründe iki taraflı bir fayda sağlamaktadır. Karar verme süreci, iş birliğine de olanak tanımaktadır.

Mevcut literatürde, şeffaflık bağlamında ele alınan teknolojilerin organizasyonlar için hem iç hem de dış denetlenebilirliği sağlayacağı belirtilmektedir. Bu teknolojilerin olumsuz sonuçları engelleme potansiyeli de vardır. Manipülasyon, siber suçlar ve fiziksel suçlar gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Sonuç olarak, kontrol ve denetlenebilirliği olan bir ortamın sağlanması beklentisi bulunmaktadır.

Çalışmaların beşte birinde şeffaflık, izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik kavramlarına değinilmektedir. İzlenebilirlik, bir süreç zincirindeki her adımın eksiksiz bir şekilde takip edilmesini sağlayan ve benzersiz varlıkların birbirleriyle ilişkilendirilmesine imkân tanıyan bir kavramdır. Sürdürülebilirlik ise literatürde sıklıkla şeffaflık bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, devletin dijital iletişim araçlarından yararlanarak izlenebilirliği sağlaması, tedarik zincirlerinin takip edilebilirliği ve blok zinciri teknolojisinin kullanımı ile izlenebilirliğin artırılması gibi üç eğilim gözlenmektedir. İzlenebilirlik ayrıca şeffaflık hedeflerinin geliştirilmesine yardımcı olan değerli bir araçtır ve kamu sektörü, özel sektör, bireyler ve toplum arasındaki dijital şeffaflık iddialarının doğrulanmasına yardımcı olmaktadır.

Bilgi asimetrisi, bir tarafın diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olması durumudur ve devlet kurumları bu ayrıcalığı genellikle korumaya çalışırlar. Ancak, açık hükümet yasaları gibi girişimler sayesinde bu durum değişebilir. Bu girişimler, yoğun siyasi aktivizm ve şeffaflık savunuculuğunun bir sonucudur (Fenster, 2012, s. 446). Genellikle e-devlet çatısı altında toplanan kâr amacı gütmeyen bir bilgi ve iletişim teknolojisi biçimi olan sivil teknoloji (Civic technology), yurttaş ve hükümet arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırarak birey ve toplumu güçlendirmeyi daha fazla hükümet şeffaflığına yol açmayı amaçlayan teknolojiler olarak tanımlanmaktadır (Rumbul, 2016b, s. 33). Mevcut literatür, şeffaflığın dijital uygulamalarla bilgi asimetrisine bir çözüm olarak sunulabileceği yönünde bir eğilim sergilemektedir.

Stohl ve diğerleri (2016), görünürlük ve şeffaflık kavramlarının aynı olmadığını ve görünürlüğün üç ampirik özellikten oluştuğunu belirtir: bilginin mevcudiyeti, bilgi paylaşma onayı ve bilginin üçüncü şahıslarla erişilebilir olması. Bu özelliklerin hepsi yüksek seviyelerde olduğunda bilgi görünürdür, ancak şeffaf olması gerekmez. Özelliklerden bir veya daha fazlası düşük seviyelerde olduğunda ise bilgi daha az görünür veya görünmez hale gelir. Dijitalde daha fazla görünürlüğün daha fazla şeffaflık sağladığı söylenebilir, ancak görünür olmanın şeffaf olmakla aynı şey olmadığı unutulmamalıdır.

Bilimsel çalışmaların sadece %10'u meşruiyet tanımlarına tam olarak uymaktadır. Özellikle gazetecilik araştırmaları da şeffaflık ilkelerine bağlı kalarak yurttaşların meşruiyet ve hesap verebilirliğini artırmayı hedeflediğini vurgulamaktadır (Deuze, 2005; Rupa, 2006; Singer, 2007; Kovach ve Rosenstiel, 2014). Dijital iletişim araçlarının kullanımı, genel olarak şeffaflık ve meşruiyeti arttırdığı yönündeki eğilim literatürde yaygındır.

Kamu ve özel sektör yönetiminde şeffaflığın adil muamele ve adaletli yönetim anlayışına önemli bir yükümlülük getirdiği kabul edilirken, literatürde adalet ve adillik terimleriyle ilişkili şeffaflık kodlamalarının az yapıldığı görülmektedir. Araştırmalar, şeffaflığın özerk bir yükümlülük olarak adil ve hakkaniyetli muameleyi teşvik ettiği sonucuna varmaktadır.

Cevap verebilirlik kavramı, kurumun muhatabının herhangi bir isteğine, şikayetine veya bilgi talebine hızlı bir şekilde yanıt verme isteğini ifade eder ve hesap verebilirlik kavramıyla da ilişkilendirilmektedir (Kelleher ve Miller, 2006). Cevap verebilirlik kavramı, hesap verebilirlik kavramıyla ilişkili olduğundan, şeffaflık çalışmalarında sıklıkla göz ardı edilen bir konudur. Ancak bu kavram, aktif ve pasif şeffaflık türleriyle ilişkilendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Hesap verebilirlik aktif şeffaflık rolü ile ilişkilendirilirken, cevap verebilirlik pasif şeffaflıkla bağlantılıdır.

İncelemelerde şeffaflık bağlamında en az atıf yapılan kavram itibar olarak belirlenmiştir. Ancak bu, itibarın değersiz olduğunu göstermez. Aslında itibar, temelinde güvene dayanır ve analiz sonuçlarına göre en çok atıf yapılan kavram da güvendir. Bu nedenle araştırmacılar genellikle şeffaflık tanımlarını itibar yerine güven kavramı üzerinden yapmayı tercih etmişlerdir.

Şeffaflık Türleri

Şeffaflık kavramı, literatürde farklı sınıflandırmalar altında ele alınmaktadır. Kamu ve hükümet şeffaflığı, bilgi şeffaflığı ve mali şeffaflık gibi türler, şeffaflık kavramının daha net anlaşılması için yapılan sınıflandırmalar arasındadır. Bunun yanı sıra iç/dış, yatay/dikey şeffaflık, radikal, aşırı, paradoksal, karar, süreç/prosedür, katılımcı, kanunsuz, kara, aktif ve pasif şeffaflık gibi odak noktalarına göre tasvir edilmesi amaçlı sınıflandırmalar da mevcuttur. Şeffaflığın uygulanmasında dijitali vurgulayan veri şeffaflığı, algoritmik şeffaflık, dijital şeffaflık ve şeffaflık 2.0 gibi türler de bulunmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan şeffaflık türleri Tablo 8'de gösterilmektedir. Tablo 8 incelendiğinde en fazla atıf yapılan türler arasında kamu ve hükümet şeffaflığı yer alırken, veri şeffaflığı, bilgi şeffaflığı, dijital şeffaflık ve mali şeffaflık da sıklıkla kullanılan türler arasındadır. "Diğer şeffaflık türleri" olarak yapılan kodlamalar ise az atıf yapıldığından, iki veya daha az kodlanan türler olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 8

İncelenen Yayınlar da Tespit Edilen Şeffaflık Türlerinin Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

Şeffaflık türü	Yayımlar	Yüzde (%)
Kamu/Hükümet şeffaflığı	26	18,71
Veri şeffaflığı	19	13,67
Bilgi şeffaflığı	15	10,79
Dijital şeffaflık	10	7,19
Mali şeffaflık	10	7,19
Algoritmik şeffaflık	8	5,76
Tam/Aşırı/Radikal şeffaflık	8	5,76
Aktif ve pasif şeffaflık	10	7,19
Süreç şeffaflığı	5	3,60
Paradoksal şeffaflık	5	3,60
Yönlü (iç/dış, yatay/dikey) şeffaflık	4	2,88
Diğer şeffaflık türleri	19	13,67
Toplam	139	100,00

Kavrama yönelik şeffaflık türleri: Hükümet şeffaflığı, kamu kurumlarının faaliyetleri ve işlevleri hakkındaki bilgilerin açıklanması yoluyla halkın anlayışının geliştirilmesidir (Porumbescu, 2016). Hükümet şeffaflığı, halkın devlet yetkilileriyle ne kadar iletişim kurabildiğini ve devlet eylemleri hakkında ne kadar

bilgilendirildiğini belirleyen bir araçtır (Halachmi ve Greiling, 2013). İdari şeffaflık ve kamu şeffaflığı olarak da ifade edilebilen (Rossa, 2019; Onufreiciuc, 2020) hükümet şeffaflığı; demokratik ilkeler bağlamında hükümetlerin bilgi açıklamaya istekli olup olmadıkları, bilgi edinme özgürlüğü yasaları karşısındaki tutumları, e-devlet uygulamaları, elektronik katılım yoluyla problem çözme ve karar alma süreçlerindeki etkinlikleri, hükümet web sitelerine halkın erişilebilirlik derecesi, veri tabanlarını paylaşarak açık devlet ortaklığı gibi uygulamalara katılım durumları ve açık veri uygulamalarının benimsenmesi gibi bir çok farklı nitelikler incelenmektedir (Cuillier ve Pinkleton, 2011; Tunney ve Thomas, 2015; Rumbul, 2016a; Lindquist ve Huse, 2017; Mansoor, 2021).

Bilgi şeffaflığı, bir organizasyonun karar vermeleri için gereken bilgilere paydaşlarının erişebilirliği ile ilgilidir (Pant, Prakash ve Farooque, 2015; Gandía, Marrahí ve Hugué, 2016; Rissman ve diğerleri, 2019). Tang ve arkadaşları (2021, s. 4) bilgi şeffaflığını, kullanıcılara açık bir şekilde veri toplama ve işleme politikaları veya diğer özellikler ile iletebilen gizlilik politikaları olarak tanımlar. Ayrıca Dunayev ve arkadaşları (2021, s. 17), dijital dönüşüm için en önemli kriterlerden birinin bilgi şeffaflığı düzeyi olduğunu ileri sürmektedir. Qian ve arkadaşları (2019) akt. Ye ve diğerleri, (2021, s. 4), bilgi şeffaflığının kâr amacı gütmeyen kuruluşların halkla ilişkiler geliştirmesi için stratejik bir araç olduğunu kanıtlamışlardır. Araştırmacılar dijital bağlamda bir organizasyonun bilgi şeffaflığı seviyesini ölçmek için ilgili organizasyona ait web sitelerinin belirli bölümlerinde bilgi olup olmadığını inceleyen (Rella, Marrone, Raimo ve Vitolla, 2022) araçlar geliştirme eğilimindedir.

Bilgi şeffaflığının özel bir durumu olarak kabul edilebilen mali şeffaflık (Schenk, Dolata, Schwabe ve Schwabe, 2021, s. 13) ise özel sektör bağlamında müşterinin maliyetler ve bunların tahsisi ile ilgili algılanan bilgi derecesi olarak tanımlanabilirken (Nussbaumer, Matter, Reto à Porta ve Schwabe, 2012, s. 349) kamu sektörü bağlamında hükümetlerin kamu kaynaklarının nasıl arttırdığına, harcadığına ve yönettiğine ilişkin bilgilerin yayılmasını ifade eder. Daha spesifik olarak, hükümetlerin web sitelerinde vergilerin nasıl arttırıldığı, kamu varlıkları ve borçlarının nasıl yönetildiği gibi bilançoları ve mali bilgileri yayma uygulamasını tanımlayan bir kavramdır (Chen, Kang ve Luna-Reyes, 2019). Dolayısıyla mali şeffaflık bütçe şeffaflığı, vergi şeffaflığı (Chen ve diğerleri, 2019; Schenk ve diğerleri, 2021) gibi kavramlarla da ifade edilebilmektedir. Dijital hükümet ve açık hükümet verileri alanlarında, hükümetin teknolojik yetenekleri de mali şeffaflığın belirleyicileri arasında yer alabilmektedir (Ganapati ve Reddick, 2014; Manes Rossi, Brusca ve Aversano, 2018).

Odak noktalarının yorumlanmasına göre şeffaflık türleri: Süreç şeffaflığı, hükümetin çeşitli süreçlerindeki adımlar, davranışlar ve etkileşimler hakkındaki bilgileri ifade etmekle birlikte, bir şeyin nasıl, ne zaman ve nerede yapıldığına cevap verilmesidir. Süreç şeffaflığı, faaliyetler ve prosedürler hakkında bilgi sunarak sürecin izleme teknolojisini kolaylaştırılabilir (Bannister ve Connolly, 2011, s. 165). Schenk ve arkadaşları (2021, s. 20) süreç şeffaflığını iki alt sınıfa ayırır: prosedürel şeffaflık (yasal temelin açıklanması) ve iş süreci şeffaflığı (faaliyetlerin ve sırasının netleştirilmesi). Ayrıca şeffaflığı olay ve süreç şeffaflığı olarak iki türe ayıran Hood ve Heald (2006, s. 30), süreç şeffaflığı prosedürel veya operasyonel olarak tanımlarken, olay şeffaflığını girdiler, çıktılar veya sonuçlar olarak tanımlamaktadır.

Hood ve Heald, şeffaflığın iç, dış, yukarı ve aşağı olmak üzere dört yönden ele alınabileceğini belirtiyor. Yukarı şeffaflık, astların üstlerini gözlemleyebildiği, aşağı şeffaflık ise yöneticilerin yönetilenlere şeffaf olduğu durumları ifade eder. Dışa dönük şeffaflıkta kuruluşun dışındaki durumlar gözlemlenebilirken, içe dönük şeffaflıkta kuruluşun içindeki durumlar gözlemlenebilir. Bu dört şeffaflık türünün kesişimi tam simetrik şeffaflığın varlığını temsil eder (Hood ve Heald, 2006, ss. 27-29).

Organizasyonlarda sağlanan şeffaflık, açıklık, güven, erişilebilirlik, katılım, iş birliği, karar verme, güncellik, kontrol ve izlenebilirlik gibi özelliklerin birleşimiyle tam (full) şeffaflık, radikal şeffaflık veya aşırı (hiper) şeffaflık olarak adlandırılabilir (Gupta, Boas ve Oosterveer, 2020; Lykidis, Drosatos ve Rantos,

2021; Jacobs ve diğerleri, 2022). Radikal şeffaflık, çalışanların birbirlerine sürekli geri bildirim vermelerinin yanı sıra daha fazla kararın kamuya açık hale getirilmesidir. Böylece iyi davranış ve düşünceler zorunlu hale gelir ve herkes, mantığımızın erdemlerini açıkça değerlendirebilir (Dalio, 2017, s. 342). Radikal şeffaflık, gereksiz bilgi yüküyle mahremiyet ihlallerine neden olabilecek bir yaklaşımdır. Bu şeffaflık türünün benimsendiği organizasyonlarda, özellikle kişisel veriler gibi hassas bilgilerin açıklanması titizlikle ele alınmalıdır (Jacobs ve diğerleri, 2022). Benzer şekilde devlet sırrı veya ticari sırların açıklanması da aynı sorunlara neden olabilir.

Çok fazla şeffaflık, organizasyon içindeki gizlilik ve mahremiyet konularını ihlal edebilir. Bu durum, çalışanların daha az açıklık isteme ve gizlilik önlemleri almaya yönelmesine neden olabilir. Bu nedenle organizasyonlar şeffaflık ve gizlilik arasında dengeli bir yaklaşım benimsemelidir. (Bernstein, 2012). Bu durum, şeffaflık paradoksu olarak adlandırılır.

Devlet veya bir organizasyonun elinde tuttuğu gizli bilgileri halka açma eylemleri, sosyoekonomik ve politik alanları doğrudan etkileyebilir. Bu tür eylemler kanunsuz şeffaflık, kara şeffaflık, şantaj şeffaflığı ve yıkıcı şeffaflık olarak tanımlanmaktadır (Fenster, 2012; Gupta ve diğerleri, 2020). Patricia de Vries, WikiLeaks gibi anonim kaynaklara dayanarak hassas belgeler yayınlayan platform destekçilerinin “Black Transparency: The Right to Know in the Age of Mass Surveillance” (Kara Şeffaflık: Kitleli Gözetim Çağında Bilme Hakkı) kitabını bir hakikat sonrası çağa karşı bir yas tutmak olarak yorumlar. Kitap, şeffaflığın bir ilke olarak dönüş, politik aktivizm, tasarım, mimari ve internet kültürü ile nasıl kesiştiğini araştırır. Kitabın açılış sayfalarında, “şeffaflığın aydınlanma olmadan mümkün olmayacağı” ve “şeffaflık altında devletin sırlarını kaybedeceği” ifade edilir. Kitap, Benjamin Bratton’ın “gezegen ölçeğinde hesaplamının jeopolitik mimarisi” kavramının etkilerini inceler. Yazarlar, internetin jeopolitik bir silah haline geldiği merkezi yapı içinde olduğunu belirtiyor. Ancak, kaybettikleri erken internetin yerine, yeniden yerleştirilmiş ve yurttaşlar tarafından yönetilen bir internet için umutlarını koruduklarını ifade ediyorlar (de Vries, 2018, ss. 98-99). Gezegen ölçeğindeki hesaplama ağları, gerçek ve kurgu arasındaki ayrımı bulanıklaştırarak bir hakikat sonrası durum yaratmıştır. Bu durumda kara şeffaflık devlete yönelik eleştirilerin savunması haline gelmiştir. Ancak, kara şeffaflık, fantezi ve gerçekliğin bir arada var olduğu düzenin bir parçası haline gelerek, çözüm bulunması zor bir açmaza sebep olmuştur (de Vries, 2018, s. 100). Şeffaflık, açıklanan bilgilerin doğruluğuna dayalı olsa da bilgilerin açıklanma zamanı ve şekli, kötü niyetli şüphelere neden olabilecek bir kontrol mekanizması olabilir (Hood ve Heald, 2006, s. 35).

Karar şeffaflığı ise hükümetin niyetleri ve gerekçeleri hakkında bilgi veren bir kavramdır. Bu şeffaflık, bir kararın veriliş sebeplerine dair açıklamaların ve kayıtların yayınlanması ile sağlanabilir (Bannister ve Connolly, 2011, s. 175). Şeffaf karar verme, hükümet ile yurttaşlar arasındaki güveni artırarak psikolojik mesafeyi azaltır (Meijer, 2009). Karar şeffaflığı, hükümetin yurttaşların talepleriyle ilgili kararını ifade eder, yani sorunun çözülüp çözülemeyeceği konusunda verilen kararın şeffaflığıdır (De Fine Licht, 2014; Grimmelikhuisen ve diğerleri, 2021). Karar şeffaflığına benzer şekilde gazetecilik alanında tanımlanan şeffaflık türü ise katılımcı şeffaflıktır. Karlsson (2010, s. 538) katılımcı şeffaflığı, “kullanıcıya doğrudan veya dolaylı olarak haber içeriklerini veya bağlamalarını üretme veya etkileme olasılıklarını açan herhangi bir etkileşimli özellik” olarak tanımlamaktadır.

Şeffaflık, bilgiyi açıklama yoluyla yurttaşları bilgilendirmeyi ve sorumlu olmayı amaçlayan bir kavramdır. İnternet sayesinde, bu aktif veya pasif bir şekilde gerçekleşebilir (Manfredi-Sánchez, 2017; Vázquez ve Zamorano, 2017.akt Diez-Garrido ve Farpon, 2020, s. 395; Asrak Hasdemir ve Keskin, 2023, s. 19-22). Meksika Ulusal Şeffaflık, Bilgiye Erişim ve Kişisel Verilerin Korunması Enstitüsü (Mexico’s National Institute for Transparency, Access to Information and Personal Data Protection-INAI) tarafından, kamu kurumlarınca yürütülen şeffaflık stratejilerini sınıflandırmak için aktif şeffaflık, reaktif şeffaflık ve proaktif şeffaflık olmak üzere üç kriter belirlenmiştir. INAI kriterlerine göre, aktif şeffaflık, bilgilerin ilgili normlara uygun olarak yayınlanmasını ima eder, reaktif şeffaflık, Bilgi Edinme Özgürlüğü (FOI) platformu aracılığıyla bilgi dağıtımını

kolaylaştıran prosedürlerle ilgilenir ve proaktif şeffaflık, ilgili bilgilerin toplum tarafından kullanımını teşvik eden faaliyetlere atıfta bulunur (Hayashida Carrillo, Rolón Sánchez ve Leal Cota, 2022, s. 464).

Doğrudan dijital iletişim araçlarını işaret eden şeffaflık türleri: Şeffaflık, bilgi özgürlüğüyle bağlantılı olsa da teknolojik ilerlemeler ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması son yıllarda açıklama süreçlerini ve devlet bilgilerine erişimi tamamen değiştirmiştir (Lourenço ve Serra, 2014, s. 36). Araştırmacılar, şeffaflık türlerini dijitali çağrıştıran tanımlamalarla belirleyerek kavramsallaştırdılar. Bu kavramlar, genel veya özel bir alana odaklanarak oluşturulmuştur. Özellikle internet, web 2.0 ve sonrasındaki teknolojilerle ilişkilendirilen dijital şeffaflık, şeffaflığı sağlamak için dijital teknolojiler ve ağlar kullanır (Fenster, 2012; Mohelská ve Sokolová, 2017).

Web 2.0, kullanıcıların tüketici olmanın yanı sıra içerik üreticisi de olduğu web sayfalarının tasarımındaki yeni trendleri ifade eder. Bu trendler, etkileşim ve bilgileri şeffaflaştırma yeteneği ile birlikte çok çeşitli çevrimiçi uygulamaları ve hizmetleri kapsar. Web 2.0'in temel özellikleri, kullanıcı katılımı, paylaşımı ve ortak ilkelere dayalı bir yapıdır (Gandía ve diğerleri, 2016, s. 29). Literatür, web 2.0'in kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yurttaş katılımını artırabileceğini göstermektedir (Meijer ve Thaens, 2010). Dolayısıyla şeffaflığın bu yönüne odaklanan çalışmalarda şeffaflık 2.0 kavramı kullanılmaktadır (Davis ve Cuillier, 2014).

Veri şeffaflığı, halka erişilebilir, anlaşılabilir, çok yönlü ve güncel bilgilerin çevrimiçi ortamda sunulmasıdır (Rizal Batubara, Ubacht ve Janssen, 2019, s. 207). Blok zinciri teknolojisi, e-oylama uygulamalarında kullanıldığında güvenlik açıklarını önler ve veri şeffaflığını artırır. Blok zinciri ağı, eşler arası ilkeye dayandığından, geleneksel oy sistemlerinden farklı olarak daha iyi izlenebilirlik sağlar (Baothman ve diğerleri, 2021, s. 626). Yapılan bir derleme çalışmasında, iş birliğine dayalı e-devlet süreçleri kapsamında açık katılım çalışmalarının 2015 tarihinden sonra veri şeffaflığına kaydığı tespit edilmiştir (Gacitua, Astudillo, Hitpass, Osorio-Sanabria ve Taramasco, 2021, s. 19611).

Algoritmik şeffaflık, algoritmaların verdiği kararlarda etkili olan faktörlerin kullanıcılara, sistem düzenleyicilerine ve algoritmaların etkilediği kişilere görünür veya şeffaf olmasıdır (Diakopoulos ve Koliska, 2017). Araştırmacılar bazen algoritmik şeffaflık ve algoritmik hesap verilebilirlik kavramlarını birbirinin yerine kullanmaktadır (Rieder ve Hofmann, 2020).

Bilimsel çalışmaların beşte üçünde şeffaflık türleri ele alınmamaktadır ve mevcut sınıflandırmalar birbirleriyle örtüşmektedir. Yeni şeffaflık türlerine olan ilgi arttıkça, bu sınıflandırmaların tam olarak mevcut durumu tanımlayamadığı düşünülmektedir. Bunun nedeni, teknolojideki değişimlerin ve toplumun bu değişimlere uyum sağlama isteğinin, şeffaflık türlerinin tanımlanmasını zorlaştırmasıdır.

Şeffaflık Araştırmalarında Ön Plana Çıkan Eğilimler

Şeffaflık çalışmalarında önemli bir konu, araştırmacıların ilgi alanlarıdır. Genelden özele analiz edilerek yapılan şeffaflık eğilimi çalışmalarında, öncelikle ilgili veri tabanlarında belirtilen sınıflandırma esas alınarak yayınlanan alanlar tespit edilmiştir. Ancak bu tek başına çalışma eğilimlerini belirlenmesinde yetersiz kaldığından Tablo 9'ta politika temalarının da sınıflandırması yapılarak kodlanmıştır. Daha sonra şeffaflıkla birlikte incelenen kavram ve araştırma konularının tespit edilmesiyle mevcut literatürdeki çalışmaların hangi alanlara eğilimli olduğu analiz edilmesi Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9

Çalışma Temalarının Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

Tema	Yayınlar	Yüzde (%)
Yönetim ve yönetim	174	68,24
Ulaştırma ve ağlar	32	12,55
Yaratıcı endüstriler ve kültür	26	10,20
Mal, meta üretimi ve dağıtımı	23	9,02
Toplam	255	100,00

Tablo 9'daki 255 yayının tamamı bir tema kategorisi altında kodlanmıştır. Tema kategorileri, yayının konusu, problemi ve amacına göre belirlenmiştir. En fazla yönetim ve yönetim konuları ele alınırken, en az mal, meta üretimi ve dağıtımı konuları ele alınmıştır. Yönetim ve yönetim teması altında sırasıyla en fazla, yönetim/açık veri (85), sağlık (46), siber güvenlik (16), finans/mali/vergi/bütçe (15) ve hukuk (12) konularının araştırıldığı görülmektedir. Ulaştırma ve ağlar teması altında sırasıyla en fazla, medya (16), ithalat/ihracat/lojistik/tedarik (12), akıllı ve otonom sistemler (1), platform (1) ve elektrikli araçlar (1) konularının araştırıldığı görülmektedir. Yaratıcı endüstriler ve kültür teması altında sırasıyla en fazla, çevre ve şehircilik (13), reklam (4), eğitim (3), telif hakkı (2), lobi faaliyetleri (1), kurumsal sosyal sorumluluk (1), kütüphanecilik (1) ve turizm (1) konularının araştırıldığı görülmektedir. Mal, meta üretimi ve dağıtımı teması altında sırasıyla en fazla, taşınmaz mal (8), tarım/hayvancılık/avcılık (7), pazarlama (5), maden (1), gıda (1) ve akıllı etiket (1) konularının araştırıldığı görülmektedir.

Tablo 10

İlişkili Kavram ve Konuların Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

İlişkili kavram ve konular	Kodlama sayısı	Yüzde (%)
Çevrimiçi platform	66	12,77
Açık hükümet/Açık devlet/OGP	57	11,03
E-devlet	55	10,64
Açık veri	54	10,44
Blok zinciri	51	9,86
Bilgi edinme hakkı/Özgürlüğü/Yasası	37	7,16
Algoritma	37	7,16
İyi yönetim	32	6,19
Büyük veri	29	5,61
Yapay zekâ	27	5,22
IOT (Nesnelerin interneti)	21	4,06
GDPR	19	3,68
Kara kutu (Black Box)	11	2,13
Diğer kavram ve konular	11	2,13
Şeffaflık kültürü	10	1,93
Toplam	517	100,00

Tablo 10'a göre, 255 yayının analiz edildiği ilişkili kavram ve konular kategorisinde, 196 yayın kodlanmıştır ve geri kalan 59 yayında herhangi bir kodlama yapılmamıştır. Diğer kavram ve konular tek bir kategori altında toplanmıştır çünkü bu alanlarda üç veya daha az yayından bahsedilmiştir. Bu çalışmaların dörtte birinde çevrimiçi platform ve portal konuları ele alınırken, en çok bahsedilen kavramlar sırasıyla açık

devlet, açık hükümet, OGP (Open Government Partnership-Açık Devlet Ortaklığı), e-devlet, açık veri ve blok zinciridir.

Şeffaflığın Önündeki Engeller

Mevcut literatürün yaklaşık yarısında (%43,92), şeffaflığın önündeki engeller, sınırlılıklar, zayıflıklar, eksiklikler ve zorluklar açık bir şekilde ele alınmamaktadır. Ancak, bazı yayınlarda bu konulara değinildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda yapılan sınıflandırmalar ve kodlamalar Tablo 11’de gösterilmektedir. 2015 yılına kadar örtük olarak bahsedilen konulara yapılan kodlamaların yıllara göre arttığı tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmacıların 2015’ten sonra bu konulara ilgisinin arttığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 11

Engeller/Sınırlılıklar/Zayıflık/Eksiklik/Zorlukların Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

Engeller/Sınırlılıklar/Zayıflık/Eksiklik/Zorluk	Kodlama sayısı	Yüzde (%)
Teknik	67	25,67
Siyasi ve yasal	66	25,29
Gizlilik	29	11,11
Bireysel özellikler	27	10,34
Veri kalitesi	21	8,05
Ekonomik ve mali nedenler	15	5,75
Organizasyonel	12	4,60
Güvenlik	10	3,83
Etik	8	3,07
Ticari sır	6	2,30
Toplam	261	100,00

Tablo 11’de yer alan bulgular, şeffaflığın önündeki engellerin başını dijital iletişim teknolojisindeki teknik konuların çektiğini göstermektedir. Teknik konular iki ana kategoriye ayrılabilir. İlk olarak, teknolojik erişim eksikliği, ikincisi ise dijital teknolojinin neden olduğu şeffaflık eksikliği ve sistemsel sorunlardır. Şeffaflığın önündeki siyasi engel, hükümetlerin yurttaşlarına bilgi sağlama konusunda isteksizlikleridir. Ayrıca yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler veya gereğinden fazla gizlilik ilkelerinin benimsenmesi de şeffaflığın önündeki engellerden biridir. Şeffaflık hedeflerine ulaşılmasının diğer engelleri, eğitim eksikliği veya kalite eksikliği, yurttaşların dijital okuryazarlık eksikliği, fon eksikliği, organizasyon sorunları gibi faktörlerdir. Bu nedenlerden dolayı şeffaflık sağlama konusunda yapılan çabalar eksik kalabilmektedir.

Aşırı veya Plansız Şeffaflık Tehlikeleri

Şeffaflığın eleştirel olmayan bir bakış açısıyla her durumda yararlı olduğu düşünülmektedir. Ancak, aşırı şeffaflığın beraberinde sorunlar getirebileceği unutulmamalıdır. Şeffaflık, kendisiyle birlikte bir dizi probleme neden olabilir. Bu riskler Tablo 12’de gösterilmektedir. 2015’ten önceki şeffaflık çalışmalarında, olası tehlike, risk ve ihlaller göz ardı edilirken, sonrasındaki dijital şeffaflık çalışmalarında artan çeşitlilikte tehlike, risk ve ihlaller de ele alındığı görülmektedir.

Tablo 12

Tehlike/İhlal/Risklerin Alt Kodların İstatistiği ile Gösterimi

Tehlike/İhlal/Riskler	Kodlama sayısı	Yüzde (%)
Mahremiyet	103	37,59
Kişisel veriler	68	24,82
Suistimal	40	14,60
Gizlilik	28	10,22
Gözetim	28	10,22
Unutulma hakkı	4	1,46
Huzursuzluk	3	1,09
Toplam	274	100,00

Günümüzde, internet başta olmak üzere dijital iletişim araçlarının kullanımı giderek artmaktadır. Ancak, teknolojinin sunduğu imkanlarla birlikte birçok riski de beraberinde getirmektedir. Bu durum, kullanıcıların dikkatli olmalarını ve çevrimiçi ortamda karşılaşılabilecekleri potansiyel tehlikelere karşı tedbir almalarını gerektirmektedir. Tablo 12 incelendiğinde bunların başında mahremiyetin ihlal edilmesi gelmektedir. Literatürde bir yandan kamu sektörü ve özel sektörün faaliyetleri hakkında şeffaf bir görüş sağlanmasının gerekliliğine vurgu yapılırken diğer yandan bu sektörlerin yurttaşların mahremiyet hakkının güvence altına alması beklenmektedir. Mahremiyet hakkı tartışması, bireylerin, devletin, hükümetin veya ticari kuruluşların kendi içeriğine (veri, düşünce, duygu, bilgi, iletişim) erişimini sınırlama hakkı bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin özel yaşamlarını koruma, kişisel bilgilerinin gizliliğini sağlama ve istenmeyen gözetimden korunma hakkı önemli bir tartışma konusudur (Birchall, 2016, s. 7). Kişisel verilerin dijital ortamlarda saklanması, kullanılması ve paylaşılması, teknolojik, yasal/düzenleyici ve etik/toplumsal sonuçları olan bilgi güvenliği ve mahremiyet risklerini artırmaktadır (Holeman, Cookson ve Pagliari, 2016, s. 2). Dolayısıyla mahremiyet sorunu kişisel verilerin korunmasıyla ilişkili bir konudur (Hilbert ve diğerleri, 2009, s. 891). Literatürde şeffaflık suistimalleri iki perspektiften incelenmiştir: Nitelsiz aşırı şeffaflıktan kaynaklanan suistimler ve şeffaflığın eksikliğinden kaynaklanan suistimler. Şeffaflık adı altında bilerek veya bilmeyerek gizli tutulması gereken (örneğin, devlet sırrı, ticari sır veya kişisel bilgiler gibi genel kabul görmüş içerikler) bilgi ve belgelerin sızdırılması riskleri, bu kategoride yer almaktadır. Şeffaflık ve gözetim örtük olarak birbirine karışmaktadır (Birchall, 2016, s. 7). Düşük şeffaflık ve artan kimlik zorunluluğu, panopticon'a benzer bir duruma yol açabilir. Bireyler, kimliklerinin kullanılıp kullanılmadığı ve hangi amaçla kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olmadan kimliklerini açıklamak zorunda kalabilirler. Bu durum, gözetleme kulesindeki muhafızın belirsiz varlığına benzer bir his uyandırabilir (Strauß, 2011, s. 214). Sonuçlar, otosansür ve sınırlı bireysel özgürlük olacaktır (Mayer-Schönberger, 2011; akt. Strauß, 2011, s. 214). Şeffaflık kavramının riskleri incelendiğinde, unutulma hakkı konusu genellikle atlanmaktadır. Unutulma hakkı, bir kişinin özel bilgilerinin internet aramalarından veya diğer dizinlerden kaldırılma hakkıdır. Yani, bir kişi kendi özel bilgilerinin herkes tarafından kolayca erişilebilir olmasını istemiyorsa, bu bilgilerin arama motorları ve diğer benzeri platformlardan çıkarılmasını talep edebilir (Bertram ve diğerleri, 2019). Örneğin bir kişinin geçmişteki hataları veya suçlamaları hakkında bilgiler internette yayınlanmış olabilir ve bu durumun hayatını etkilemesini istemeyebilir. Bu nedenle unutulma hakkı, kişisel verilerin korunması açısından önemli bir konudur.

Sonuç

Bu makalede şeffaflık konusu farklı disiplinlerdeki akademik araştırmalar taranarak ele alınmış, araştırılmaya değer sorunlar belirlenmiş, bağlantılı kavramlar ve alt türlerine dair bir panorama sunulmaya çalışılmıştır. Dijitalleşmenin, şeffaflığı kolaylaştırdığı düşünülse de aslında bilginin yoğun ve kârlı olarak üretilmesi, paylaşılması ve dolaşıma sokulmasıyla işler karmaşıklaşmıştır. Bu çalışma, söz konusu sorunların yerel olmadığını, tüm dünyada benzer sorunların farklı şekillerde ve seviyelerde yaşandığını göstermektedir. Ayrıca bu araştırma ile dijital şeffaflık konusundaki tartışmaların devam edeceği dolayısıyla konu hakkında daha çok akademik çalışma yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Çalışmanın ilk araştırma sorusu, “Şeffaflıkta kamu sektörü, özel sektör veya yurttaş bakımından hedefler nelerdir?” idi. Bu sorunun yanıtı, analiz bölümünde görüldüğü gibi, kamu sektörü, özel sektör, birey ve toplum bağlamında bilgi paylaşımı, açıklık ve anlaşılabilirlik, bilgiye erişebilme, güncellik, geçmişe dair bir izleme sunabilme, mevcut bilginin görünür olması, opaklığın ve gizliliğin olmaması bağlamında yanıtlanmıştır. Çalışmanın ikinci araştırma sorusu olan “Şeffaflık kimin faydasınadır?” sorusuna verilen yanıt, dijital şeffaflığın kullanımı ve hedef kitle ve paydaşların amaçlarına, kullanımlarına ve uygulama alanlarına göre değişmektedir. Ancak bireyi anayasal hakları bağlamında güçsüz kılmayacak, devlet ve kurumlarının güçsüzleşmesini sağlamayacak şekilde bir şeffaflık faydasının ideal olduğu düşünülmektedir. Bu sistematik literatür incelemesinde; güven, hesap verebilirlik, demokrasi, maliyet/verimlilik, katılım, denetlenebilirlik, iş birliği, yolsuzluk ve usulsüzlükle mücadele, karar alma-verme mekanizmaları, adillik, bilgi asimetrisine çözüm sunma, meşruluk ve itibar başlıklarının akademik çalışmalarda öne çıktığı görülmektedir. Çalışmanın üçüncü sorusu olan “Şeffaflıkla ilişkili alt kavram setleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıt, yönetim ve yönetim konularına araştırmacıların daha fazla odaklandığını göstermektedir. Bu konu içinde, hükümet şeffaflığı, devlet şeffaflığı ve yerel yönetimlerin şeffaflığı gibi kamusal kurum ve kuruluşların açık verileri üzerinden yapılan değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sağlık alanında kişisel verilerin ve sağlık verilerinin şeffaflığı gibi konularda da kayda değer bir çoğunluk bulunmaktadır. Çalışmanın dördüncü sorusu “Şeffaflıkla ilgili literatürde üzerinde durulan konular nelerdir?” idi. Görülmüştür ki çevrimiçi platformlar, açık hükümet ve devlet sistemleri, e-devlet, açık veri, blok zinciri, bilgi edinme hakkı, algoritma, iyi yönetim, büyük veri, yapay zekâ, nesnelerin interneti, Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), kara kutu, şeffaflık kültürü öne çıkmaktadır. Araştırmanın beşinci sorusu “Şeffaflığın gerçekleşmemesi bağlamında hangi engeller vardır?” şeklindedir. Elde edilen bulgularla birlikte bu sorunun cevabı iki açıdan değerlendirilebilir. Öncelikle, şeffaflığın önündeki geçerli ve genel kabul görmüş istisnaların yanı sıra bu istisnalar dışında kalan engeller de bulunmaktadır. Şeffaflık istisnaları bireysel hak ve özgürlüklerle birlikte hukuksal bağlamda belirlenirken, şeffaflığın önündeki engeller özel fayda ve çıkar çatışmaları, teknik imkansızlıklar ve bireysel eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Son soru “Aşırı şeffaflık, plansız şeffaflık veya tam tersine hiç şeffaflığın olmaması durumlarında hangi tehlike, ihlal ve riskler bulunmaktadır?” idi. Bu sorunun yanıt olarak bireyin ve/veya toplumun mahremiyeti noktasında koruma gereken alanların fazlaca şeffaflaşması, gizlilik, gözetim, suistimal, unutulma hakkı ve huzursuzluk gibi olumsuzlukların tehlikeli olabileceği görülmektedir. Dahası, şeffaflık ve gizlilik ihtiyacının dengelenmesinin amaçlandığı şeffaflık istisnaları da aşırı veya plansız bir şeffaflıktan doğrudan etkilenmektedir. Şeffaflık istisnaları, bir bireyin veya kuruluşun belirli şeffaflık gerekliliklerinden muaf tutulabileceği durumları ifade etmektedir. Ancak bu düşüncenin “mozaik teorisi” bağlamında temellendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Mozaik teorisi, istihbarat toplama alanında, genellikle gizlilik ihtiyacını ve halktan bilgi saklanmasını haklı çıkarmak için kullanılan bir kavramdır. Bir durumun veya bireyin daha büyük ve daha eksiksiz bir resmini oluşturmak için birçok küçük bilgi parçasının veya “mozaik parçanın” birleştirilebileceği fikrine dayanır (Pozen, 2005, s. 630). Şeffaflık ve gizlilik arasında bir gerilim bulunmaktadır. Örneğin şeffaflık amacıyla bilgilerin paylaşılması,

devlet sırrı veya diğer nedenlerle hassas bilgilerin korunması gerekliliği ile çelişebilir. Bu durumda birbiriyle rekabet için olan iki ilkeyi dengelemek için şeffaflık istisnaları bir ayrıcalık değil aksine bir zorunluluk olarak benimsenmesi gerekebilir.

Dijital şeffaflık tanımlarının ortak bir özelliği, kavramın ne anlama geldiğine dair çok genel ve soyut bir anlayışta olmalarıdır. Yukarıda açıklanan bilgiler ışığında şeffaflığın temel tanımları, hedefleri, amaçları ve faydalarının bilimsel literatürde mutlak bir çatı altında toplanmadığı tespit edilmiştir. Bunun başlıca nedenleri ise; öncelikle dijital iletişim araçlarının değişkenlik göstermesi ile farklı kurum ve kuruluşlarca benimsenen politikalarıdır. Ayrıca dijital şeffaflığın tanımlayıcı ve normatif niteliğinden kaynaklanan teorik ve uygulama alanlarındaki etkisi de mutlak bir çatı altında toplanamadığının gerekçesi olarak gösterilebilir.

Bu çalışma, şeffaflık kavramının farklı disiplinlerdeki görünümüne ve dijital iletişim kanallarının şeffaflık literatürüne odaklanmıştır. Şeffaflık muhatapları üç gruba ayrılmaktadır: kamu sektörü, özel sektör ve birey/toplum. Bu muhatapların birbirleriyle iletişim biçimleri ve etkileşimleri şeffaflık uygulamalarının etkinliğini belirler. Araştırma sonuçları, dijital şeffaflığın demokratik bir ortamda önemli olduğuna işaret etmektedir. Ancak dijital iletişim kanallarının gizlilik ve veri koruması gibi diğer önemli yönleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle şeffaflık konusuyla ilgili farkındalığın artırılması ve dijital iletişim kanallarının yapıları hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Dijitalleşmenin hızla artması ve şeffaflık uygulamaların mahremiyetle ilişkilerinin akademik olarak daha fazla araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tüm bunlar, daha şeffaf ve güvenli bir toplumsal iletişim ortamı yaratmak için atılması gereken önemli adımlardır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazarlar, makalenin etik kurul izni gerektirmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Mehmet Keskin: Fikir / Kavram, Kavrsamsal arka plan, Veri toplama, Veri analizi, Veri görselleştirme, Yazım, Değerlendirme ve inceleme

Esra Keloğlu İşler: Fikir / Kavram, Metodoloji, Veri analizi, Yazım, Değerlendirme ve inceleme

Kaynakça

- Albu, O. B. ve Flyverbom, M. (2016). Organizational transparency: Conceptualizations, conditions, and consequences. *Business & Society*, 58(2), 268-297. <https://doi.org/10.1177/0007650316659851>
- Alryalat, M. A. A., Rana, N. P., Sahu, G. P., Dwivedi, Y. K. ve Tajvidi, M. (2017). Use of social media in citizen-centric electronic government services: A literature analysis. *International Journal of Electronic Government Research*, 13(3), 55-79.
- Amir-Behghadami, M. ve Janati, A. (2020). Population, Intervention, Comparison, Outcomes and Study (Picos) design as a framework to formulate eligibility criteria in systematic reviews. *Emergency Medicine Journal*, 37(6), 387-387.
- Andrejevic, M. (2007). *Ispy: Surveillance and power in the interactive era*. University Press of Kansas.
- Asrak Hasdemir, T. ve Keskin, M. (2023). Şeffaflık, bilgi edinme ve iletişim hakkı: Covid-19 pandemisi koşullarında kurumsal uygulamalar üzerine bir inceleme. *Etkileşim*, 6(11), 12-42.
- Bannister, F. ve Connolly, R. (2011). The trouble with transparency: A critical review of openness in e-government. *Policy & Internet*, 3(1), 158-187.

- Baothman, F., Saeedi, K., Aljuhani, K., Alkatheri, S., Almeatani, M. ve Alothman, N. (2021). Computational intelligence approach for municipal council elections using blockchain. *Intelligent Automation & Soft Computing*, 27(3), 625-639.
- Bernstein, E. S. (2012). The transparency paradox: A role for privacy in organizational learning and operational control. *Administrative Science Quarterly*, 57(2), 181-216.
- Bertram, T., Bursztein, E., Caro, S., Chao, H., Feman, R. C., Fleischer, P., Gustafsson, A., Hemerly, J., Hibbert, C., Invernizzi, L., Donnelly, L. K., Ketover, J., Laefer, J., Nicholas, P., Niu, Y., Obhi, H., Price, D., Strait, A., Thomas, K. ve Verney, A. (2019). Five years of the right to be forgotten. *Proceedings of the Conference on Computer and Communications Security*.
- Bhuiyan, S. H. (2011). Trajectories of e-government implementation for public sector service delivery in Kazakhstan. *International Journal of Public Administration*, 34(9), 604-615.
- Birchall, C. (2016). Shareveillance: Subjectivity between open and closed data. *Big Data & Society*, 3(2), 1-12. doi:10.1177/2053951716663965
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and Simulation* (S.Glaser, Çev.). University of Michigan Press.
- Baudrillard, J. (1993). *The transparency of evil: Essays on extreme phenomena* (J. Benedict, Çev.). Verso.
- Bratton, B. H. (2016). *The stack: On software and sovereignty*. The MIT Press.
- Boyd, D. ve Crawford, K. (2012). Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, Communication & Society*, 15(5), 662-679. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.678878>
- Castells, M. (2010). *End of Millennium: The Information Age: Economy, Society and Culture (Vol.3)*. John Wiley & Sons
- Chen, G., Kang, H. ve Luna-Reyes, L. F. (2019). Key determinants of online fiscal transparency: A technology-organization-environment framework. *Public Performance & Management Review*, 42(3), 606-631.
- Chenou, J.-M. ve Rodríguez Valenzuela, L. E. (2021). Habeas data, habemus algorithms: Algorithmic intervention in public interest decision-making in Colombia. *Law, State and Telecommunications Review*, 13(2), 56-77.
- Chowdhury, M. J. M., Colman, A., Kabir, M. A., Han, J. ve Sarda, P. (2018). Blockchain versus database: A critical analysis. *2018 17th IEEE International Conference On Trust, Security And Privacy In Computing And Communications/ 12th IEEE International Conference On Big Data Science And Engineering (TrustCom/BigDataSE)*, içinde (ss.1348-1353). IEEE. <https://doi.org/10.1109/TrustCom/BigDataSE.2018.00186>
- Cuillier, D. ve Pinkleton, B. E. (2011). Suspicion and secrecy: Political attitudes and their relationship to support for freedom of information. *Communication Law and Policy*, 16(3), 227-254.
- Dalio, R. (2017). *Principles: Life and Work*. New York: Simon & Schuster, Inc.
- Davis, C. N. ve Cuillier, D. (2014). *Transparency 2.0: Digital data and privacy in a wired world*. Peter Lang International Academic Publishers.
- de Vries, P. (2018). Black Transparency in the Era of Post-Truth: Review of Metahaven (2015) Black Transparency: The Right to Know in the Age of Mass Surveillance. Berlin: Sternberg Press, 205 pp. *Krisis Journal for Contemporary Philosophy*, (1), 98-102. 7 Ocak 2023 tarihinde <https://archive.krisis.eu/black-transparency-in-the-era-of-post-truth/> adresinden erişilmiştir.

- Debatin, B., Lovejoy, J. P., Horn, A.-K. ve Hughes, B. N. (2009). Facebook and online privacy: Attitudes, behaviors, and unintended consequences. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 15(1), 83-108. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2009.01494.x>
- De Fine Licht, J. (2014). Transparency actually: How transparency affects public perceptions of political decision-making. *European Political Science Review*, 6(2), 309-330. <https://doi.org/10.1017/S1755773913000131>
- Deuze, M. (2005). What is journalism?: Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442-464. <https://doi.org/10.1177/1464884905056815>
- Diakopoulos, N. ve Koliska, M. (2017). Algorithmic transparency in the news media. *Digital Journalism*, 5(7), 809-828. <https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1208053>
- Díez-Garrido, M. ve Renedo Farpón, C. (2020). La transparencia institucional y mediática del coronavirus. Un análisis de los portales de datos y de los medios de comunicación digitales en Iberoamérica. *Revista Latina*, 78, 393-418. <https://doi.org/10.4185/RLCS-2020-1482>
- Dunayev, I., Kud, A., Latynin, M., Kosenko, A., Kosenko, V. ve Kobzev, I. (2021). Improving methods for evaluating the results of digitizing public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(13-114), 17-28. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122>
- Fenster, M. (2012). The transparency fix: Advocating legal rights and their alternatives in the pursuit of a visible state. *University of Pittsburgh Law Review*, 73(3). <https://doi.org/10.5195/lawreview.2012.225>
- Finel, B. I. ve Lord, K. M. (1999). The surprising logic of transparency. *International Studies Quarterly*, 43(2), 325-339. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00122>
- Gacitua, R., Astudillo, H., Hitpass, B., Osorio-Sanabria, M. ve Taramasco, C. (2021). Recent models for collaborative e-government processes: A survey. *IEEE Access*, 9, 19602-19618. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3050151>
- Ganapati, S. ve Reddick, C. G. (2014). The use of ict for open government in u. S. Municipalities: Perceptions of chief administrative officers. *Public Performance & Management Review*, 37(3), 365-387. <https://doi.org/10.2753/PMR1530-9576370302>
- Gandía, J. L., Marrahí, L. ve Hugueta, D. (2016). Digital transparency and Web 2.0 in Spanish city councils. *Government Information Quarterly*, 33(1), 28-39.
- Grimmelikhuisen, S., Herkes, F., Leistikow, I., Verkroost, J., Vries, F. ve Zijlstra, W. G. (2021). Can decision transparency increase citizen trust in regulatory agencies? Evidence from a representative survey experiment. *Regulation & Governance*, 15(1), 17-31.
- Gupta, A., Boas, I. ve Oosterveer, P. (2020). Transparency in global sustainability governance: To what effect? *Journal of Environmental Policy & Planning*, 22(1), 84-97.
- Han, Byung-Chul (2022). *Palyatif toplum: Günümüzde acı* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Halachmi, A. ve Greiling, D. (2013). Transparency, e-government, and accountability: Some issues and considerations. *Public Performance & Management Review*, 36(4), 572-584.
- Hayashida Carrillo, A. H., Rolón Sánchez, J. E. ve Leal Cota, V. (2022). Metrics of open government in Mexican fisheries. *Journal of Rural Studies*, 92, 462-472. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.07.007>

- Hood, C. ve Heald, D. (Ed.). (2006). *Transparency: The key to better governance?*. Oxford University Press.
- Heimstädt, M. (2017). Openwashing: A decoupling perspective on organizational transparency. *Technological Forecasting and Social Change*, 125, 77-86. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.03.037>
- Hilbert, M., Miles, I. ve Othmer, J. (2009). Foresight tools for participative policy-making in inter-governmental processes in developing countries: Lessons learned from the eLAC Policy Priorities Delphi. *Technological Forecasting and Social Change*, 76(7), 880-896. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2009.01.001>
- Hofmann, Y. E. ve Strobel, M. (2020). Transparency goes a long way: Information transparency and its effect on job satisfaction and turnover intentions of the professoriate. *Journal of Business Economics*, 90(5-6), 713-732. <https://doi.org/10.1007/s11573-020-00984-0>
- Holeman, I., Cookson, T. P. ve Pagliari, C. (2016). Digital technology for health sector governance in low and middle income countries: A scoping review. *Journal of Global Health*, 6(2), 020408. <https://doi.org/10.7189/jogh.06.020408>
- Jacobs, N., Loveday, F., Markovic, M., Cottrill, C. D., Zullo, R. ve Edwards, P. (2022). Prototyping an IoT transparency toolkit to support communication, governance and policy in the smart city. *The Design Journal*, 25(3), 459-480. <https://doi.org/10.1080/14606925.2022.2061775>
- Jaeger, P. T. ve Bertot, J. C. (2010). Transparency and technological change: Ensuring equal and sustained public access to government information. *Government Information Quarterly*, 27(4), 371-376. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2010.05.003>
- Karlsson, M. (2010). Rituals of transparency: Evaluating online news outlets' uses of transparency rituals in the United States, United Kingdom and Sweden. *Journalism Studies*, 11(4), 535-545. <https://doi.org/10.1080/14616701003638400>
- Kelleher, T. ve Miller, B. M. (2006). Organizational blogs and the human voice: Relational strategies and relational outcomes. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(2), 395-414. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2006.00019.x>
- Lindquist, E. A. ve Huse, I. (2017). Accountability and monitoring government in the digital era: Promise, realism and research for digital-era governance: Monitoring Government In The Digital Era. *Canadian Public Administration*, 60(4), 627-656.
- Longo, J. (2011). # OpenData: Digital-era governance thoroughbred or new public management Trojan horse? *Public Policy & Governance Review*, 2(2), (ss. 38-51).
- Lourenço, R. P. ve Serra, L. (2014, Eylül). An online transparency for accountability maturity model [Bildiri]. *International Conference on Electronic Government*. (ss. 35-46). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Lykidis, I., Drosatos, G. ve Rantos, K. (2021). The use of blockchain technology in e-government services. *Computers*, 10(12). <https://doi.org/10.3390/computers10120168>
- Manes Rossi, F., Brusca, I. ve Aversano, N. (2018). Financial sustainability as a driver for transparency and e-democracy: A comparative study in Italian and Spanish local governments. *International Journal of Public Administration*, 41(1), 22-33.
- Manfredi-Sánchez, J.-L. (2017). Horizontes de la información pública. *El Profesional de la Información*, 26(3), 353. <https://doi.org/10.3145/epi.2017.may.01>

- Mansoor, M. (2021). An interaction effect of perceived government response on COVID-19 and government agency's use of ICT in building trust among citizens of Pakistan. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 15(4), 693-707.
- Martinez-Moyano, I. J. (2006). Exploring the dynamics of collaboration in interorganizational settings. S. Schuman (Ed.), *Creating a culture of collaboration: The International Association of Facilitators handbook* içinde (ss. 69-86). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mayer-Schönberger, V. (2011). *Delete: The virtue of forgetting in the digital age*. Princeton University Press.
- Meijer, A. (2009). Understanding modern transparency. *International Review of Administrative Sciences*, 75(2), 255-269.
- Meijer, A. ve Thaens, M. (2010). Alignment 2.0: Strategic use of new internet technologies in government. *Government Information Quarterly*, 27(2), 113-121.
- Mohelská, H. ve Sokolová, M. (2017). Digital transparency in the public sector – case study Czech Republic. *E+M Ekonomie a Management*, 20(4), 236-250. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2017-4-016>
- Nissenbaum, H. F. (2010). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford Law Books.
- Nussbaumer, P., Matter, I., Reto à Porta, G. ve Schwabe, G. (2012). Designing for cost transparency in investment advisory service encounters. *Business & Information Systems Engineering*, 4(6), 347-361.
- Onufreiciuc, R. (2020). Some reflections on transparency as the first economic disinfectant. *Postmodern Openings*, 11(3), 278-289. doi:10.18662/po/11.3/214
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... Moher, D. (2021). *The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews*. (N. Çınar ve G. Hür, Çev.) BMJ.
- Pant, R. R., Prakash, G. ve Farooque, J. A. (2015). A framework for traceability and transparency in the dairy supply chain networks. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 189, 385-394.
- Paul, S. (2007). A case study of E-governance initiatives in India. *International Information & Library Review*, 39(3-4), 176-184. doi:10.1080/10572317.2007.10762747
- Porumbescu, G. A. (2016). Comparing the effects of e-government and social media use on trust in government: Evidence from Seoul, South Korea. *Public Management Review*, 18(9), 1308-1334.
- Pozen, David. E. (2005). The mosaic theory, national security and the freedom of information act. *The Yale Law Journal*, 628-679.
- Qian, L., Du, L. ve Hou, J. (2019). Research on the micro charity characteristic and its influences on individual charity participation behavior. *J. Manag. Sci.*, 32(120-134).
- Rella, A., Marrone, A., Raimo, N. ve Vitolla, F. (2022). The antecedents of transparency of Italian public entities: An empirical analysis in universities and public research institutes. *Administrative Sciences*, 12(1). doi:10.3390/admsci12010029
- Rieder, B. ve Hofmann, J. (2020). Towards platform observability. *Internet Policy Review*, 9(4), 1-28. doi:10.14763/2020.4.1535
- Rissman, A., Morris, A., Kalinin, A., Kohl, P., Parker, D. ve Selles, O. (2019). Private organizations, public data: Land trust choices about mapping conservation easements. *Land Use Policy*, 89. doi:10.1016/j.landusepol.2019.104221

- Rizal Batubara, F., Ubacht, J. ve Janssen, M. (2019). Unraveling transparency and accountability in blockchain [Bildiri]. *Proceedings of the 20th Annual International Conference on Digital Government Research*, (ss. 204-213). <https://doi.org/10.1145/3325112.3325262>
- Robinson, S. C. (2020). Trust, transparency, and openness: How inclusion of cultural values shapes Nordic national public policy strategies for artificial intelligence (AI). *Technology in Society*, 63, 101421. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101421>
- Kovach, B. ve Rosenstiel, T. (2014). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect* (1st rev. ed., Completely updated and rev). Three Rivers Press.
- Rossa, S. (2019). Law, technology, and administration in Italy and Estonia. A comparative analysis of the right to information. *Publicum*, 5(2), 160-183. doi:10.12957/publicum.2019.47206
- Rumbul, R. (2016a). Developing transparency through digital means? Examining institutional responses to civic technology in Latin America. *EJournal of eDemocracy and Open Government*, 8(3), 12-31. doi:10.29379/jedem.v8i3.439
- Rumbul, R. (2016b). ICTs, openness and citizen perceptions of government: How civic technologies can facilitate external citizen efficacy. *Medijske Studije-Media Studies*, 7(14), 32-47.
- Rupar, V. (2006). How did you find that out? Transparency of the newsgathering process and the meaning of news: A case study of New Zealand journalism. *Journalism Studies*, 7(1), 127-143.
- Schenk, B., Dolata, M., Schwabe, C. ve Schwabe, G. (2021). What citizens experience and how omni-channel could help-insights from a building permit case. *Information Technology & People*, 1-25.
- Singer, J. B. (2007). Contested autonomy: Professional and popular claims on journalistic norms. *Journalism Studies*, 8(1), 79-95.
- Stohl, C., Stohl, M. ve Leonardi, P. M. (2016). Digital age managing opacity: Information visibility and the paradox of transparency in the digital age. *International Journal of Communication*, 10, 123-137.
- Strauß, S. (2011). The limits of control – (Governmental) identity management from a privacy perspective. İçinde S. Fischer-Hübner, P. Duquenoy, M. Hansen, R. Leenes, & G. Zhang (Ed.), *Privacy and Identity Management for Life* (C. 352, ss. 206-218). Springer Berlin Heidelberg.
- Tang, J., Zhang, B., & Akram, U. (2021). What drives authorization in mobile applications? A perspective of privacy boundary management. *Information*, 12(8), 311. <https://doi.org/10.3390/info12080311>
- Tunney, S. ve Thomas, J. (2015). Public access to NHS financial information: From a freedom of information regime to full open-book governance? *Social Theory & Health*, 13(2), 116-140. doi:10.1057/sth.2014.19
- Vázquez, A.P. ve Zamorano, M. A. M. (2017). Transparencia, accountability y gobierno abierto: Comparación de los municipios de hermosillo, sonora y juárez, chihuahua desde la acreditación ciudadana de la función contralora de los municipios en México. *Revista Estudio & Debate*, 24(2). <https://doi.org/10.22410/issn.1983-036X.v24i2a2017.1243>
- Ye, Q., Rafique, Z., Zhou, R., Asmi, F., Anwar, M. A. ve Siddiquei, A. N. (2021). Embedded philanthropic CSR in digital China: Unified view of prosocial and pro-environmental practices. *Frontiers in Psychology*, 12, 695468. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.695468>

Türk Kütüphanecilik Tarihi ve Önemli Kütüphanelerimiz

Turkish Librarianship History and Our Important Libraries

Hakan ANAMERİÇ*

ÖZ

59. Kütüphane Haftası nedeniyle TRT Radyo 1’de yayınlanan “Gecenin İçinden” adlı programda Türk Kütüphaneciliğinin tarihi, önemli örnekleri, kütüphanelerin sosyo-kültürel ve akademik hayattaki yeri ve önemi ile gelecekte kitap ve kütüphanenin bilginin toplumsallaşmasındaki rolü üzerine yöneltilen sorulara verilen cevaplardan oluşan söyleşidir.

Anahtar Sözcükler: 59. Kütüphane Haftası; Türk Kütüphanecilik Tarihi; antik kütüphaneler; Selçuklu kütüphaneleri; Osmanlı vakıf kütüphaneleri; halk kütüphaneleri; milli kütüphane; ihtisas kütüphaneleri.

ABSTRACT

In the program called “Gecenin İçinden” broadcast on TRT Radio 1 due to the 59th Library Week, the interview consists of the answers to the questions posed on the history of Turkish Librarianship, important examples, the place and importance of libraries in socio-cultural and academic life, and the role of books and libraries in the socialization of knowledge in the future.

Keywords: 59th Library Week; Turkish Library History; ancient libraries; Seljukian libraries; Ottoman foundation libraries; public libraries; national library; research libraries.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. Ankara, Türkiye. E-posta: anameric@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of Information and Records Management. Ankara, Türkiye.
Email: anameric@ankara.edu.tr

Giriş

Türk Kütüphaneciler Derneği'nin girişimleri ile ilk kez 23-29 Kasım 1964'te kütüphanecilik ve enformasyon bilimleri camiasında kutlanmaya başlayan Kütüphane Haftası, 6.3.1982 tarih ve 17625 sayılı T. C. Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Kütüphane Haftasını Kutlama Yönetmeliği" ile belirli gün ve haftalar arasında yerini alarak bir "tema" ışığında kütüphane ve kütüphaneciliğin tüm bileşenleri ile yurt genelinde daha geniş bir katılımla kutlanmaya devam etmiştir. Bildiriler, paneller, söyleşiler, ziyaretler, sosyal ve kültürel etkinlikler ile kutlanan haftada; meslek, meslekî eğitim ve kütüphane kurumunun gündemdeki gelişmeleri ve sorunları hemen her yönüyle öğrenci, akademisyen, uygulamacı ve diğer ilgililerce konuşulup tartışılmış kararlar, öneriler ve dilekler ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmiştir. Haftanın etkinlikleri basın - yayın kuruluşlarınca da ilgi görmüş, pek çok yerel ve ulusal gazete ile dergi haftayı konu edinen fıkralar (köşe yazısı), röportajlar, haberler ve duyurular yayımlamıştır. Hafta kutlamalarındaki dikkat çekici bir diğer özellik, radyonun kitle iletişimindeki etkisinden faydalanılmış olmasıdır. 23 Kasım 1964'te ilk defa düzenlenen Kütüphane Haftası kutlamalarının ilk gününde Ankara Radyosu'nda da bir program yapılmıştır.¹ O günden beri Kütüphane Haftası radyo, televizyon ve internet üzerinden yayınlanan gerek özel temalı gerekse kutlamalara yer veren sayısız program ve yapım aracılığıyla halkla buluşmuştur. Aşağıda deşifre edilmiş metni bulunan söyleşi, ilk kutlanmaya başlandığı 1964 yılından beri Kütüphane Haftası'nı dinleyicilerle buluşturan TRT radyolarının 59. Kütüphane Haftası münasebetiyle TRT Radyo 1'in en eski programı² olan Gecenin İçinden'de "Türk Kütüphanecilik Tarihi ve Önemli Kütüphanelerimiz" temasıyla gerçekleştirilmiştir.

Söyleşi Metni

Tayfun Ünlü (TÜ): İlk kuruluşu M.Ö. 2400'lere dayanan kütüphaneler hiç kuşkusuz hepimizin hayatında iz bırakan mekânlardan... Eğitim hayatımız boyunca ödev ya da araştırma için uğradığımız kütüphaneler birçoğumuz için bilginin kaynağı... 1964 yılından günümüze kadar Mart ayının son haftası "Kütüphane Haftası" olarak çeşitli etkinliklerle kutlanıyor. "Gecenin İçinden" programının bu geceki ilk konuğu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hakan Anameriç ile bu konuda sohbet edeceğiz. Hakan Bey yayınıma hoş geldiniz.

Hakan Anameriç (HA): Hoş bulduk Tayfun Bey.

TÜ: Sohbetimizin en başında dinleyenlerimize kendinizi tanıtabilir misiniz?

HA: Elbette, [Ankara Üniversitesi] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde yaklaşık 20 yıldır arşivcilik, yazma eserler ve kitapdışı materyaller konularında akademik çalışmalar yapıyorum. Lisansüstü eğitimimi de yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladım, çalışmalarımıza devam ediyoruz.

TÜ: Sizinle tanıştığımıza çok memnun olduk öncelikle.

HA: Ben de memnun oldum.

TÜ: Yazının keşfiyle beraber kitapların oluşturulması, insanların hayatına girmesi, onların muhafazası uzun bir tarihi yolculuk... Özellikle matbaanın icadından önce kitapların ulaşabilir olmasının zorluğu onların muhafazasını ve paylaşımını çok önemli kılmış. Hakan Bey, ilk kütüphaneler bu zorluklara rağmen nasıl kurulmuş? Dinleyenlerimize kütüphanenin nasıl doğduğunu anlatabilir misiniz?

1 Bakınız; TK Yayın Kurulu, "Kütüphane Haftası", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 13 (3-4): 79-83, 1964.

2 Bakınız; Serhan Sevin, "TRT Radyo'nun Yarım Asırlık Çınarı: Gecenin İçinden" (30.04.2020). 17.5.2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/trt-radyonun-yarim-asirlik-cinari-gecenin-icinden-480525.html> adresinden erişildi.

HA: Tabii ki, kütüphaneler birçok açıdan farklı bilimlere konu olmuş birer mimari yapı ve kültür merkezi. Sizin de belirttiğiniz gibi 2400-2500 yıllık geçmişi var. Papirüs ve parşömen kitapların bulunduğu ve belirgin mimari yapıları olan kütüphanelerin -tabii bu geçmişten bahsediyoruz- bunların en bilinenleri İskenderiye, Bergama, Efes ve Salagassos'ta bulunanlar. Bu örnekler, bizlerin aşına olduğu kitap formatından farklı dermele-re sahip olan kütüphanelerdir. Matbaadan önce yani 15. yüzyılın ilk yarısına kadar kütüphane oluşturma süreci daha düzenli hale gelmeye başlıyor. Kütüphane denildiğinde görece kısıtlı/az sayıdaki kitapların -bunlara el yazması [kitap] diyoruz- bir arada tutulduğu, büyük oranda "bilim" yapmayı öğrenen ve öğretenlerin "bilgi" üretimine katkı sağlamak amacıyla kullandıkları -bunları tarihsel bir süzgeçten geçirirsek şu şekilde sıralayabiliriz; özellikle Yunanlı filozof ve yöneticiler, Romalı şair, edip, yönetici ve soylular, Sasanî, Abbasî, Anadolu coğrafyasındaki Selçuklu ve Osmanlı aydın (münevver), yönetici ve hanedan üyelerinin- kimi zaman bulunulan statünün göstergesi olarak öne çıkan, genellikle eğitim kurumları içi veya yakınlarında oluşturulan bir sosyal, kültürel ve bilimsel kurum akıllara gelmelidir.

TÜ: Doğru.

HA: Bu açıdan değerlendirildiğinde kütüphaneler anılan dönemde bilginin üretildiği ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği mekânların odağında bulunur. Nasıl doğdu sorusunun cevabı da kitapla doğru orantılıdır. Kütüphanelerin ortaya çıkışı "bilginin" kayıtlı olduğu; kâğıt, parşömen gibi hangi ortamın üzerine kaydedildiğinin çok önemli olmadığı, bilgiyi sistematik bir düzen içerisinde sunan söylendiğinde hepimizin akıllarında fiziki formu oluşan kitaplarla birliktedir. Elbette bunun için ilk kitaplara en azından hangi konularda yazıldıklarına değinmekte de fayda var.

TÜ: Evet, çok da ilginç bir bilgi bizim açımızdan bu! Doğru.

HA: [Bu konulara] Epistemolojik yani bilginin elde ediliş/çıkış kaynağından ele alarak bakacak olursak; önce dinî, bilimsel (ilmi), felsefî, sanatsal [sanat bilgisi] ve metafizik konularının işlendiği kitaplar kütüphanelerde yer almaya başlıyor. Bireyler ve toplumlar bunların tamamına gereksinim duyar ve daha doğru, yeterli, kapsayıcı bilgi için yenilerini üretirler, böylelikle yeni bilgi ve bunun somut hale dönüştürüldüğü kitap ortaya çıkıyor. Bunları da bir arada ancak kütüphanelerde bulabilir ve kullanabilirsiniz. Kütüphanelerin bellek aktarımı ve paylaşımı rolünü üstlendikleri böyle bir oluşum süreci olduğunu söylemek mümkündür.

TÜ: Peki konuyu biraz daha bize indirgeyelim. Çok zengin ve büyük bir kültürel mirasa sahibiz... Tarihimiz boyunca birçok ülke, millet, ırk, din ile beraber yaşamış, kader ortaklığı yapmışız... Kültürel etkileşimler, bilgi alış-verişleri her dönemde olmuş. Büyük Selçukludan, Osmanlıya ve günümüze kadar kütüphaneler de birçok tarihe şahitlik etmiş hatta bizzat kendisi tarih olmuş. Geçmişe, tarihe dönüp baktığımızda efendim, bu soruyu önemsiyoruz, en önemli kütüphanelerimiz hangileriydi? Bir ilk beş listesi yapsaydınız buraya hangi kütüphaneleri koyardınız?

HA: Bu sorunun cevaplanması biraz zor. O kadar çok [kütüphanemiz] var ki. Yaşadığımız topraklarda ve etkileşimde olduğumuz toplumlarla birçok kütüphane kurma hikâyemiz oldu. Ama tabii ki bir değerlendirme yapmakta fayda var. Bunu iki şekilde cevaplandırabiliriz. Anadolu coğrafyası ve mirasını sürdürdüğümüz medeniyetler açısından cevaplanırsa farklı, bizlerin Anadolu'yu yurt edinmemizden sonraki dönemde ise farklı cevapları olabilir. Anadolu'daki Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerindeki kütüphanelerle ilgili [kütüphanelerimizde] birçok yazma eserde -bunların bazıları günümüz Türkçesine de çevrilerek yayın-

landı –örneğin Siyâsetnâme³, el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem⁴, el-Kâmil fî't-Târîh⁵ gibi- ve bunların incelenmesi sonucunda kaleme alınan çalışmalardan –örneğin Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler⁶, önemli bir İngilizce kaynak olan The Medieval Library⁷, İslam Medeniyetinde Kütüphaneler⁸ ve Anadolu'da Türk Kütüphaneleri⁹ adlı çalışmalardan yola çıkıldığında bu dönem için kişi ve kurumlara ait kütüphanelerden ilk beş; Nizamü'l-mülk tarafından kurulan Nizamiye Medreselerinin kütüphaneleri, Sabur b. Erdeşir'in¹⁰ 10. yüzyılda oluşturduğu -Darü'l-ilm- Kütüphanesi, Sultan Sencer'in¹¹ özel kütüphanesi, Sadreddin Konevi¹² Kütüphanesi ve Kutlu Melek Hatun'un¹³ Konya'da Darü'l-huffaz adıyla da bilinen kütüphanesi. Osmanlı döneminde ise medrese, cami/küllüye, saray, müze, rasathane gibi farklı kurumlar ve amaçlar için kurulmuş çok daha fazla kütüphane hakkında bilgiye sahibiz. Burada sıralama yapmak zor ama naçizane sıralamam farklı özellikleri nedeniyle şu şekildedir; Fatih Kütüphanesi, dünyaca da bilinen Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Kütüphaneleri, Darülfünûn Kütüphanesi ve Rasadhâne-i 'Amire Kütüphanesi.

TÜ: Verdiginiz örnekler bakınca Osmanlı'nın özellikle büyük başarılar elde ettiği yükseliş dönemlerindeki sultanların kütüphaneleri ağırlık ve önem kazanıyor gibi. Sizin değerlendirmelerinize göre tarih boyunca gelişme ve büyüme ile kütüphaneler arasında bir paralellik var gibi geldi bana aslına bakarsanız.

HA: Elbette, kütüphaneler aynı zamanda biliyorsunuz birer eğitim kurumu haline de geliyor. Çeşitli coğrafyalarda hüküm sürmüş bir devletin farklı dillerdeki, konulardaki ve farklı toplumlara ait eserleri bir araya toplaması ve bunları mümkün olduğu kadar eğitim kurumları içine de sokması, hem bir bilgi yayımı hem de bir yayın denetim politikasıdır. Yükseliş kütüphaneleri de etkilemiştir ancak 16, 17 ve özellikle de 18. yüzyılda çok sayıda kütüphane kurulduğunu biliyoruz.

TÜ: Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlatılan okuma-yazma seferberliği ile kütüphanelere olan ihtiyaç nasıl giderildi? Halkın kitaplara ulaşımı noktasında hangi çalışmalar yapıldı?

HA: Bu seferberliği destekleyici kütüphane kurma faaliyetlerini üç başlık altında toplamak mümkündür:

-
- 3 Arap, Fars, Hint ve Türk edebiyat ve tarihinde devlet adamlarının yöneticilik sanatına ve özelliklerine dair bilgiler veren eserlere verilen genel addir. Burada anılan eser, Nizâmü'l-mülk (Ebü'lî Kıvâmüddîn "Gıyâsüddevlî, Şemsülmille" Hasen b. Ali b. İshâk et-Tûsî, 1018-1092)'ün Siyerü'l-mülk olarak da bilinen Siyâsetnâme kitabıdır. Bakınız; Abdülkerim Özeydin, "Nizâmülmülk", *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 33* içinde (194-196), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
 - 4 Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzi (Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, 1116-1201)'nin Kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışından başlayıp H. 574 (1179) yılına kadar cereyan eden olayları hicretten itibaren kronolojik sırayla kaydeden, her yıla ait olayları anlattıktan sonra o yıl vefat eden önemli şahsiyetlerin hayat hikâyelerine de yer veren biyografi ağırlıklı tarih eseridir. Bakınız; Yusuf Şevki Yavuz ve Casim Avcı "İbnü'l-Cevzî (Ebu'l-Ferec)", *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 20* içinde (543-549), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
 - 5 İzzeddîn ibnü'l-Esir (Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, 1160-1233)'in tarih kitabı. Bakınız; Abdülkerim Özeydin, "İzzeddîn İbnü'l-Esir", *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 21* içinde (26-27), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
 - 6 Tahir Harimi Balcıoğlu (?-1952)'nin ilk baskısı 1931'de Balıkesir Vilayet Matbaası'nda yapılan kitabı.
 - 7 James Westfall Thompson (1869-1941), *The Medieval Library*, New York, NY., Hafner Publishing Company, 1957.
 - 8 İsmail E. Erünsal, "İslam Medeniyetinde Kütüphaneler". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Cilt 14* içinde (211-307), Editör: Hakkı Dursun Yıldız. Konya: Akçağ Yayınları, 1990.
 - 9 Hacer Sibel Ünal, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
 - 10 (948-1025) Büveyhi Devleti'nde çeşitli kademelerde görev yapmış devlet adamı. Hayatı ve kütüphanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Güner, "Sâbûr b. Erdeşir ve Dârü'l-ilm'i". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (13-14, 2001): 65-92.
 - 11 (1086-1157) Ahmed Sencer veya Muizzeddin Ahmed Sencer olarak da bilinen 1118-1157 yılları arası Büyük Selçuklu Sultanı. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Osman Turan, "Selçuklular Tarihi ve Türk - İslam Medeniyeti", Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965.
 - 12 (1208-1274) Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yaşamış İranlı İslam bilgini ve mutasavvıf. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Can, "Sadreddin Konevi'nin Eserleri ve Kütüphanesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi* (4, 1989): 113-127.
 - 13 Türk kütüphanecilik tarihinde kütüphane kuran ilk kadın olarak bilinen kadın. Bilgi için bakınız; Müjgan Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* (1, 1986): 37-44.

- devletin toplumsal bilinci besleyici bilgi kaynaklarını içeren -milli, memleket, gazi, maarif, umumi kütüphane adı ile- kurduğu kütüphaneler. Bu kütüphanelerin kurulması 1924'ten itibaren başlar.
- çeşitli eğitim-öğretim ve kamu kurumları bünyesinde kurulan ve/veya bu kurumlara devredilen kütüphaneler/dermeler
- daha önce medrese, cami, han, zaviye, türbe gibi; kanunlarla faaliyetleri durdurulmuş olan kurumların, mübadele veya göçlerle terk edilmiş veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakılmış binaların kütüphanelerin bağlı olduğu kamu kurumlarına devredilmesi veya yeni kütüphane inşa edilmesi.

Bunun yanı sıra o dönem için ülkemizde yeni bir kütüphane türü olarak ortaya çıkan Halkevi ve Halk Odası Kütüphaneleri ile 1932'den itibaren kırsal kesimdeki vatandaşların eğitimine ve onların yaşayışlarını kolaylaştırılmasına yönelik kurulan Köy Enstitüleri kütüphaneleri ülkemizdeki okuma-yazma seferberliğinin desteklenmesinde önemli rol almıştır.

TÜ: Biraz önce sorduğum soruyu güncelleştireyim. Osmanlı dönemindeki yani Cumhuriyet öncesi dönemdeki en önemli kütüphaneleri saymanızı istemiştım. Çok aydınlatıcı ve güzel bir cevap verdiniz. Günümüze geldiğimizde... Çok değerli ve önemli kütüphanelerimiz var. Pek çok kamu kurum ve kuruluş ile üniversitelerin kendine has kütüphaneleri var. Bizlere günümüzdeki değerli, büyük kütüphaneler hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?

HA: Ülkemizde farklı amaçlar, kullanıcı kitlesi, derme özellikleri ve fiziksel yapılarıyla çok sayıda kütüphanemiz var. Halk, üniversite, özel kurum ve kişi, kamu kurumu bunların bazıları belirli bir konu üzerine odaklanmış bizlerin "ihtisas kütüphanesi" olarak adlandırdıkları türdendir. Bunları dinleyicilerimizle paylaşmaktan mutluluk duyarım tabii ki ayrıca ziyaret etmelerini ve kaynaklarından faydalanmalarını da dilerim. Hangileridir bunlar; Millî Kütüphane, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Osmanlı döneminde kurulmuş ve günümüzde de faaliyetlerini sürdüren önemli kütüphanelerden biri olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi -Kütübâne-i 'Umûmî-i 'Osmânî adıyla kurulmuştur- İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphaneleri, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, ODTÜ Kütüphanesi, İzmir Millî Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve dermesi ve kuruluş amacı ilginç bir kütüphane olan, Vitali Hakko Kreatif Endüstriler Kütüphanesi.

TÜ: Kütüphane yapısı itibarıyla devasa bir kitaplık gibi... Çok büyüğü bir yer... Her kitap farklı farklı dünyalara açılan pencere adeta... Bilginin ana kaynağı olmuş yüzyıllar boyunca kütüphaneler... Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte artık bilgiye ulaşmak çok kolaylaştı arama motorlarında merak ettiğiniz herhangi bir şeyi yazdığınızda pek çok bilgi önünüze dökülüyor ama daha önceleri o bilgiye ulaşmak için verilen çaba var, sanki o çaba bilgiyi daha mı değerli yapıyordu? Kütüphanelerden alınan bilgiler daha mı kıymetli ve işe yarardı? Bu konu neler söylemek istersiniz?

HA: Tabii ki teknoloji birçok kolaylık sağladı bizlere, doğrudur. Evet, bilgi hem değerli hem de yaşamsaldır. Kütüphaneler bu sıfatları taşıyan kaynakları barındırdıklarından tarihin her döneminde bunun bilincinde olan toplumlarca değer görmüşlerdir. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda vardır ki kütüphanelerde sadece kitaplar yer almaz; süreli yayınlar, sözlük, katalog, dizin ve bibliyografya gibi danışma kaynakları, plak, harita, kaset, pul, kukla-maket, cd gibi kitap dışı materyal ile afiş, takvim, broşür gibi efemera dediğimiz kısa ömürlü geçici belgeler/yayınlar, elektronik kaynaklar ve kimi zaman da arşiv belgeleri de bulunur. Kütüphanelerden sadece basılı veya elektronik kitaplara erişmiyoruz. Kütüphaneler birçok kaynağı içeren özelliktedir. Bu çeşitlikteki bir dermedeki tüm kaynaklarda yer alan bilgi doğru, güvenilir veya yeterli denemez. Bunu ortaya çıkaracak ve düzelterekler de kullanıcılar/okuyucular veya araştırmacılarıdır. Aslında işin güzelliği, orijinalliği ve bilgi üretiminin temelindeki amaç da budur. Her eser kendi içinde değerlidir, ama bu değer toplumsallaşması yani

daha geniş kitlelerde kabul görmesi üzerinde çalışılmasına, eleştirilmesine, doğrulanması, kabul görmesi kadar yanlışlanmasına da bağlıdır. Özetle bilgi de eskir, güncelliğini yitirir veya yanlışlanır. Bu aynı zamanda bilgi üretimi ve kütüphanelerdeki kaynaklarımızın zenginleşmesi için bir motivasyondur.

TÜ: Peki, yine benzer bir soru sorayım bu sefer farklı bir pencereden, kütüphanelerin geleceğine bakalım... Şimdi pek çok kitapevinde artık dijital araçlar da satılıyor ve kitabı internet üzerinden indirip (download edip) kitabın kendisini artık dijital olarak okuyabiliyorsunuz. Gelecekte kitapların yerini sanal ekranlar alır mı? Sizin bu konudaki kişisel görüşünüzü merak ediyoruz. Yoksa kâğıdına dokunarak o kitabın kokusunu dokusunu hissederek satırlarında arasında kaybolmaya devam edecek miyiz? Öngörüleriniz nedir bu konuda gelecekte nereye doğru evrilir bu?

HA: Ben bunun arasında kalmış biriyim. Elektroniği de basılıyı da kullanıyorum. Kâğıt kokusunu ve karıştırmayı da seviyorum, bununla ilgili bazı görüşlerim ve çalışmaları da var. Hatta bu konuyla [elektronik kitap] ilgili ilk bilimsel makalelerden birini Fatih Rukancı ile 2003'de yayınlamıştık. Şöyle bir değerlendirme yapabiliriz bu konuda; kütüphanelerin gelecekte de amaç, görev ve okuyucu kitlesinin değişeceğini pek düşünmüyorum. Kitabın üzerine kayıtlı olduğu ortam [kitap okuma davranışlarında] çok şey değiştirmeyecek. Değişme uğrayacak olan bilgiye/bilgi kaynaklarına erişim yöntemleri ve bunların kayıtlı olduğu ortamların değişimi olacaktır. Yani okuyucuların taleplerinin mekân ile ilgili değil orada yer alan ve iyi organize edilmiş kaynaklara ulaşmada değişim göstereceği kanaatindeyim. Bu bakımdan elektronik ortamı/içeriği destekliyorum.

TÜ: Yani kütüphaneyi fiziksel olarak ziyaret etmek yerine mesela aynı kütüphaneyi tamamen dijitalleştirsek ve internet üzerinden ulaşabilesek şeklinde mi yaklaşalım buna?

HA: Öyle olanlar da var, gerçekten ne çalışan ve ne de gerçek [fiziksel olarak kütüphaneyi kullanan] okuyucular var. Karşınızda bir bilgisayar ekranı kocaman bir kütüphane binlerce yayın, istediğinizi arıyor, okuyor, dinliyor ve seyrediyorsunuz. Sadece okuma değil, bu erişim yolları da mevcut. Bildiğiniz gibi engelli kullanıcılarımız/okuyucularımız da var, onlar da her zaman bu kitle içerisinde düşünülüyor. Elektronik ortamın, bu açılardan avantajları var. Bu elektronik içeriğin artışı önemli, elbette telif hakları ile ilgili düzenlemelerin göz ardı edilmemesi gerekir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yürürlükte olan telif hakları yasası hükümlerince okuyucularımız/dinleyicilerimiz her kaynağın elektroniğine erişebileceğimiz şeklinde bir düşünceye sahip olmalıyız. Akademik açıdan açık erişim olanakları, telif hakkı süresi dolmuş eserlerin elektronik kopyalarının kullanıma sunulması, kütüphane sitelerinden görsel-işitsel kaynakların daha yaygın olarak kullanıma ulaşılabilir olması kütüphane kullanımını sadece mekân olarak değiştirebilir, kütüphanenin aslını etkilemeyecektir. Kuşak farkı olgusu da gözden kaçırılmamalı, halk kütüphanelerini kullanan ciddi bir kitlenin olduğu unutulmamalı.

TÜ: Yani teknolojiyi kötülemeyeceğiz insanların dijital veya basılı kitaplar arasında kaybolmak istemelerini biraz da kendi tercihlerine bırakacağız. Önemli olan doğru bilgiye ulaşmak, asıl olan bu.

HA: Elbette ki, her iki olanağı da sağlayacağız, tercih okuyucularımız, kullanıcılarımız ve araştırmacılarımızın.

TÜ: Kütüphane Haftanız tüm dinleyenlerimizle beraber sizin de kutlu olsun Sayın Hakan Anameriç. Son olarak eklemek istedikleriniz varsa sizden dinleyebilir miyiz?

HA: Her birinin kendine has derme ve araştırmacı/okuyucu/ziyaretçi kitlesi olan kütüphane, arşiv ve müzelerin toplumun şekillenmesinde önemli rolleri olduğunu bilginin toplumsallaşmasına farklı açılardan katkıda bulduklarının dinleyicilerimizle tekrar paylaşmak isterim.

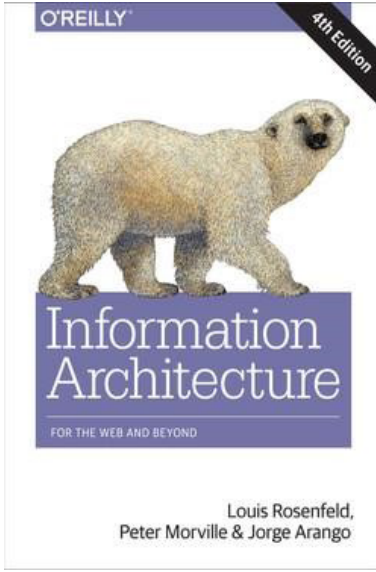
TÜ: Sonsuz teşekkür ediyoruz katıldığınız için programımıza çok kıymetliydi, çok değerliydi, çok güzeldi sağ olun.

HA: Bu fırsatı verdiğiniz için ben de TRT'ye ve yayında emeği geçen herkese teşekkür ederim. İyi geceler, iyi yayınlar dilerim.

Rosenfeld, L., Morville, P. & Arango, J. (2015). *Information Architecture: For the Web and Beyond*. O'Reilly Media Inc. ISBN 978-1-491-91168-6

Rosenfeld, L., Morville, P. ve Arango, J. (2015). *Bilgi Mimarisi: Web ve Ötesi için*. O'Reilly Media Inc. ISBN 978-1-491-91168-6

İpek ŞENCAN*

This paper aims to explain what information architecture is and to inform the readers about the content of the book titled “Information Architecture: For the Web and Beyond”, which is one of the important sources in this field. In the paper, the importance of information architecture for information management departments is also tried to be revealed and the number of departments that include “information architecture” as a course in their curriculums is also mentioned.

Giriş

Pek çok insan bir mekâna girerken ya da çıkarken kapıyı itmesi mi yoksa kendine doğru çekmesi mi gerektiği konusunda tereddüt yaşamakta ve bir yönlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle cam kapılar söz konusu olduğunda ise camı fark etmeyip çarpanlar bile olabilmektedir. Oysa iyi bir tasarımın keşfedilebilir ve anlaşılabilir niteliğe sahip olması onun temel özellikleri arasında yer almaktadır. Bir diğer deyişle, iyi bir tasarımda kullanıcılar, o tasarımla hangi eylemleri/

aksiyonları nasıl gerçekleştirebileceğini ve o tasarımın nasıl kullanılması gerektiğini rahatlıkla anlayabilmelidir (Norman, 2013, s. 3). Buna göre, başlangıçta verilen kapı örneğinde keşfedilebilirliğin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olan web siteleri ve diğer pek çok farklı tasarım ürünü için de benzer değerlendirmeler yapılabilir.

Bilgi mimarisi de gerek fiziksel, gerek dijital, gerekse her ikisinin iç içe geçtiği ortamlardaki tasarımlar üzerine odaklanmaktadır. Her ne kadar bilgi mimarisini tanımlamak doğası gereği sınırlayıcı olsa da, en genel hatlarıyla, farklı ortamlardaki tasarımların düzenleme, etiketleme, dolaşım ve arama sistemlerinin sentezine dayanarak “kullanılabilirliği, bulunabilirliği ve anlaşılabilirliği desteklemek için bilgi ürünlerini ve deneyimlerini şekillendirme sanatı ve bilimi” şeklinde ifade edilmektedir (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 24). Bu yazı çerçevesinde bilgi mimarisine yönelik temel ilkeleri ele alan “Information Architecture: For the Web and Beyond” başlıklı kitabın içeriği hakkında okuyucuları ve konuyla ilgilenenleri bilgilendirmek amaçlanmaktadır.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. Ankara, Türkiye. E-posta: ipeksencan@hacettepe.edu.tr
Hacettepe University Faculty of Letters, Department of Information Management. Ankara, Türkiye. Email: ipeksencan@hacettepe.edu.tr

Türkçe yazılmış bu kapsamda bir kitabın olmayışı, bu konuyla ilgili lisans düzeyinde eğitimlerin verildiği bölümlerde özellikle öğrenciler açısından önemli bir eksiklik olarak hissedilebilmektedir. Tanıtıma konu olan kitabın herkesçe anlaşılır bir dille kaleme alınmış olmasıyla birlikte, konuyla ilgili önde gelen kitaplar arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Son baskısına ait yayın yılı her ne kadar 2015 olsa da bahsi geçen açığı kapatmak üzere bu kitaptan yararlanılabileceği düşünülmüş ve bu nedenle tanıtım yazısı kaleme alınmıştır.

Kitap Tanıtımı

Önemli yetkinliklere sahip üç yazarın kaleminden çıkan kitabın ilk yazarı Lou Rosenfeld, Bilgi Mimarisi Enstitüsü (The Information Architecture Institute) ile Kullanıcı Deneyimi Ağı'nın (User Experience Network) kurucu ortağı ve kullanıcı deneyimiyle (user experience/UX) ilgili önemli kitaplar yayımlayan Rosenfeld Media'nın kurucusu ve başkanıdır. Rosenfeld, bilgi mimarisi ve kullanıcı deneyimi alanlarının kurulmasının yanı sıra kütüphaneciliğin bu alanlardaki rolünün dile getirilmesine katkı sağlamıştır (Rosenfeld Media, 2023). Kitabın diğer yazarlarından Peter Morville de bilgi mimarisi ve kullanıcı deneyimi alanlarının öncü isimlerinden biridir. Bilgi mimarisi ve ilgili konularda yayımladığı kitapları bulunmakla birlikte farklı nitelikteki kurum ve kuruluşlara danışmanlık da yapmaktadır (Morville, t.y.). Diğer yazar Jorge Arango'nun ise sesli içerik üreticisi (podcaster), konuşmacı ve eğitimci rollerinin yanı sıra kullanıcı deneyimi araştırması, sentez ve içgörü oluşturma, kavramsal modelleme, sistem prototipleri oluşturma konularında uzmanlığı bulunmaktadır. Arango ayrıca Bilgi Mimarisi Enstitüsü'nde başkan ve direktör olarak da görev yapmıştır (Arango, t.y.).

Kitabın ilk baskısı 1998 yılında, dördüncü ve son baskısı ise Eylül 2015'te yayımlanmıştır (ikinci baskı: 2002, üçüncü baskı: 2006) (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. vi). Tanıtımı yapılan dördüncü baskı toplamda 483 sayfadan (xx, 463) oluşmaktadır. Kitapta konular üç kısımda ele alınmıştır. İlk kısım bilgi mimarisinin tanıtımına yönelik olarak üç bölüm başlığından oluşmaktadır. Bilgi mimarisinin temel ilkelerinin ele alındığı ikinci kısımda ise dört bölüm bulunmaktadır. Üçüncü kısım daha çok bilgi mimarisinin tamamlanmasına yönelik konuların ele alındığı üç bölümden oluşmaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015). Yazarlar ilk üç baskıyı gözden geçirerek, kitapta yer alan örnekleri ve resimlemeleri güncellemişlerdir. Son dönem bilgi ekosisteminin geçmişe kıyasla daha zengin ve karmaşık olmasından yola çıkarak kitaba "For the Web and Beyond" alt başlığı eklenmiştir. Buna bağlı olarak içeriğin sadece web siteleri ile sınırlı kalmayıp farklı bilgi ortamlarını da kapsadığı anlaşılmaktadır. Kitabın hedef kitlesi ise sadece bilgi mimarları, kullanıcı deneyimi tasarımcıları, ürün geliştiriciler ve yöneticiler ile sınırlı değildir. Bir uygulama alanı olarak yolu bilgi mimarisiyle kesişen herkesin kitaptan yararlanabileceğini söylemek mümkündür.

Bilgi mimarisinin tanıtımına ayrılan ilk kısmın ilk iki bölümünde (s. 3-38) bilgi mimarisinin doğasını anlamaya ve kavramı tanıtmaya yönelik bilgilere yer verilmektedir. Bilgi miktarının her zamankinden çok daha fazla olduğu ve bilgiyle etkileşim kurmanın yollarının arttığı bilgi ortamlarında bilgi mimarisinin, bilgiyi bulunabilir ve anlaşılabilir kılmaya odaklandığından bahsedilmektedir. Bununla birlikte, etkili bir bilgi mimarisi tasarımı uygulama modelinin temelini oluşturan kullanıcı, içerik ve bağlam üzerinde durulmaktadır. Herhangi bir tasarım gerçekleştirilmeden önce o tasarımı kullanma potansiyeli olan kullanıcıların tam olarak ne gereksinim duyduklarının ve o tasarımı nasıl kullanabileceklerine dair davranışlarının anlaşılabilmesi son derece önemlidir. Nitekim üçüncü bölüm de (s. 39-51) kullanıcıların bilgi gereksinimlerini ve davranışlarını anlamaya yönelik bilgilere ayrılmıştır. Kullanıcıların basitten karmaşığa doğru farklı bilgi gereksinimlerinin belirlenmesi, tarama (browsing), arama (searching) ve sorma (asking) gibi bilgi davranışları ile kullanıcıların bir bilgi sisteminde nasıl hareket ettiğine dair "berry-picking" modeline yönelik örnekler yer verilmektedir. Dördüncü bölüm (s. 53-75) ise çeşitli içerikteki faaliyetlerin yanı sıra işlem yapmak, öğrenmek ve diğer insanlarla bağlantı kurmak için gidilen yerler olarak ifade edilen bilgi ortamlarının yapısına yönelik kurgulanmıştır. Bilgi ortamlarına dair düzenleme ilkeleri yapı ve düzen, ritim, tipolojiler ile modülerlik ve genişletilebilirlik başlıkları altında ele alınmaktadır.

Bilgi mimarisinin temel ilkelerinin ele alındığı ikinci kısımda her bir ilke ayrı bir bölüm olarak sunulmuştur. Beşinci bölüm bilgi mimarisinin anatomisine yoğunlaşmaktadır (s. 79-95). Düzenleme şemalarının (alfabetik, kronolojik, coğrafi, konuya dayalı, görev odaklı, kullanıcı odaklı, metafora dayalı, karma vb.) ele alındığı altıncı bölümde (s. 97-131) bu şemaların kullanım amaçları örnekler üzerinden aktarılmaktadır. Ayrıca, özellikle sosyal medya platformlarında sıklıkla tercih edilen etiket kullanımıyla aşına olduğumuz sosyal sınıflamaya da değinilmektedir. Bilgi ortamlarındaki daha büyük bilgi parçalarını temsil etmek üzere kullanılan etiketlerin ele alındığı bölümde (yedinci bölüm, s. 133-173) etiket tasarlamının, bilgi mimarisinin en zor yönlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 173). Etiket türleri örneklerle sunulmakla birlikte, etiket tasarımında yararlanılabilecek kaynaklara da değinilmektedir. Bu aşamada, var olan bilgi ortamının yanı sıra karşılaştırılabilir bilgi ortamları, kontrollü sözcükler, thesaurus'lar, yetke dizinleri ve taksonomilerden yararlanılabileceği belirtilmektedir (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 161-163). Sekizinci bölümün (s. 175-209) konusunu oluşturan dolaşım sistemleri ile ilgili olarak yazarlar, yapı ve düzenlemeyi bir binanın odalarını inşa etmek, dolaşım sistemini ise kapı ve pencere eklemekle ilişkilendirmişlerdir (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 176). Küresel, yerel, bağlamsal dolaşım unsurlarına değinmenin yanı sıra dokuzuncu bölümde ele alınan arama sistemlerinin de dolaşımın önemli bir parçası olduğu vurgulanmaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 176). Arama sistemleri (dokuzuncu bölüm, s. 211-267) ile ilgili olarak, bu sistemin nelerden oluştuğu, bir arama arayüzünün nasıl tasarlanacağı ve arama sonuçlarının görüntülenmesine yönelik bilgiler sunulmaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 216-266). İkinci kısmın son bölümünde (onuncu bölüm, s. 269-309) önceki bölümlerde anılan sistemleri birbiriyle ilişkilendirmeye yardımcı olan thesaurus'lar, kontrollü sözcükler (sınıflama şemaları, yetke dizinleri, konu başlıkları listeleri gibi) ve üst veri konusu ele alınmaktadır.

Bilgi mimarisi geliştirme süreci, araştırma, strateji geliştirme, tasarım, uygulama ve yönetim süreçlerinden oluşmaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 313). Kitabın üçüncü kısmında da bilgi mimarisi geliştirme süreç ve yöntemlerine değinen bölümler bulunmaktadır. "Araştırma" başlıklı on birinci bölümde (s. 313-353) bilgi mimarisinin geliştirme süreçlerine nasıl dâhil edilebileceği, kullanıcı, bağlam ve içerik öğelerinin değerlendirilmesi ile paydaş görüşmeleri, sezgisel değerlendirmeler, kullanıcı testleri, kart sıralama gibi araştırma yöntemleri açıklanmaktadır. Bunlarla ilişkili olarak bir sonraki bölümde (on ikinci bölüm, s. 355-388) "Strateji" başlığı altında, strateji geliştirme süreci "düşün, ifade et, iletişim kur, test et" (think, articulate, communicate, test/TACT) adımlarına dayalı olarak incelenmektedir (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 361-367). Araştırmadan stratejiye geçişe yönelik rehberlerin nasıl hazırlanabileceği ve hazırlanan stratejinin hayata geçirilmesinde yararlanılabilecek senaryolar, kavramsal diyagramlar ile hazırlanabilecek proje planları, sunumlar ve strateji raporları üzerinde durulmaktadır. "Tasarım ve Belgeleme" başlıklı on üçüncü bölümde (s. 389-439) ise bilgi mimarisi geliştirme süreci adımlarından olan tasarım aşamasında görsel diyagramlardan yararlanmanın önemine değinilmektedir. Ayrıca, bilgi mimarisinde başvuru olan iki önemli diyagram türü olan site haritaları (sitemaps) ve çerçevelerin (wireframes) ne zaman, nasıl hazırlanabileceği ve kullanılabileceği, içeriğin haritalanması ve envanterinin çıkarılması, içerik modelleri geliştirilmesi ve sonraki geliştirme süreçlerinde yararlanmak üzere biçim rehberleri (style guides) hazırlanmasına yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Kitabın sonunda sunulan Ek A (s. 447-450), konuyla ilgili farklı okumalar yapmak isteyenlerin yararlanabileceği önemli bilgi mimarisi kaynaklarının bir listesinden oluşmaktadır. Kitabın sonunda ayrıca, bir dizin (s. 451-461) ile yazarlar hakkında bilgilere de (s. 462) yer verilmiştir.

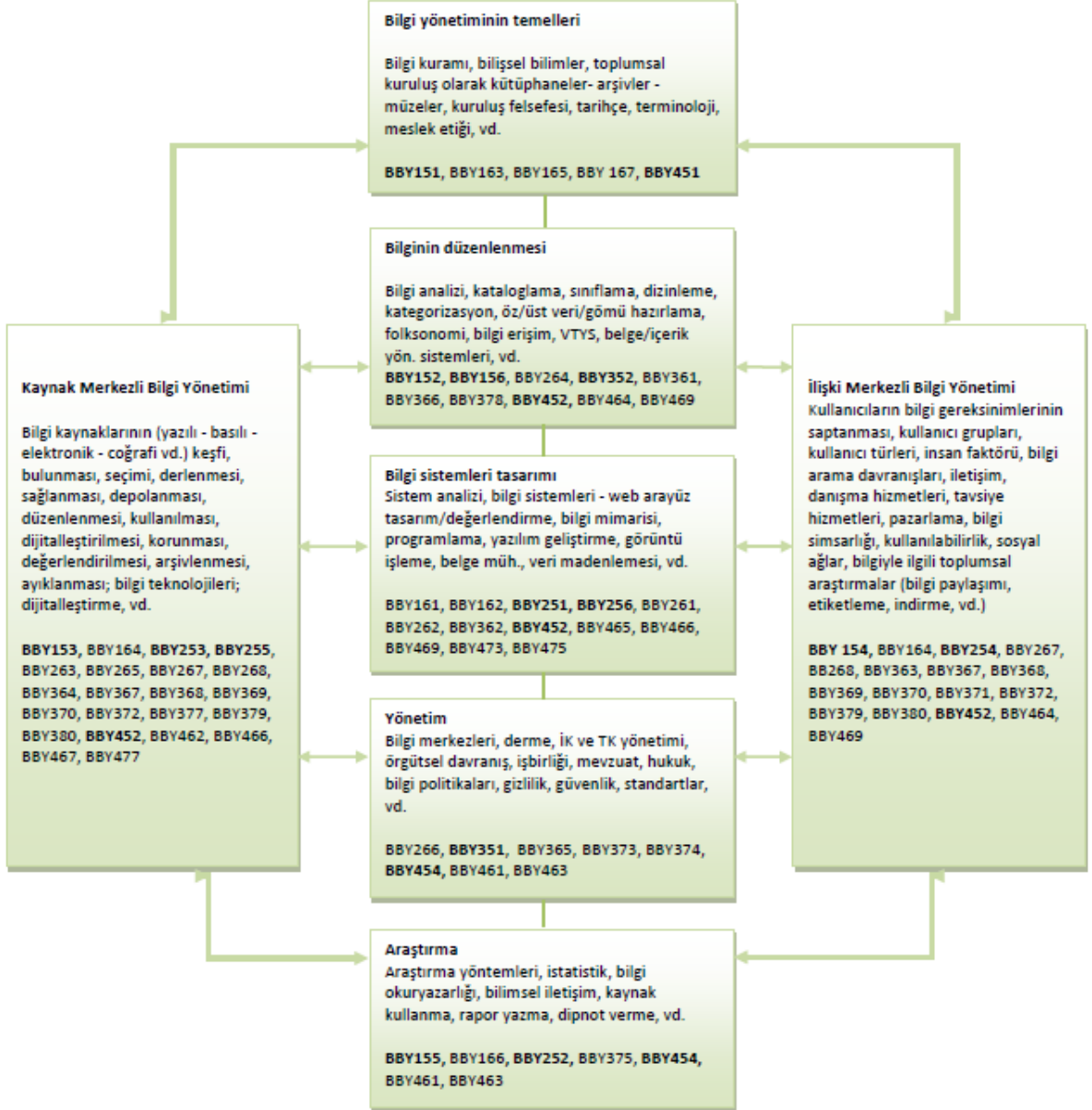
Bilgi Mimarisi ve Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) Bölümleri

Bilgi mimarisi, web siteleri, belgeler, yazılım uygulamaları, resimler gibi unsurların yanı sıra içerik nesnelerini (insanlar, süreçler ve kuruluşlar vb.) tanımlamak ve temsil etmek için kullanılan üst veriler gibi her şekil ve boyuttaki bilgiyi kapsamına almaktadır (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. 25). Ayrıca, kullanıcıların ihtiyaçlarının ve bilgi arama davranışlarının anlaşılması, içeriğin düzenlenmesi ve

gruplandırılması, kullanıcıları içeriğe götüren dolaşım yapısı içerisinde adlandırmanın nasıl yapılacağı, tarama, arama ve sorma işlemleriyle ihtiyaç duyulan şeyin bulunabilmesi noktalarını da içermektedir. Dolayısıyla, bilgi mimarisi bilginin alanının pek çok alt konusuyla bir kesişime sahiptir. Nitekim, Hacettepe Üniversitesi BBY Bölümü'nün şu an kullanılmakta olan ders programı tasarımının dayandığı kavramsal haritada da (bkz. Şekil 1) bilgi mimarisinin bilginin alanının pek çok alt konusuyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Şekil 1

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi kavramsal modeli (Lisans programı değişiklik önerisinin gerekçeleri, 2010, 2011; Tonta, 2012, s. 301)

Bilgi merkezleri bakımından kullanıcı deneyimi konusunun giderek daha da anlam kazandığı ve popülerleştiği son dönemde (Appleton, 2016, s. 224), doğrudan kullanıcı ile etkileşimde olan bilgi profesyonelleri yetiştiren BBY bölümlerinde buna yönelik içerikte derslere yer verilmesinin de önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de 2023 yılı Mart ayı itibarıyla aktif olarak eğitim vermekte

olan 13 BBY Bölümünün¹ lisans ders programlarına bakıldığında, üçünde zorunlu,² üçünde ise seçmeli³ statüde olmak üzere toplam altı bölümde “Bilgi Mimarisi” adlı ders yer aldığı görülmektedir. Lisansüstü eğitim veren bölümler içerisinde yüksek lisans düzeyinde sadece bir bölümde⁴ “Bilgi Mimarisi”, bir bölümde⁵ ise “Bilgi Sistemleri ve Kullanılabilirlik” adlı ders bulunurken, henüz hiçbir bölümde doktora düzeyinde “Bilgi Mimarisi” dersi olmadığı görülmektedir. BBY bölümlerinde temel düzeyde verilecek “Bilgi Mimarisi” dersi, “Kullanıcı Arayüz Tasarımı”, “Web Tasarımı” gibi eğitimlerle desteklendiğinde bu bölüm mezunları için aynı zamanda bir iş kolu yaratma potansiyeline de sahiptir. Öte yandan, bölüm mezunlarının -ister bilgi merkezlerinde ister farklı kurum ve kuruluşlarda çalışsınlar- fiziksel ve/veya dijital bilgi ortamlarında kullanıcı deneyimini merkeze alan hizmetler tasarlayabilmeleri için bilgi mimarisi bakış açısını kazanmış olmalarının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Özellikle öğrenciler açısından, kolay anlaşılır, kapsamlı ve ders kitabı olarak da kullanılabilir nitelikte, özgün, Türkçe bir bilgi mimarisi kitabının eksikliği hissedilmektedir. Ele alınan kitap, yalın ve anlaşılır anlatımıyla ilgili dersin verildiği bölümlerde okuma listesine eklenebilecek nitelikte olup, aynı zamanda ders içeriğini şekillendirmede de yardımcı bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Gelişen teknolojiye bağlı olarak incelenen örnekler değişse bile kitapta ele alınan bilgi düzenleme ilkelerinin zamandan bağımsız olduğunu söylemek mümkündür (Rosenfeld, Morville ve Arango, 2015, s. xiii). Nitekim, yapay zekâ, ChatGPT gibi unsurların devreye girmesiyle birlikte tasarımların farklı bir yöne doğru evrilmeye başlaması mümkün görünmektedir. Buradan hareketle, tanıtımı yapılan kitabın buna yönelik bir güncelleme ile yeniden basılması merakla beklenmektedir. Ayrıca, bahsi geçen gelişmeleri, farklı nitelikteki ürün ve hizmetleri bilgi mimarisi bakış açısıyla ele alan başka kaynaklara da ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çerçevede, Türkçe örnekleri de içeren özgün eserlerin üretilmesinin de gerekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek tanıtımı yapılan, gerekse eksikliği üzerinde durulan kaynaklar, hem öğrencilerin hem de konuyla ilgilenenlerin kendilerini geliştirmelerine ve konuyla ilgili farkındalık kazanmalarına katkı sağlama potansiyeline sahip olmaları bakımından önemlidir. Farkındalık kazanan ve bu konuda uzmanlık geliştiren mezunların farklı iş kollarında uzmanlıklarını değerlendirmeleri de mümkün hale gelebilir.

Kaynakça

- Appleton, L. (2016). User experience (UX) in libraries: Let's get physical (and digital). *Insights*, 29(3), 224-227. <http://dx.doi.org/10.1629/uksg.317>
- Arango, J. (t.y.). *Hakkında* [LinkedIn sayfası]. LinkedIn. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.linkedin.com/in/jarango> adresinden erişildi.
- Lisans programı değişiklik önerisinin gerekçeleri (çalışma belgesi). (2010, 2 Mart). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

¹ Ankara Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi (<https://bilgibelge.karatekin.edu.tr/tr/ogretim-programi-10919-sayfasi.karatekin>), Hacettepe Üniversitesi (<https://bilsis.hacettepe.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=520&curSunit=396#>) ve Kastamonu Üniversitesi (https://itbf.kastamonu.edu.tr/imagelges/2018/bolumler/Bilgi_ve_Belge_Yonetimi/derslistesi/BBY_Lisans_Ders_Listesi.pdf).

³ İstanbul Üniversitesi ([https://bilgibelge-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/ders-programi/lisans-ders-programi-\(orgun-ogretim-ve-ikinci-ogretim\)](https://bilgibelge-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/ders-programi/lisans-ders-programi-(orgun-ogretim-ve-ikinci-ogretim))), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (<https://bby.29mayis.edu.tr/tr/ogretim-programi>), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (<https://bby.ikcu.edu.tr/S/19775/lisans-egitim-katalogu>).

⁴ Hacettepe Üniversitesi (https://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php?ders_ref=410c62643c6c0eef013c6c5e96d8034a&ders_kod=BBY607&z_s_link=2&prg_kod=21121&submenuheader=2)

⁵ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (<https://ubs.ikc.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=OmClbrFjLU5f65avLBIYuA!xGGx!xGGx!&culture=tr-TR>)

Lisans programı değişiklik önerisinin gerekçeleri. (2011, 1 Ocak). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Norman, D. (2013). *The design of everyday things*. Basic Books.

Morville, P. (t.y.). *Hakkında* [LinkedIn sayfası]. LinkedIn. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.linkedin.com/in/morville> adresinden erişildi.

Rosenfeld Media. (2023). Louis Rosenfeld. <https://rosenfeldmedia.com/people/louis-rosenfeld/>

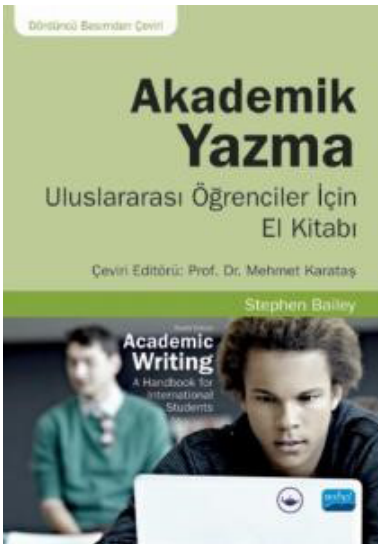
Rosenfeld, L., Morville, P. ve Arango, J. (2015). *Information architecture: For the web and beyond*. O'Reilly Media Inc.

Tonta, Y. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü lisans programının güncelleştirilmesi (2009-2011). *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 291-314.

Bailey, M. (2020). Akademik Yazma - Uluslararası Öğrenciler için El Kitabı (M. Karataş, çeviri editörü, dördüncü basımdan çeviri). Ankara: Nobel. ISBN: 978-625-402-226-5

Bailey, M. (2020). *Academic Writing A Handbook for International Students* (M. Karataş, translation editor, translation from the fourth edition). Ankara: Nobel.
ISBN: 978-625-402-226-5

Nermin ÇAKMAK*

This study aims to examine the translation into Turkish from the fourth edition of the book titled “Academic Writing a Handbook for International Students” written by Stephen Bailey. The original of the book was published in 2014, and the publisher of the original edition is Routledge. In the book, Bailey aims to assist undergraduate and graduate students with their academic writing assignments in English. Although the book is aimed at international students and improving their academic writing skills in English, in this Turkish translation, the basic spelling rules are given comparatively for both English and Turkish, and the differences are explained. The book is not only for undergraduate and graduate students but also for articles, assignments, thesis, reports, etc. It is an essential resource for all researchers who want to write scientific and academic writing.

Kitap, “Yazma Süreci”, “Akademik Yazma Unsurları”, “Akademik Yazmada Kelime Seçimi” ve “Yazma Modelleri” olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Bailey, bu dört bölümün açıklamasına geçmeden önce kitabın öğretmenler ve öğrenciler için nasıl faydalı olacağına dair her iki gruba yönelik giriş yazılarına yer vermiştir. Bu yazılarda kitabın her iki grup için amacından, yapısından, kitabın düzeninden ve nasıl kullanılacağından bahsetmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Erzurum, Türkiye. E-posta: nermin.cakmak@atauni.edu.tr
Assist. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Information and Document Management, Erzurum, Türkiye.
Email: nermin.cakmak@atauni.edu.tr

Kitabın her bölümünde ve bölümlere ait alt başlıklarda örnekler, açıklamalar ve alıştırmalar yer almaktadır. Bu alıştırmaların çoğu Türkçe ve İngilizce olarak düzenlenmiştir. Kitabın sonunda bu alıştırmaların yanıtlarına yer verilmiştir. Kitabın sonunda ayrıca sözlük ve dizin bulunmaktadır.

“Yazma Süreci” olarak adlandırılan kitabın birinci bölümü on iki alt bölümden oluşmaktadır (ss. 1-82). Bu alt bölümlerde akademik yazmanın amacı, akademik metinler ve akademik metin türleri, uygun kaynakların bulunması, bulunan kaynakların eleştirel bir yaklaşımla okunması, gerçek ile görüş arasındaki farkın değerlendirilmesi, intihal ve intihalin nedenleri, kaynak gösterme, intihalden kaçınma, bir makalenin planlanma süreci, makale başlıklarının analiz edilmesi, beyin fırtınası, taslağı oluşturduktan sonra elde edilen kaynaklardan konu ile ilgili önemli noktalarını tespit etme ve not alma, not almaya ilişkin yöntemler, özet çıkarma ve açıklama, referansın ne olduğu ve neden referans yapıldığı, alıntı yapma, alıntı yaparken kullanılan fiiller (Türkçe ve İngilizce), referans sistemleri (Harvard, Vancouver), alıntı yaparken kullanılan kısaltmalar (et al., ibid., op cit. /vd., a.y, a.g.e gibi), ikincil kaynağa gönderme yapma, kaynakçayı düzenleme, farklı kaynaklardan elde edilen görüşleri araştırma konusu ile eleştirel olarak değerlendirip birleştirme, paragraf yapısı ve paragrafları yazma, paragraflarda fikri geliştirme, paragrafların birbiriyle bağlanması, giriş ve sonuç bölümlerinin yazılması, tamamlanan çalışmanın / ödevin (taslağın) gözden geçirilmesi, yeniden okunması ve düzeltmelerin yapılması konuları ele alınmıştır. Her alt konuda yer alan çeşitli alıştırmalar ve uygulamalar ile akademik yazı yazacaklara pratik yapma olanağı sunulmakta ve konuların daha iyi öğrenilmesine katkı sağlanmaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde “Akademik Yazma Unsurları” na yer verilmiştir ve bu unsurlar kitapta on dört alt bölümde açıklanmıştır (ss. 83-152). Bu bölümde tartışma metinlerinin nasıl yazıldığı ve bu metinlerde hangi kelimelerin kullanıldığı, araştırma konusunu destekleyen veya desteklemeyen görüşlerin nasıl yazıldığı/ tartışıldığı, tartışmada kullanılan dil ve kanıt sunma yöntemlerinin neler olduğu, cümleler ve düşünceler arasında sebep ve sonuç ilişkilerinin nasıl kurulduğu, sebep ve sonuç ilişkisi kurarken hangi fiillerden ve bağlaçlardan yararlandığı, zamirler ve bağlaçların kullanımıyla akademik metnin nasıl daha tutarlı, anlaşılır ve okunaklı olmasının sağlandığı, metinde karşılaştırma cümlelerinin nasıl yapıldığı ve karşılaştırma yapılırken hangi dil yapısının kullanıldığı, belirli ve belirsiz tanımlama yapma (Kitapta İngilizcede the, a, an gibi artikeller üzerinde durulmuş ve İngilizce örnekler verilmiştir. Fakat kitabın çeviri kurulunun Türkçe ile ilgili notunda Türkçede artikel bulunmasa da “belirtme hâl eki” ile bu tanımlamanın yapılabildiği belirtilmektedir, s. 105), kavramlara ilişkin tanımların nasıl yapıldığı ve tanımlarda hangi dil yapısının kullanıldığı (uygulama ve alıştırmalar İngilizce olarak verilmiştir.), fikirleri desteklemek, görüşleri güçlendirmek ve açıklamak için örneklendirmenin nasıl yapıldığı, aşırı ve hatalı genelleme yapmaktan kaçınma ve doğru genelleme yapmanın yollarının neler olduğu, akademik yazıda edilgen dil yapısının kullanımı, noktalama işaretlerine ve dil bilgisi kurallarına uyma, tekrardan ve gereksiz ifadelerin kullanılmasından kaçınma, dikkat çekici ve niteleyici ifadeleri kullanma, akademik yazıda tablo, şekil, grafik gibi görsel verilerden yararlanma ve bu görsel verileri isimlendirme, açıklama ve yorumlama konuları ele alınmış ve yine her alt bölümün açıklanması çeşitli uygulama ve alıştırmalarla desteklenmiştir.

Üçüncü bölümde ise “Akademik Yazmada Kelime Seçimi” konuları on alt bölüm çerçevesinde ele alınmıştır (ss. 153-204). Bu bölümde Bailey, uluslararası öğrencilerin akademik metinleri hem okurken hem de yazarken gereksinim duyacakları İngilizce kelimeleri, fiilleri, zarfları, bağlaçları, edatları, sayıları, kısaltmaları,

ön ve son ekleri, zaman belirteçlerini, eş anlamlı kelimeleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu bölümdeki bütün örnekler ve alıştırmalar İngilizce olarak verilmiş ve ayrıca Türkçe çevirilerine de yer verilmiştir.

Kitabın son bölümü olan dördüncü bölümde de “Yazma Modelleri” başlığında beş alt konu ele alınmıştır (ss. 205-232). Bu beş alt bölümde vaka analizi, literatür taraması ve kitap incelemesi, uzun makale yazma, rapor yazma ve anket tasarlama olmak üzere bazı akademik yazma türlerinin ve yöntemlerinin açıklanmasına yer verilmiştir. Bu bölümdeki örneklerin ve alıştırmaların tamamı oldukça kapsamlı ve Türkçe olarak sunulmuştur.

Dört bölümün ardından öğrencilerin akademik yazmada gelişmelerini inceleyebilmeleri için kısa bir teste yer verilmiştir (s. 234-235). Bununla birlikte kitabın sonunda, kitap içinde kullanılan kelimeler için bir sözlük (ss. 236-239), dört bölümde yer alan uygulama ve alıştırmaların cevapları (ss. 241-281) ve dizin (ss. 282-284) yer almaktadır.

Kitap genel olarak değerlendirildiğinde her disiplindeki lisans ve lisansüstü öğrencilerin ödev, makale, tez, rapor, proje vb. ile ilgili akademik yazma süreçlerinde hem İngilizce hem de Türkçe olarak yazarken katkı sağlayabilir. Fakat, kitabın özellikle Türkçe dilbilgisi kurallarını yeteri kadar kapsamadığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan kitap uygun kaynak seçme, elde edilen kaynakları eleştirel bir yaklaşımla okuma ve kullanma, alıntı yapma, kaynak gösterme, intihal gibi akademik etik kuralların önemi ve bu kurallara uyma, akademik dil kullanma, akademik yazıların biçimsel ve içeriksel özellikleri, bilimsel verilerin metin içinde gösterilmesi gibi akademik yazmanın pek çok önemli unsurunu kapsamaktadır. Özetle kitabı diğer disiplinlerdeki öğrencilerin yanı sıra Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde eğitimlerine devam eden lisans ve lisansüstü öğrencileri de ödev, tez, rapor gibi akademik yazma faaliyetlerinde kullanabilirler. Bununla birlikte, bu alandaki öğretim üyeleri de kitabı akademik yazma dersleri kapsamında ve/veya ilgili diğer derslerde ders kitabı olarak tercih edebilirler.